

З.І. Нагачевська

Українське дошкілля
в освітньому просторі
Східної Галичини
(кінець XIX ст. – 1939 р.)

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Педагогічний інститут
Кафедра педагогіки імені Богдана Ступарика

З.І. Нагачевська

**Українське дошкілля
в освітньому просторі
Східної Галичини
(кінець ХІХ ст. – 1939 р.)**

Івано-Франківськ
«НАІР»
2015

УДК 372.3 (477.83/86) «XIX–1939»

ББК 74.10

Н 16

*Друкується за рішенням вченої ради Педагогічного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 4 від 25 грудня 2014 року)*

Рецензенти:

Лисенко Н. В. – доктор педагогічних наук, професор;

Рего Г. І. – кандидат педагогічних наук, доцент

Нагачевська З. І.

Н 16 Українське дошкілля в освітньому просторі Східної Галичини (кінець XIX ст. – 1939 р.) : монографія / З. І. Нагачевська. – Івано-Франківськ : НАІР, 2015. – 254 с.

ISBN 978-966-2716-52-9

У монографії розкрито чинники, основні умови й особливості визрівання та реалізації ідеї інституцій дошкільного виховання у Східній Галичині; відтворено історію становлення і проаналізовано мету, завдання, зміст діяльності різних типів українських дошкільних закладів у межах Австро-Угорської імперії та поверсальської Польщі й увиразнено внесок у їхній розвиток громадських культурно-освітніх і педагогічних товариств, окремих релігійних організацій краю; представлено положення творчої спадщини відомих і малознаних освітніх діячів, педагогів, дотичні до виховання маленьких дітей і співзвучні з концептуальними засадами сучасної дошкільної освіти; виявлено й охарактеризовано форми та методи підготовки фахівців для українських дошкіль.

Монографія адресована педагогам-науковцям, викладачам, аспірантам і студентам вищих навчальних закладів, працівникам інститутів післядипломної педагогічної освіти, вихователям дошкільних закладів, усім, хто цікавиться маловідомими сторінками історії української педагогічної думки і виховної практики.

УДК 372.3 (477.83/86) «XIX–1939»

ББК 74.10

ISBN 978-966-2716-52-9

© Нагачевська З.І., 2015

*Моїм онукам –
Софійці, Данилкові
й Олексієві –
п р и с в я ч у ю*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Виникнення і розвиток українських дошкільних закладів у Східній Галичині в межах Австро-Угорської імперії.....	9
1.1. Передумови та чинники формування інституційного дошкільного виховання на українських землях Галичини.....	9
1.2. Утвердження в українському суспільстві ідеї громадського виховання дітей дошкільного віку.....	34
1.3. Організація та зміст діяльності перших українських дошкільних закладів Східної Галичини.....	50
РОЗДІЛ 2. Розвиток теорії та практики українського дошкільного виховання в умовах поверсальської Польщі.....	73
2.1. Проблеми виховання дітей дошкільного віку в національному громадсько-педагогічному русі 1920-х рр.	73
2.2. Українське дошкільля Східної Галичини після реформи освіти в Польщі 1932 року.....	92
2.3. Теоретико-методичні основи і практика виховної діяльності українських дошкільних закладів у міжвоєнний період.....	112
2.3.1 Творча спадщина визначних представників педагогічної думки Наддніпрянської України як джерело формування національної моделі дошкільного виховання.....	112
2.3.2. Українська педагогічна думка Східної Галичини початку польського панування в краї про мету, завдання та зміст діяльності дошкільних закладів.....	122
2.3.3. Головні вектори теорії та практики дошкільного виховання в умовах тотальної денационалізації українського шкільництва.....	140
РОЗДІЛ 3. Підготовка фахівців для різних типів українських дошкільних закладів Східної Галичини.....	163
3.1. Короткотермінові курси як форма навчання працівників інституцій дошкільного виховання.....	163
3.2. Організація та зміст діяльності педагогічних навчальних закладів із професійної підготовки вихователів українських передшкіль і дитячих садків.....	178
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	219
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	248

ВСТУП

Є одна найвища цінність у вихованні – це пошана до дитини. Шануючи дитину, ми шануємо в ній себе самих, свій народ, його будучність, шануємо Божі і людські закони.

[403, 184]

Національна система освіти, відродження і розбудову якої на межі ХХ–ХХІ ст. уможливили всі попередні устремління українського народу до духовної самоідентифікації та державотворення, потребує глибокого дослідження витоків і тенденцій розвитку кожного з її структурних компонентів, зокрема і первинної складової – дошкільної освіти.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», вона базується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду і забезпечує різнобічний розвиток, виховання й навчання дитини згідно з її задатками, нахилами, здібностями, індивідуальними психічними та фізичними особливостями, культурними потребами. Створення ефективної системи виховання маленьких дітей на засадах національних, загальнолюдських та громадянських цінностей, оновлення змісту, форм, методів і засобів дошкільної освіти передбачають також максимальне врахування етнічних і регіональних особливостей еволюції українського дошкілья на різних етапах соціально-культурного розвитку України, використання теоретико-методичних надбань і практики функціонування закладів дошкільного виховання минулого.

Значний науковий і практичний інтерес викликає вивчення процесу становлення інституційного дошкільного виховання у Східній Галичині, де вперше на західноукраїнських землях заро-

дилася і стала реальністю ідея національних закладів опіки, виховання й елементарного навчання дітей дошкільного віку, були розроблені організаційні, теоретичні та методичні основи їхньої діяльності, запроваджені своєрідні форми підготовки педагогічних працівників для їхніх потреб.

Історично склалося так, що проблеми становлення та розвитку українського дошкілля до проголошення незалежності України не знаходили належного відображення у науково-педагогічних дослідженнях. Вперше достатньо чітко досвід роботи дошкільних закладів на українських землях у складі царської Росії актуалізує С. Амбрамсон [1]. Суспільно-педагогічний контекст виховання дітей в УРСР артикулюють А. Боднар [27], Г. Іваненко [126].

Вагомий внесок у розробку концептуальних положень теорії та практики українського дошкілля в новітній історії України здійснили Л. Артемова [2, 3], А. Богуш [26], Н. Лисенко [172], Т. Поніманська [232], М. Стельмахович [288]. Витоки і стан суспільного дошкільного виховання на українських етнічних територіях у межах різних державно-політичних режимів із позицій сучасних освітніх викликів розкривають праці С. Попиченко [233], Г. Реґо [241], І. Улюкаєвої [306, 307], В. Щербакової [329] та ін.

Водночас спеціальні комплексні дослідження, які б висвітлювали особливості еволюції українських інституцій дошкільного виховання у Східній Галичині в умовах Австро-Угорської імперії (до 1918 р.) та польської держави (до 1939 р.), відсутні. Окремі аспекти цього процесу в середині минулого століття розкрила Н. Усменцева [308]; частково, здебільшого у дискурсі жіночого емансипаційного поступу на західноукраїнських теренах, цієї проблеми торкаються представники української діаспори [25; 34; 138; 217; 218; 321].

Історико-педагогічні дослідження Л. Баїка та Б. Мітюрова [4], О. Вишневського [35], Б. Ступарика [290] стали поштовхом до глибокого і всебічного аналізу специфіки функціонування в

краї однієї з наймасовіших форм суспільного виховання – національної школи.

Теоретичний і практичний виміри українського дошкілля Східної Галичини, представлені у підготовленій монографії, базуються на авторському науковому пошуку, мета, завдання й основні результати якого викладені в кандидатській дисертації у 1995 р. [199] та в публікаціях кінця 1990-х – 2000-х рр. [194–198].

Часові рамки дослідження охоплюють останню третину ХІХ ст., позначену реформами освіти а Австро-Угорській імперії, які започаткували розвиток у Галичині офіційної системи суспільного дошкільного виховання, – 1939 р., характерний докорінними змінами у державно-політичному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті краю. Проте для з'ясування діахронного «зрізу» аналізованої проблеми й окреслення її історичної тяглості у загальноєвропейському та регіональному контекстах генеза дошкільної педагогічної думки і практики виховання маленьких дітей почасти виходить за його нижню межу.

Еволюція українського дошкілля Східної Галичини, представлена у монографії, базується на багатому, здебільшого невідомому або маловідомому фактичному матеріалі, документах і статистичних даних досліджуваної доби, збережених у фондах Центрального державного історичного архіву України та Національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника у Львові й у Державних архівах західних областей України. Важливими джерелами наукової інформації стали праці визначних істориків минулого (М. Грушевський, Д. Дорошенко, О. Єфименко, І. Крип'якевич, К. Левицький), які слугували ключем до розуміння суті аналізованої епохи та її основних протиріч, сприяли виявленню й обґрунтуванню чинників формування українського інституційного виховання, здійсненню умовної періодизації його розвитку; творча спадщина освітніх діячів і педагогів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. як підґрунтя для з'ясування суті офіційної та неофіційної освітніх парадигм, інтересів і потреб у сфері опіки, виховання й елементарного навчання дітей дошкільного віку корінного й інших етносів Східної Галичини та виявлення

організаційних і теоретико-методичних засад діяльності українських дошкільних закладів різних типів; педагогічно-просвітницький потенціал публікацій галицьких періодичних видань («Діло», «Жіноча доля», «Наша доля», «Нова хата», «Рідна школа», «Українське дошкілля», «Учитель», «Учительське слово» та ін.).

Ретроспектива українського дошкілля Східної Галичини у монографії позиціонується у кількарівневій площині:

- на загальнодержавному рівні (законодавчо-нормативні акти, державна статистика Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі);

- офіційному крайовому (розпорядчі документи, звіти органів управління освітою в Галичині та місцевих державних адміністрацій);

- громадсько-приватному (організаційно-практична і популяризаторсько-просвітницька діяльність у царині розбудови національної системи дошкільного виховання українських педагогічних і культурно-освітніх товариств, релігійних організацій, окремих осіб);

- загальнопедагогічному та дошкільної педагогічної думки (педагогічні системи, концепції дошкільного виховання, ідеї та положення праць відомих, малознаних і вперше впроваджених у науковий обіг персоналій);

- дошкільної педагогічної практики в краї (навчальні плани та програми різних форм підготовки працівників дошкільних закладів, плани виховної роботи постійних і сезонних дошкільних інституцій, конспекти занять вихователів тощо).

Вважаємо, що накопичений упродовж десятиліть галицькою суспільністю досвід вирішення проблем опіки і виховання дітей дошкільного віку заслуговує на культивування у системі сучасної дошкільної освіти України, а пропонована читачам монографія може бути даниною пам'яті всім, хто в часи обмеженої економічної, політичної та культурної самоспроможності українства причинився до нівеляції процесу винародовлення, захисту і творення нових, не лише тілом, але і духом сильних, національно свідомих, патріотично налаштованих наймолодших українських поколінь.

Розділ 1. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В МЕЖАХ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

1.1. Передумови та чинники формування інституційного дошкільного виховання на українських землях Галичини

Теорія і практика дошкільного виховання як складова частина національної шкільної освіти і педагогічної думки Східної Галичини формувалася у важких умовах багатовікової штучної територіальної розмежованості України, постійної дискримінації в усіх сферах соціально-економічного, політичного та культурного життя. Внаслідок кількаразового перекроювання великими державами карти Східної Європи західноукраїнські землі (Галичина, Буковина, Закарпаття) наприкінці XVIII ст. увійшли до складу багатонаціональної Австрійської імперії. Причому Галичина, де проживала найбільша кількість українців, разом із загарбаними польськими територіями була виділена в окремий «коронний» край із центром у Львові. В адміністративному відношенні він поділявся на 19 округів, із яких 12 східних становили його українську частину. Центральним органом адміністративної влади в Галичині стало Губернаторство, перейменоване в 1854 р. на Намісництво.

Початкові заходи австрійського уряду в галузі освіти, які виявилися у реформах 1770–1780-х рр., зумовили виникнення в Галичині перших державних шкіл, середніх і вищих навчальних закладів, органів управління освітньо-виховними справами. Українська історична наука (М. Грушевський, Д. Дорошенко, О. Єфименко, І. Крип'якевич) розцінюють їх як такі, що «...розбудили надії на кращу будучину¹ і енергію змагання, боротьби

¹ Пояснення іншомовних слів і діалектних форм у *Додатку 11*.

за кращу долю» [59, 480]. Але загалом період панування династії Габсбургів у Східній Галичині – від першого поділу Польщі 1772 року й аж до розвалу Австро-Угорської монархії в 1918 р. – це час затяжного протистояння прогресивної української громадськості й урядової влади та польської шляхти, яка поступово завойовує провідні позиції в державних органах, боротьби за утвердження рідної мови і рідної школи, що стали основою культурно-освітнього поступу народу [4, 48].

У першій половині XIX ст. ця боротьба знайшла своє відображення у спробах національного самовиявлення галицького духовенства, яке репрезентувало тоді єдину українську верству, бо інтелігенція була «здебільша спольщена або завстрійщена» [272, 248], – львівського митрополита, а згодом кардинала М. Левицького і крилошанина, інспектора шкіл Перемишльської єпархії І. Могильницького, у діяльності членів гуртка «Руська трійця» під проводом М. Шашкевича, які започаткували справжнє національно-культурне відродження, та Головної Руської Ради у Львові як першої української політичної організації.

Проте серед національних культурно-освітніх проблем того часу питання про виховання дітей дошкільного віку не знайшли свого відображення, хоча для країн Європи та народів, які населяли Австрійську імперію, вони не були новими. Обґрунтовані в IV ст. до н. е. прихильником суспільного впливу на найменших афінських громадян Платоном, ці думки через 2 тис. років відродилися у вигляді «материнської школи» Я.-А. Коменського (1592–1670), який першим у європейській педагогічній літературі глибоко і всебічно проаналізував проблеми виховання, розвитку й елементарної освіти маленьких дітей у родинах [146, 201–241]. У XVIII ст. вони розвинулися в теорії «вільного виховання» Ж.-Ж. Руссо (1712–1778). На межі XVIII – XIX ст. значний внесок у створення основ дошкільної дидактики, педагогіки сімейного виховання зробив Й.-Г. Песталоцці (1746–1827), чия любов до бідних, беззахисних дітей та їхніх батьків посіяла й оплодо-

творила думку про обладнання спеціальних закладів громадської опіки і початкового виховання [224]. Найпоширенішими серед них стали будинки для сиріт (*сирітські захисти*) і денні притулки для дітей працюючих родичів – *охоронки*. Ці інституції вперше з'явилися наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Англії, Німеччині та Франції. Активними популяризаторами й організаторами дошкільних опікунсько-виховних закладів різних типів стали євангелістський пастор Ф. Оберлін (1740–1826), який ще в 1769 р. у гірській місцевості Бан-де-ля-Роше (Ельзас) відкрив першу на європейському континенті філантропічну інституцію для дошкільнят та організував курси для сільських дівчат з метою ознайомлення їх із теоретичними основами та практикою роботи з маленькими дітьми; шкіл для малят («*Infant schools*») в Англії Р. Оуен (1771–1858) і С. Вільдерспін (1792–1866); французьких охоронок-притулків («*Salle d'asile*») Ж. Кохін (1789–1841), у результаті діяльності якого 1840 року в Парижі діяли 24 дошкільні інституції. Початок заснування окремих закладів для підготовки працівників охоронок у Франції пов'язаний із діяльністю Марії Папе Карпантьєр (1815–1878), яка була також автором популярної в Західній Європі праці «Поради для засновниць охоронок» [343, 101–111].

Із середини XIX ст. дошкільні інституції стали загальною потребою всіх економічно-розвинених держав: нові умови капіталістичного господарювання змусили жінку-матір все частіше покидати дім в пошуках засобів до існування, позбавили її можливості займатися доглядом і вихованням дітей. Їх організують громади, благодійні товариства (як «Товариство дитячих шкілок» у Лондоні, засноване 1824 року С. Вільдерспіном), релігійні організації, заможні магнати. Основані на засадах християнського милосердя, філантропічних принципах, вони здійснювали нагляд за дітьми, прищеплювали їм елементарні культурно-гігієнічні навички, основи побутової праці та християнської моралі [183, 12].

У першій половині XIX ст. суспільна організація виховання і підготовки маленьких дітей до школи знайшла теоретичне і практичне обґрунтування в педагогічній концепції німецького педагога Фрідріха Фребеля (1782–1852). Вона базувалася на двох принципах: 1) життя маленької дитини полягає в грі і 2) дітям притаманне природне прагнення до спільних дій-ігор. Ці дві властивості природи дитини – гратися і грати в товаристві інших дітей – лягли в основу діяльності організованих Ф. Фребелем спеціальних закладів для дітей дошкільного віку. Спочатку це була примітивна «шкілка» (1817), згодом – більший заклад («Anstalt für Kleinkinderpflege»), якому в 1840 р. він дав назву «Дитячий сад» («Kindergarten») [341, 151–152].

Згідно із первинною ідеєю, дитячий сад мав відкривати широкий простір для повноцінного фізичного і духовного розвитку дитини, розкриття її індивідуальності та «виявлення в собі божественного начала» [251, 227]. Ф. Фребель вперше сформулював думку про потребу планового виховання і навчання дітей дошкільного віку, залучив до роботи з ними світських жінок. З метою поширення обґрунтованих методів роботи з маленькими дітьми він організував тижневик «Прийдіть, будемо жити для наших дітей» («Kommt, lasst unser Kindern leben»), пізніше – тижневик «Fridrich Froebels Wochenschrift». Система роботи з дітьми дошкільного віку найповніше втілена у праці Ф. Фребеля «Виховання дитини» (1826 р.).

Фребелівський рух знайшов прихильників у Європі та за її межами. Свідченням цього стало виникнення в різних країнах фребелівських товариств (1871 р. – у Петербурзі), фребелівських інститутів (1908 р. – у Києві), широкої мережі фребелівських «шкілок», дитячих садків. 1872 роком датується організація Міжнародного союзу вихователів, ініціатором створення якого стала палка популяризаторка ідей Ф. Фребеля, засновниця дитячого садка в Берліні Берта Маренгольц-Бюлов [343, 126].

На етнічних територіях південно-західної частини Австрії перші дошкільні заклади постали у 1820-х р. Зокрема 1828 року графиня Тереза Брунсвік (1776–1861) відкрила філантропічну дошкільну інституцію в Буді (Угорщина). За її участю на австро-угорських теренах у 1836 р. постало і перше дошкільне товариство [241, 13–16].

Біля витоків товариства для заснування «шкілок материнських» на приєднаних до Австрії чеських землях (виникло в 1887 р.) стояла Божена Студнічкова (1849–1934), під керівництвом якої також було організовано часопис для вихователів дошкільних закладів під назвою «Материнська школа». Водночас теоретичні основи функціонування чеських охоронок заклав один із чільних педагогів першої половини ХІХ ст., керівник дошкільного закладу в Празі, автор підручника для вихователів «Школа, або початкове, практичне, всебічне виховання малих дітей...» Я.-В. Свобода (1803–1844) [343, 130].

На польських землях виникнення дошкільних інституцій пов'язане з діяльністю варшавського Товариства доброчинності, при якому в 1838 р. постав окремий відділ «для справ охоронок», а 1848 року була підготовлена спеціальна інструкція, яка регламентувала діяльність і визначала обов'язки виховательок охоронок. В організації та обґрунтуванні сутності польського інституційного дошкільного виховання важливу роль відіграв сучасник Ф. Фребеля та Я.-В. Свободи професійний педагог Т. Новосельський (1812–1888). Поняття охоронки він трактував таким чином: «Охоронка – це не школа, а дім виховання. Охоронка повинна заступати або підпирати початкове домашнє виховання – материнське» [343, 393].

В українській частині Галичини інституції дошкільного виховання й елементарного навчання, а також благодійні товариства для їхньої організації виникли на підставі окремого декрету «надворної» навчальної комісії у Відні від 21 лютого 1832 р. Перші офіційно зареєстровані дошкільні установи пов'язані з діяльністю

львівського окружного комісара² З. Шіслера, який у листопаді 1840 р. (за іншими даними – у 1839 р.) відкрив і очолив у галицькій столиці заклад для маленьких дітей («*Kleinkinder-Bewahranstalt*»). Водночас він звернувся до вищого адміністративного органу влади краю в особі Губернаторства із проханням уповноважити його заснувати товариство з метою утримання та поширення подібних інституцій по всій Галичині [369, 4–6].

Після перевірки діяльності організованого З. Шіслером закладу для маленьких дітей римо-католицькою (латинською) митрополичою консисторією у Львові, під наглядом якої знаходилися навчально-виховні установи краю, донесень місцевої дирекції поліції про його роботу та модифікації низки положень запропонованого окружним комісаром проекту статуту товариства, департамент шкільних справ³ галицького крайового Губернаторства на своєму засіданні 26 січня 1841 р. схвалив подальше функціонування аналогічних інституцій.

Показовими у контексті ролі релігійного чинника у становленні інституцій дошкільного виховання є вимоги-зауваги львівської римо-католицької митрополичої консисторії, оприлюднені на засіданні департаменту шкільних справ головним доповідачем губернським радником Ю.Емінгером:

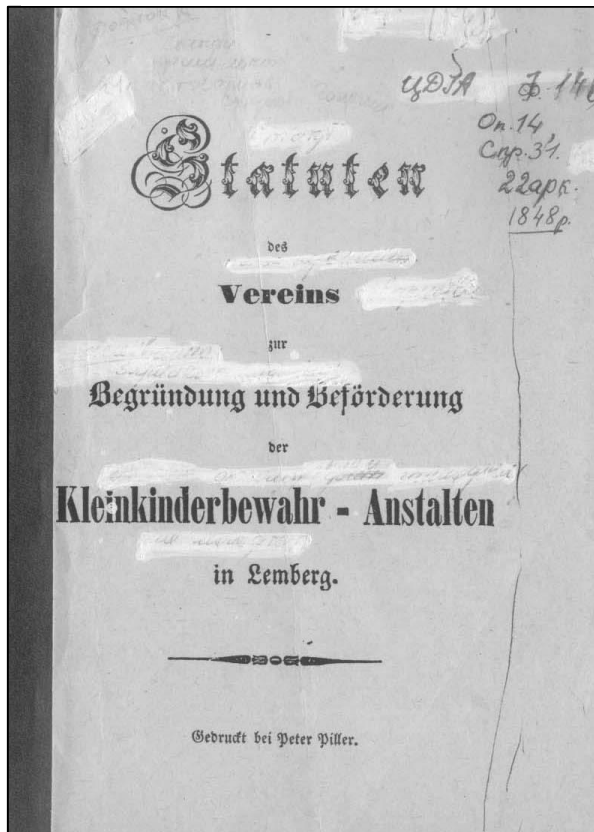
- 1) вирішити питання про вік вихованців закладу;
- 2) у вихідні та святкові дні прийом дітей здійснювати лише після громадського богослужіння;
- 3) вимагати від учителів (вихователів) підтверджень про належну педагогічну майстерність;
- 4) здебільшого приймати до закладу дітей бідних поденщиків;
- 5) турбуватися про те, щоб «шкілки» для маленьких дітей не були занадто переповнені [369, 8].

² Сталий або тимчасово призначений чиновник, наділений спеціальними повноваженнями.

³ Займався освітньо-виховними справами із 1803 р.; очолював радник зі шкільних справ.

Якщо більшість із вищезазначених пропозицій вищого органу духовної влади в Галичині не викликали заперечень з боку учасників засідання, то клопотання З. Шіслера про створення добротинного дошкільного товариства із загальнокрайовими функціями викликало дискусію. За її результатами було прийнято рішення про обмеження діяльності товариства рамками Львова [369, 3].

Статут львівського дошкільного товариства («Statuten der Vereins zur Begründung und Beförderung der Kleinkinderbewahr-Anstalten in Lemberg») таким чином визначив мету і завдання його членів: на основі добровільного гуманного співробітництва, за аналогією до громадських об'єднань, які діють в інших австрійських землях, засновувати й утримувати у Львові заклади опіки і виховання дітей дошкільного віку. Керівними органами товариства стали дирек-

ція та комітет із числа високопоставлених місцевих урядовців і заможної австрійської та польської знаті, а його «протектором» – тодішній «губернський президент» барон фон Крауз. У 1846 р. товариство утримувало дві інституції для дітей не старших п'яти років і видавало обіди для найбідніших маленьких львів'ян [372, 1–22].

Перші львівські дошкільні інституції поєднували риси європейських охоронок і фребелівських дитячих садків. Вони працювали згідно з режимом шкіл. Щоденно тут перебували до 40 і більше хлопчиків і дівчаток. Це підтверджують матеріали відвідування та харчування дітей у другому львівському дошкільному

закладі, виявлені у фонді 146 ЦДІА України у Львові, фрагменти яких містить *Таблиця 1*.

Таблиця 1

Відомості про щоденне відвідування та харчування дітей у другому дошкільному закладі м. Львова (1847 р.)

Дати тижня	Щоденне відвідування		Середня к-сть дітей за тиждень	Щоденне харчування		Середня к-сть дітей за тиждень
	хлопчики	дівчата		хлопчики	дівчата	
2–8 січня	20	26	274	18	20	222
	20	26		18	20	
	18	27		16	20	
	18	27		16	20	
	20	26		18	20	
	20	26		16	20	
9–16 січня	16	24	237	16	20	204
	16	24		16	20	
	16	24		14	16	
	15	24		15	21	
	14	24		15	21	
	14	26		16	16	
17–26 січня	14	22	229	12	16	204
	14	22		12	14	
	14	24		12	14	
	15	24		14	14	
	16	24		12	14	
	16	24		12	14	
1–6 березня	18	26	258	14	22	212
	18	26		16	20	
	18	28		14	20	
	18	26		16	20	
	16	24		18	20	
	16	24		16	24	
8–13 березня	16	24	245	15	20	212
	16	24		16	20	
	16	26		16	19	
	16	26		16	20	
	15	26		14	20	
	15	25		16	20	

Дітьми у заснованих львівським дошкільним товариством інституціях опікувалися, забезпечували їхнє виховання й елементарне навчання жінки-вчителі з відповідним фаховим рівнем і морально-політичними якостями, які не йшли всупереч державним інтересам. Оскільки контроль за роботою дошкільних закладів здійснювала латинська митрополича консисторія, це зумовлювало прокатолицьке спрямування виховного процесу. Зважаючи на німецько-польський характер тогочасної освітньо-виховної політики в краї, що підтверджує і персональний склад керівництва дошкільного товариства, а також відсутність в українському суспільстві підготовлених кадрів, які б відповідали поставленим до вихователів вимогам, вони не могли бути українськими.

Революція 1848 року в Європі, яка ознаменувала переломний момент в історії корінного населення Східної Галичини і дала йому змогу вперше самовиразитися як нація, призвела до тотальних змін у всіх сферах життя Австрійської імперії. Нові підходи до організації дошкільного виховання знайшли відображення у проголошених урядом основних положеннях щодо розвитку освіти і шкільництва, доведених до відома всіх австрійських земель розпорядженням від 10 травня 1848 р. Ним визначалося, що постійні заклади для маленьких дітей належать до народних шкіл («*Volkschulen*»), заснування й утримання яких є турботою громад. Громадам доручалося, по змозі, розширювати інституції дошкільного виховання і підготовки дітей до початкового навчання на зразок «материнських шкіл» чи «шкіл для малолітніх» [372, 3].

Згідно із розпорядженням офіційної крайової влади від 28 травня 1848 р., в місцевостях Галичини, де переважало українське населення, у народних школах вводилася рідна мова навчання, водночас вони підпорядковувалися греко-католицькій (українській) митрополичій консисторії [168, 160]. Це відкривало реальні можливості для організації українських дошкільних закладів. Керуючись новим положенням у царині роботи з дітьми дошкіль-

ного віку та знемагаючи під тиском обставин, викликаних революційними подіями в самій імперії, комітет львівського дошкільного товариства в особі уже згадуваного губерньського радника Ю. Емінгера звернувся 14 травня 1848 р. до адміністрації краю з проханням передати утримувані ним дві «школи для маленьких дітей» та кошти, призначені для їхніх потреб, львівській громаді і припинив свою діяльність [372, 1–4].

Паралельно із виникненням постійних дошкільних закладів, які здійснювали виховання і підготовку дітей до навчання в початковій школі, у населених пунктах Галичини постають *будинки для сиріт і сезонні охоронки* – денні притулки для дітей бідних поденщиків. Поденна наймана праця, здебільшого весняно-літня сільськогосподарська, стала одним із основних засобів до існування найбідніших верств населення після ліквідації в 1848 р. легального кріпацтва. Охоронки за таких умов мали забезпечити догляд за дітьми в період зайнятості батьків роботою.

Один із перших сирітських будинків для малолітніх на українських землях Галичини заснувала княгиня О. Понінська 1844 року в м. Червонограді (Львівщина). Тоді ці заклади часто були спільними для дітей осиротілих і з незаможних родин [371, 49].

Перші охоронки виникли у західній частині краю, де нові умови господарювання знайшли більш тривку основу для реалізації. Їх організували й утримували польські землевласники (К. Броніцька – уроджена графиня Потоцька, княгині М. Глинська, С. Любомирська, І. Сангушко), а також чернечі католицькі осередки. В охоронках маленькі діти знаходилися під наглядом монахинь і отримували основи релігійно-морального виховання та навички побутової праці [371, 3–58].

Викладене дає змогу константувати, що перші інституції для дітей дошкільного віку на українських землях Галичини, як і в інших європейських регіонах, виникли із соціально-економічних і культурно-освітніх потреб. Вони базувалися на теоретичних засадах і методиці діяльності західноєвропейського суспільного

дошкілля і здійснювали функції опіки, виховання й елементарного навчання маленьких дітей. Однак масового поширення постійні та сезонні дошкільні заклади до 70–80-х р XIX ст. у Галичині, особливо в її східній частині, не набули. Це пояснюється станом тогочасного галицького суспільства, особливостями економічного, соціально-політичного та культурно-освітнього розвитку краю.

Перша спроба привернути увагу українських громадських діячів до створення при народних школах інституцій для дітей дошкільного віку виникла на фоні національно-культурного піднесення, викликаного революційними подіями й австрійськими конституційними реформами 1848 р., і була пов'язана з діяльністю Головної Руської Ради, створеної для оборони прав українців. У нарисі «Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.)» галицький літературознавець і педагог Михайло Возняк (1881–1954) вказує, що на *восьмому засіданні Головної Руської Ради у травні 1848 р.* в присутності делегацій від сільських громад Жовківського та Бережанського округів (сьогодні райони Львівської і Тернопільської областей) двічі «брав слово» делегат від громади Камінки Волоської *Іван Залужний* і просив, щоби «...всюди по селах позаводити українські школи», потребу яких гостро відчуває весь народ. Тоді ж він висловив думку про доцільність організації при сільських школах охоронок [41, 40].

На цей факт вказує також галицька народна вчителька і письменниця *Іванна Блажкевич*⁴ у праці «Дитячий садок на селі в часі літніх робіт»⁵ [21, 14].

11 липня 1848 р. перша українська суспільно-політична газета «Зоря галицька» (Львів, 1848–1857 рр. з перервами) подала цю пропозицію І. Залужного як «дом охорони», відмітивши схвальну реакцію присутніх на його розумні доречні думки:

⁴ Відомості про культурно-освітніх діячів і педагогів, причетних до розбудови українського дошкілля в краї, вміщені у *Додатку 1*.

⁵ Назви праць, газет і журналів подаються згідно із нормами сучасної літературної мови; у списку першоджерел і в цитатах збережено правопис досліджуваного періоду.

«...все, що тільки Залужний говорив, було так добре, так на своєму місці, що всі присутні не могли надивувати ся його здоровому простому розумови та бистрому помислови» [ч. 9, с. 38].

Проте висловлена галицьким селянином пропозиція залишилася поза увагою членів вищого політичного органу українців Східної Галичини, всі зусилля якого були спрямовані на вирішення політичних проблем, просвіту народу і створення народних шкіл. Новий наступ польської шовіністичної експансії в післяреволюційне десятиріччя, який виявився насамперед в енергійних заходах римо-католицької консисторії та шкільної адміністрації краю щодо витіснення рідної мови з початкових шкіл, унеможливив подальший розвиток ідеї українських дошкільних закладів. Для утвердження цієї думки не визріли й відповідні економічні передумови. Революція 1848 р., яка зліквідувала феодално-кріпосницькі відносини і розчистила шлях для формування ринкових відносин у Австрійській імперії, практично не торкнулася її найвідсталіших регіонів – Галичини, Буковини та Закарпаття. Вони залишалися аграрними провінціями з незначним накопиченням капіталу, низьким рівнем урбанізації, майже непомітною промисловістю, найвищим відсотком надлишкової робочої сили. Економічна неспроможність, підтримувана офіційною владою, для якої Галичина була сировинним додатком імперії, доповнювалася майже суцільною неписьменністю українського населення, що не сприяло проникненню в його середовище нових думок у галузі виховання дітей. З цього приводу Іван Франко писав: «Всі вольності, даровані 1848 року, окрім панщини, швидко потім знов скасовано, просвіта народа... була хоч трохи й більша, ніж за панщини, а все-таки переважно церковна... не було книжок, по-нашому писаних, з котрих би такий трохи письменний чоловік міг був навчитися ясно думати о своїм житті і його поліпшенні» [314, 152].

Водночас 1840-ті–1860-ті рр. можна вважати передісторією зародження ідеї українських дошкільних закладів у Східній Гали-

чині. Основою її виникнення слугувала діяльність офіційної шкільної влади, спрямована на поширення в краї європейського досвіду виховання маленьких дітей. Проте на українському ґрунті ця ідея тоді не могла бути реалізована через відсутність соціокультурної бази, обмежену обізнаність із чинною теорією та методикою виховання дітей дошкільного віку в окремих опікуносько-виховних закладах, поодинокую практикою організації дошкільних інституцій у Галичині. Українська жінка-мати продовжувала залишатися основним опікуном і вихователем дитини.

Конституцією 1867 р. цісарська австрійська держава була перетворена в дуалістичну Австро-Угорську монархію. Це повело за собою зміни як в адміністративному устрої (започатковані заснуванням у 1861 р. окремого Галицького крайового сейму з осідком у Львові), так і в шкільництві у напрямі їхньої автономізації. Конституція проголосила право всіх народів Австро-Угорщини на розвиток національної культури, мови, школи. Більш конкретний вираз зміни у шкільництві знайшли в освітніх реформах кінця 1860-х – початку 1870-х рр. Вони розпочалися з реорганізації структури управління освітою в краї. У 1867 р. для керівництва державними і приватними школами, виховними інституціями на території Галичини у Львові створюється Рада шкільна крайова (Крайова шкільна рада), яка підлягала галицькому Намісництву та створеному в 1848 р. Міністерству віросповідань і освіти у Відні. Відповідно до урядового розпорядження в 1870 р. у Східній Галичині було організовано 11 шкільних округів із центрами у Бережанах, Жовкві, Золочеві, Коломиї, Львові, Перемишлі, Самборі, Станіславі, Стрию, Тернополі, Чорткові на чолі з окружними шкільними радами, які здійснювали безпосередній контроль за діяльністю навчально-виховних закладів. Згодом аналогічні шкільні ради постали в усіх повітах краю [291, 54].

Важливе значення для розвитку шкільно-освітньої справи мало урегулювання стосунків школи та церкви, проголошення світського характеру навчання і виховання.

Центральним законодавчим актом реформи освіти став закон про устрій народних шкіл в Австро-Угорській монархії від 14 травня 1869 р. [309, 492–511]. Він передбачав обов'язкове початкове навчання, відкриття спеціальних закладів для підготовки учителів народних шкіл, створення на їхній базі (відповідно до місцевих потреб) інституцій для виховання і навчання дітей дошкільного віку.

Таким чином закладалися правові основи для розширення мережі елементарних навчально-виховних закладів і формування державної системи суспільного дошкільного виховання.

Вжиті урядом Австро-Угорщини заходи сприяли розбудові українського шкільництва в краї. У 1881 р. кожна друга українська громада вже мала початкову школу з рідною мовою навчання. Однак загалом жодне з положень австро-угорського шкільного законодавства кінця 1860-х не було до кінця проведене в життя [168, 161].

Зростання політичної активності галичан, поруч зі створенням правової бази та формуванням соціально-економічних чинників функціонування інституцій дошкільного виховання, стали основним стимулом до оприлюднення й утвердження ідеї українських закладів опіки і виховання дітей дошкільного віку наприкінці ХІХ ст.

Суть змін у підходах до виховання маленьких дітей детально розкриває розпорядження австрійського Міністерства віросповідань і освіти від 22 червня 1872 р. [355, 343–346]. Цей документ, а також наступні урядові акти і директиви Ради шкільної крайової, прийняті на виконання закону від 14 травня 1869 р., окреслюють модель офіційного дошкілля, єдину для всіх етнічних під-австрійських територій.

Відповідно до міністерського розпорядження, у Галичині запроваджувалися три типи дошкільних закладів: дитячі садки, охоронки та ясла. Однакові за характером (публічні та приватні), способом організації (зусиллями місцевої адміністративної влади,

шкільних округів, товариств, окремих осіб; за наявності дозволу на відкриття Ради шкільної крайової та розроблених статутів; у окремих приміщеннях або на базі початкових шкіл), вони різнилися за призначенням, метою і завданнями, засобами педагогічного впливу на дітей.

Дитячі садки («ogrodki dzieciinne») створювалися для допомоги родинам (переважно заможним) у раціональному природному фізичному і розумовому розвитку та підготовці до навчання в школі 4–6-річних дітей шляхом «...вправлення тіла і умислів... оброблення духа» на основі відповідної програми. Вона передбачала організацію різних видів діяльності з розвитку творчої активності дітей: рухові ігри, забави зі «співом і без співу»; розглядання предметів, картинок у поєднанні з поясненням і розмовами; розповідання казок, розучування віршів; відповідну до віку і посилену для дитини працю тощо [355, 343]. Педагогічний контроль за реалізацією завдань підготовки вихованців до систематичного шкільного навчання покладался на інспекторів шкільних округів.

У Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. за цими закладами закріпилися назви «*фребелівські огородці*», «*фребелівські шкільки*», «*дитячі городці*».

Охоронки («ochrony») організувалися для 4–6-річних дітей найманих робітників з метою догляду, прищеплення їм до чистоти й порядку, виховання добрих звичок, любові до праці [355, 345]. Отож уже перші законодавчі акти в галузі дошкільного виховання закріплювали існуючий у тогочасному суспільстві принцип максимального пристосування дитини до тих умов, у яких вона буде жити за правом свого народження.

Ясла («żłobki») створювалися для покинутих або найбільш вразливих дітей віком до трьох років. Основною функцією інституцій цього типу була лікувально-профілактична, а тому вони підлягали приписам «санітарно-поліційним» [355, 346].

Галицька крайова «устава» від 2 травня 1873 р. таким чином зафіксувала позицію австрійського Міністерства віросповідань і освіти у сфері розбудови мережі інституцій дошкільного виховання: в разі, коли цього вимагають місцеві умови, можна з народною школою «получити» виховний заклад для дітей дошкільного віку [350, 7].

Законодавчо-нормативні акти Австро-Угорщини 1860-х – початку 1870-х р. започаткували створення в Галичині польських і польсько-українських (утраквістичних) учительських семінарій як окремих закладів із трирічним терміном навчання, що мали на меті готувати вчителів для народних шкіл. Перші державні учительські семінарії постали в 1871 р. у західних містах Галичини – Кракові (чоловіча і жіноча), Перемишлі (жіноча), Новому Санчі, Ржанові (чоловічі), а також у східних – Львові (чоловіча і жіноча), Тернополі, Станіславі (чоловічі) відповідно до рескрипту австрійського Міністерства віросповідань і освіти від 22 листопада 1870 р. і розпорядження на його виконання Ради шкільної крайової від 25 лютого 1871 р. [357, 70–80].

Статут учительських семінарій, затверджений цим розпорядженням, визначив їх як перші навчальні заклади, у яких майбутні вчителі народних шкіл ознайомлювалися з «устроєм» (для учнів чоловічих семінарій), змістом діяльності і керівництвом (для жіночих) установ дошкільного виховання за умови наявності таких у місцях розташування семінарій [357, 72–73].

Розпорядження Міністерства віросповідань і освіти від 22 червня 1872 р. конкретизувало вимоги до працівників дитячих садків і охоронок та форм їхньої фахової підготовки. Передбачалося, що за матеріальну базу дошкільного закладу відповідає його засновник (державна чи громадська організація, окрема особа), за педагогічний контроль і керівництво – управителька (керівничка) – особа віком старше 24 років із закінченою учительською семінарією і не менш ніж трьома місяцями практичної роботи в добре організованому дитячому садку. Безпосереднє ви-

ховання дошкільнят покладалося на «огородничок» – виховательок, які закінчили жіночі учительські семінарії або спеціальні однорічні курси при них. Нянькою в дитячих закладах могла бути будь-яка особа, здорова фізично і душевно, з відповідними моральними якостями [355, 344].

У галицькому українському суспільстві на означення працівників дошкільних закладів не було єдиної назви: з виникненням українських охоронок і фребелівських дитячих садків їх називали *учительками*, *«огородничками»*, у 1920-х–1930-х рр. – *«садівницями»*, *«провідницями»*, *«виховницями»*.

Основною формою підготовки вихователів визначалися річні курси при жіночих учительських семінаріях, започатковані в 1875 р. До навчання на курсах (у вигляді окремих класів із не більш ніж 40 ученицями) допускалися особи віком від 16 до 30 років, фізично і розумово розвинені, високоморальні, з добрим музичним слухом і голосом для співу. Серед предметів, які вивчалися на курсах, – педагогіка виховання маленьких дітей (тобто дошкільна педагогіка), теорія дитячих садків, організація занять і забав у дошкільних закладах, «наука мови» і «наука про речі реальні» (для розвитку дитячого мовлення й ознайомлення із докільцями), елементи геометрії та математики, малювання, співи, гімнастика. Побіч теоретичних, проводилися практичні заняття у зразкових дитячих садках.

Крім підготовки на базі жіночих учительських семінарій, з дозволу Міністерства віросповідань і освіти могли створюватися курси безпосередньо при державних і приватних дитячих садках із високим рівнем організації виховної роботи на основі аналогічної до учительських семінарій навчальної програми.

Звіти Ради шкільної крайової про стан публічного виховання в Галичині підтверджують, що перші курси для «огородничок фребелівських» були відкриті при жіночих учительських семінаріях – польській у Кракові й утравквістичній у Львові. У 1887 / 1888 н. р. свідоцтва «майстринь» дитячих дошкільних закладів

отримали 8 випускниць курсів при Краківській і 21 – при Львівській жіночих учительських семінаріях [359, 74]. Згодом аналогічні курси започаткувала польсько-українська жіноча семінарія в Перемишлі. Через обмежену кількість закладів дошкільного виховання, особливо в українській частині Галичини, вихованки курсів працювали домашніми вчителями, заступниками учителів народних шкіл.

Державне освітнє законодавство кінця 1860-х – початку 1870-х рр. відкривало великі можливості для приведення в систему чинних і створення нових дошкільних закладів на всіх землях Австро-Угорської монархії, для розвитку теорії та методики дошкільного виховання. Однак українське суспільство не змогло належним чином скористатися із його полржень. У 1867 р. під тиском переважаючої польської більшості Галицький сейм ухвалив закон про мову навчання, згідно з яким право визначати мову викладання в народних і середніх школах надавалося їхнім власникам (у приватних) або місцевим адміністративним органам спільно зі шкільною владою краю (у публічних) [365, 58]. З мовчазної згоди офіційної влади представники польської громадськості домоглися більшості у вищих адміністративних та освітньо-виховних органах краю, тому їхня діяльність носила пропольський характер. Як стверджував один із провідних дослідників історії українського шкільництва Східної Галичини австро-угорської доби *Лев Ясінчук*, «...від тої пори перейшло шкільництво з-під надзору духовних кіл під безпосередній надзір поляків та їх ставлеників» [334, 9].

Австрійська урядова політика, заходи польської шляхти щодо подальшого утвердження свого становища в Галичині, зокрема й у сфері шкільної освіти і дошкільного виховання, викликали нову хвилю зацікавлення освітніми потребами народу з боку молоді демократичної інтелігенції, посилили її боротьбу за рідну мову й українську школу. У 1868 р. у Львові організовується товариство «Просвіта», яке незабаром стало центром піднесення

національної культури на всіх українських землях. У 1873 р. було засноване Науково-літературне товариство ім. Т. Шевченка. Реорганізоване через 20 років з допомогою східноукраїнських діячів у Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, воно «...допомогло галицьким українцям вийти з вузького провінціалізму і відчутти себе частиною великого українського народу» [231, 331]. У 1881 р. постає Руське товариство педагогічне (із 1912 р. – Українське педагогічне товариство), яке дало «...перші почини діяльності в обороні рідної школи» [170, 191]. Своєю ідеєю національного виховання воно об'єднало всі українські культурно-освітні організації, а його діяльність у наступному столітті стала визначальним чинником розвитку українських дошкільних закладів у Східній Галичині.

Культурно-освітній рух 1870–1880-х рр. пробудив інтерес освіченої української громадськості до проблем виховання дітей дошкільного віку як основи становлення особистості. Дух народності, ідеї гуманізму і демократизму, започатковані педагогікою братських шкіл і підхоплені на початку ХІХ ст. представниками національно свідомої частини галицького духовенства, з одного боку, релігійно-ідеалістичне розуміння розвитку дитини, з другого, – визначили зміст посібників і педагогічно-дидактичних матеріалів із цієї проблеми, що з'явилися на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ ст. Основними питаннями, на які тогочасна педагогічна думка намагалася дати відповідь, були питання про доцільність, мету і завдання виховання дітей з раннього віку, про роль сім'ї, передусім матері, у цьому процесі, про необхідність повернення до народних виховних традицій, інтенсивно викорінюваних чужоземними поневолювачами.

Одну із перших спроб обґрунтувати потребу і визначити зміст виховання дітей дошкільного віку зробив Олександр Духнович (1803–1865) у відомому підручнику «Народная педагогія...», який вийшов друком у Львові 1857 року. У передмові, зверненій до батьків, автор сформулював основні завдання ціле-

спрямованого впливу на найменших українців: дати їм здоровий розум, добру вдачу, науку, хист, працелюбність, любов до Бога і ближнього, міцну волю. Всі ці якості повинні забезпечуватися в сім'ї першими наставниками і вихователями – батьками. Сутність виховання О. Духнович вбачав у тому, щоб «сили людські, тілесні і духовні, від природи дані, з молодості ...зберігати і вдосконалювати...» [82, 7].

Важливу роль у підвищенні відповідальності сім'ї за початкове виховання й елементарне навчання дітей на основі гуманістичних принципів, високого призначення матері як першої вчительки і будительки любові до рідного народу, його культури, мови відіграли українські педагогічні та науково-літературні видання. Ці думки в найзагальніших рисах простежуються в матеріалах перших українських часописів – уже згадуваної газети «Зоря галицька», педагогічного журналу «Дім і школа» (виходив у 1863–1864 рр. у Львові), літературно-наукового і політичного видання «Правда» (Львів, 1867–1879). Матеріали, вміщені на їхніх сторінках, віддзеркалювали погляди на виховання дітей дошкільного віку західноукраїнських педагогів і водночас – усталені позиції всього українського суспільства: виховання маленьких дітей повинно здійснюватися в родинному домі, під керівництвом матері, яка перша «вливає» в їхні серця «добрі зерна правди», перша вчить їх пізнавати Бога, перша пробуджує любов до свого народу, до рідної мови [208, 18].

Аналогічні думки відстоювали в галицьких періодичних виданнях і представники східноукраїнських земель. Зокрема гуманістичною спрямованістю, твердим переконанням автора в тому, що виховання слід починати з «самого малечку» у батьківській хаті – першій школі і першій церкві людини, відзначається стаття Пантелеймона Куліша «Виховання дітей», вміщена у «Правді» за 1869 р. під псевдонімом О. Прач. Автор вказує на засоби і методи початкового виховання: впливати на формування дитини не

лише словами, не бійкою та лайкою, не силою, а власним прикладом, правдою і благістю [234, 100–101].

Аналіз публікацій галицьких авторів підтверджує, що більшість із них не йшли врозріз із офіційними поглядами на мету і завдання виховання найменших австрійських громадян, проте вже в другій половині XIX ст. з'являються статті, у яких простежується тенденція до приведення їх у відповідність із загальнонаціональними проблемами та потребами українського суспільства. Так, у 1875–1876 рр. львівський студентський двотижневик «Друг» опублікував серію статей Івана Франка під заголовком «Жінка-мати», підписаних псевдонімом «Джеджалик». Це була перша спроба молодого автора осмислити соціально-значущу тему в контексті суспільних зв'язків і функцій [213]. Популяризуючи думки про виховання дітей дошкільного віку д-ра Г. Кленке, І. Франко доходить висновку про те, що виховання дітей – це свята праця на користь людства. А тому на перше місце він ставить призначення жінки як виховательки і природної вчительки, головним її обов'язком визначає розвиток природних обдарувань, фізичне і духовне виховання, формування почуттів і волі дитини, а через них – характеру майбутнього громадянина. Уже в цьому творі виявилася патріотична позиція І. Франка щодо основної спрямованості виховної діяльності української жінки-матері – виховання нових борців за високі святі ідеали, за поступ, долю і добро вітчизни [65, 551].

І. Франко стверджував, що до 5–6-річного віку ні про яку спеціальну методичну «науку» не може бути й мови, що «дитя перед 7 роками не повинно читати». Єдиною «на той час багатою і великою книгою, до якої мати або батько при потребі можуть лиш дещо об'яснюючого додати, – зазначав І. Франко, – має бути природа». Водночас він усвідомлював велику роль художньої літератури у вихованні дітей, а тому звертав увагу на потребу таких творів, які «...образують розум, облагородняють чувство, будять

рівночасно ум і дух – становлять таким способом здоровий корм душі» [65, 60–61].

Розвиток дитячого мислення, формування високих патріотичних почуттів, духовності дитини – такий спектр виховних завдань поставив І. Франко перед тогочасною українською родиною в цьому творі.

У 1877 р. редакція першого світського українського педагогічного двотижневика «Газета шкільна» (1875–1879 рр.) на чолі з галицьким педагогом *Омельяном Партицьким* видала брошуру «Про розумне виховання дітей», адресовану заможним сільським родинам та всім, хто займався домашнім і публічним вихованням. На основі узагальнення тогочасних досліджень у сфері догляду за маленькими дітьми та попередніх матеріалів із цієї проблеми у часописах «Зоря галицька», «Газета шкільна», «Правда», її автори визначили завдання і зміст фізичного та духовного розвитку немовлят і молодших дошкільнят відповідно до «відвічних» правил дитячої «натури» [210, 33]. Особлива увага звернена на приучування дітей до порядку і чистоти, формування санітарно-гігієнічних навичок, почуття милосердя до всього живого, шанобливого ставлення до старших через наслідування кращих зразків.

Важливим підґрунтям для усталення теоретико-методичних основ дошкільного виховання була рубрика «Листи про виховання домашнє», запроваджена в «Газеті шкільній». У її статтях (здебільшого О. Партицького) аналізувалися умови результативності виховного впливу сім'ї на дитину, його провідні засоби. Вслід за Олександром Духновичем О. Партицький стверджував, що вже від коліски треба думати про фізичний і розумовий розвиток та про моральне виховання дитини [215, 1–2]. Головну роль у цих процесах він відводив забавам, іграшкам, картинкам, народним і авторським казкам, посильній праці [215, 17–18]. За його твердженням, педагогом для дитина змалечку має бути і природа як засіб її естетичного та духовного розвитку. «Нероздільними пружинами» і разом головною запорукою резуль-

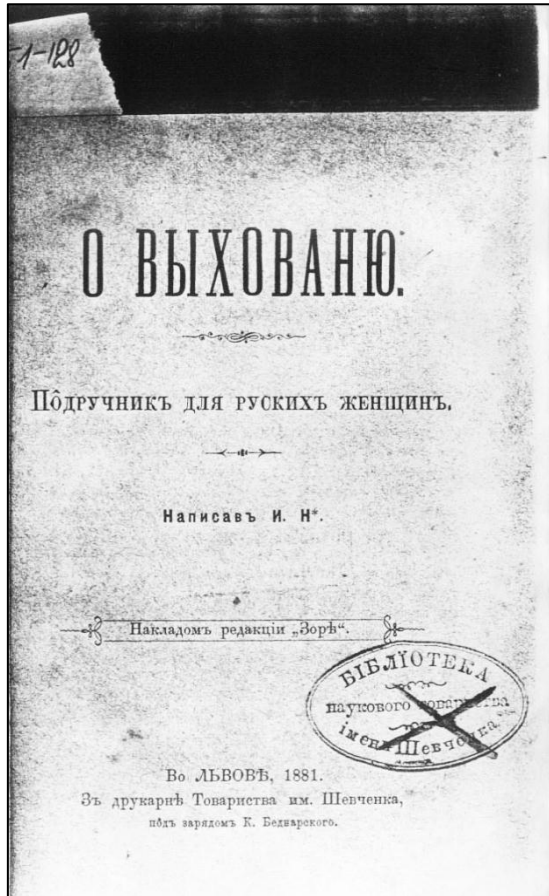
тативності початкового виховання О. Партицький вважав «силу і любов», носіями яких є батько і мати, вплив котрих на дитину має бути одноцільним [300, 349–352].

На сторінках «Газети шкільної» у 1876 р. з'явилася також перша українська публічна спроба оцінки фребелівської дошкільної «методи», започаткована галицьким педагогом і поетом Є. Згарським, у якій «шкілки» Ф. Фребеля він назвав неоціненними «вигодами» для батьків і опікунів, важливим чинником підготовки маленьких дітей до навчання в початковій школі, під опікою якої повинні знаходитися дошкільні заклади [119, 78–79].

Велика роль у висвітленні національних аспектів виховання дітей належить галицькому педагогу *Григорієві Врецьоні* та редагованому ним журналу «Шкільна часопись» (1880–1888). Як і «Газета шкільна», цей часопис започаткував розробку загальнопедагогічних і дидактичних категорій, зокрема мети і завдань виховання українських школярів, методів і засобів формування особистості. Водночас чимало положень матеріалів цього періодичного видання безпосередньо стосувалися початкового виховання дитини і значною мірою вплинули на вироблення дошкільних педагогічних дефініцій.

Наголошуючи на провідній ролі сім'ї у вихованні маленьких дітей, Г. Врецьона писав: «У кожній сім'ї найважливішим чинником, на якому лежить вся вага виховання, є мама. Вона перша схиляє дітей до всяких чеснот, які пізніше стають не лише сімейними, а й національними або народними чеснотами». Звідси – його вимога озброювати жінку-матір знаннями із «головного діла виховання» – основ практичної педагогіки. Тільки жінка, ознайоmlена з «педагогією», підкреслював Г. Врецьона, зможе добре підготувати дитину до навчання в школі [52, 131–132].

У 1881 р. у Львові вийшов друком підручник для українських жінок «Про виховання», автором якого був священник *Іван Негребецький*. Це була одна з перших у галицькій дошкільній педагогічній літературі спроб узагальнити європейські набутки в справі

«материнського» виховання дітей від народження до початку навчання в школі, показати особливості, як їх бачив автор, цієї роботи на українському ґрунті, поєднати релігійні виховні цінності з національними. Підручник складається зі вступного слова і двох розділів. У першому аналізуються засоби виховання від «першого віддиху дитини» й особливості впливу матері на її розвиток у дошкільному віці. Другий розділ присвячений специфіці виховання дівчат-майбутніх матерів, від яких залежала доля наступних поколінь народу. Автор визначив

мету і головні завдання «домашнього» виховання: змалечку спонукати дітей до добра і правди; навчити їх любити народ, свято хоронити його віру і мову, уділені Богом [202, 7]. Розумна мати, підкреслював І. Негребецький, дбаючи про добро своєї дитини, повинна пам'ятати, що вона – українська мати, що Бог дав їй «руську» (українську) дитину, а тому на її сумлінні лежить обов'язок «піднесення» національного виховання дітей «русского роду» [202, 51].

Основним засобом національно-виховного впливу на дитину І. Негребецький вважав живе слово батька й матері. Навчання мови, на його думку, – одне з найважливіших материнських занять, без яких неможлива подальша освіта дитини. У посібнику детально розглядається вплив на розвиток дитини тону мови, ритмічності й гармонійності її мовного оточення. Автор застерігав від приучування дітей до пустого базікання. Не заперечуючи засвоєння малими дітьми іншої мови, він рішуче виступив проти її

зверхності над рідною мовою, прирівнював цей факт до зречення від власної родини. Азбуку І. Негребецький радив вивчати із 5–6-річного віку, переплітаючи ці заняття «забавкою рахування, співом, рухом» [202, 22–24]. Важливими засобами виховання, за його визначенням, є музика, українська народна пісня, історія рідного народу. Серед виховних факторів – мудрі накази і заборони, сприятлива домашня атмосфера, взаємоповага в сім'ї, залучення дитини до праці, наведення ладу й порядку вдома. Покарання автор підручника розцінює не як вияв гніву, а як біль матері за вчинений дитиною проступок. У початковому навчанні на чільне місце І. Негребецький ставив природу: матері повинні розказувати і показувати дітям, як ростуть трава і квіти, чого шукає на них бджілка, хто в хмарках відгукується громом і т. п.

Відповідаючи на сформульоване запитання – «Наука публична, чи домовова?», І. Негребецький однозначно відстоював для дівчат пріоритет домашньої освіти, оскільки сучасна йому школа здебільшого вчила ненавидіти рідний «обряд» і соромитися того, що їхні батьки – українці [202, 56].

І хоч підручнику І. Негребецького притаманна певна категоричність суджень стосовно ролі релігії у вихованні дитини, що дало підставу окремим дослідникам стверджувати про вкрай праві позиції автора в розробці теоретичних основ освіти і виховання [262], акцентування на проблемах розвитку дітей дошкільного віку мало позитивний вплив на зростання уваги до них української громадськості.

Освітньо-виховні погляди, викладені у педагогічних публікаціях 1860-х – початку 1870-х рр., незважаючи на певну різницю в підходах до проблем виховання і навчання дітей їхніх авторів – представників москвофільського і народовського напрямів у національно-визвольному русі, стосувалися передусім виховання в сім'ї, під керівництвом матері, на принципах гуманізму і народності, природовідповідності й культуровідповідності з метою формування загальнолюдських і національних цінностей. Його

серцевиною визначалися фізичне загартування тіла і формування душі – шляхом розвитку розуму, утвердження високих моральних якостей, релігійних та естетичних почуттів. Обґрунтування доцільності виховання дітей дошкільного віку у спеціально створених закладах в українській педагогічній думці цього періоду не простежується. Умови для проведення цієї ідеї в життя на західноукраїнському ґрунті остаточно визріли наприкінці ХІХ ст.

1.2. Утвердження в українському суспільстві ідеї громадського виховання дітей дошкільного віку

В історії становлення та розвитку національного дошкілля Східної Галичини кінець ХІХ ст. можна означити як період утвердження ідеї громадського (суспільного) виховання найменших українців. Він нерозривно пов'язаний із розвитком жіночого емансипаційного руху в краї, що сформувався під впливом загальнонаціонального радикального поступу, зумовленого вільнолюбними демократичними поглядами Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика та подвижницькою діяльністю галицької письменниці *Наталії Кобринської*. Саме вона першою закликала жіноцтво краю скинути з себе кайдани темноти, сміливо йти до знання, до духовної й економічної незалежності [253, 8], а в 1884 р. організувала перше українське жіноче товариство у другому за величиною (після Львова) адміністративному центрі Східної Галичини – місті Станіславі (теперішній Івано-Франківськ).

Необхідність створення українських закладів опіки та виховання маленьких дітей наприкінці ХІХ ст. була продиктована характером соціально-економічних, політичних і культурно-освітніх проблем краю, які виявилися у зростанні фабрично-заводської промисловості, розвитку ринкових відносин у сільському господарстві, формуванні промислового та сільськогоспо-

дарського пролетаріату, посиленні намагань денационалізувати українців. Офіційні дані підтверджують тенденцію до зростання питомої ваги жіночої найманої праці в економіці Східної Галичини. Зокрема у 1890 р. жінки становили 44,9% від усієї кількості зайнятого у виробничій сфері населення, і з них 50,4% працювали в сільськогосподарському виробництві [248, 28–30]. Таким чином українська жінка-мати поступово втрачала статус основного опікуна і вихователя дитини. Брак належного догляду доповнювався соціальною та моральною незахищеністю української дитини, низьким рівнем загальної просвіти галицького суспільства. У 1890 р. в Галичині уміли писати і читати 736 333 чоловіки і 502 789 жінок; ні читати, ні писати – 2 316 166 чоловіків і 2 560 448 жінок – майже 65% від усієї кількості населення (6 607 816 осіб) [64]. На початку ХХ ст. народну школу в Західній Галичині відвідували понад 100 осіб на 1 000 мешканців, у Східній – лише 89. Як результат, число «анальфаетів» серед поляків-хлопчиків 8–11 років життя становило 40,5%, дівчат – 42,9%, тоді як з-поміж українців – відповідно 58% і 67,4% [221, 162–163]. У 1908 р. серед «австрійських» українців старших 10 років, які не вміли ні читати, ні писати, відсоток неграмотних сягав 61%, тоді як чехів – 2%, німців – 3%, поляків – 27% [276, 525]. Це, у свою чергу, позначалося на рівні смертності серед дітей. Зокрема 1904 року на 115 тис. одно-п'ятнадцятирічних померлих 50% становили діти до п'яти років життя – на 10% більше, ніж у західній частині краю [305, 19–20].

Велику загрозу основам української нації становила позиція в галузі дошкільного виховання польської шляхти. Використовуючи можливості нового шкільного законодавства Австро-Угорщини для впровадження в життя багаторічних спроб ополячення корінного населення, шкільна влада, підтримувана польською громадськістю, розгорнула активну роботу над створенням закладів опіки і виховання найменших громадян в українських містах і селах. Згідно з повідомленнями місцевих староств Наміс-

ництву у Львові, 1888 року в краї функціонували 4 фребелівські дитячі садки і 21 охоронка, із них у Східній Галичині (разом із Перемишльським повітом) – лише 7 дошкільних інституцій [375, 23–24]; уже в 1892 р. – відповідно 9 і 52 дошкільних заклади [377, 3–4]. Їхнє зростання відбулося переважно за рахунок поширення на українських землях. Інституції опіки, виховання й елементарного навчання маленьких дітей відкриваються у Бродах, Заліщиках, Львові, Самборі, Станіславі, Стрию, Тернополі, а також у селах краю. Так, починаючи із 1875 р., сезонні охоронки під проводом монахинь римо-католицького обряду постають у шести населених пунктах Гусятинського повіту (нині Тернопільська область). Понад 300 дітей українських селян упродовж літа безкоштовно навчалися в них читанню, письму, лічбі, релігії. На день діти приносили з собою їжу, найбільші харчувалися за рахунок охоронок [371, 9]. Із 1883 р. аналогічні дошкільні заклади функціонували у селах Борщівського повіту Тернопільщини. Організацію інституцій опіки і виховання дітей дошкільного віку визначили змістом своєї діяльності польські благодійні товариства «Дитятко Ісуса», створене в 1892 р. для охорони дітей-немовлят у Львові [411, 4–7], львівські «Коло пань», Товариство школи людовой (тобто народної школи), Товариство міських охоронок християнських, численні католицькі об'єднання краю. Створені «задля оборони польської народности», вони слугували «винародовленню» русинів-українців Східної Галичини.

Заслуга Наталії Кобринської, яку М. Грушевський називав однією з «визначніших та інтересніших фігур в нашій письменстві та взагалі культурнім життю» [60, 1], а галицький громадсько-політичний діяч Михайло Павлик – найспосібнішою і найрозумнішою серед галичанок [212, 604], полягала в тому, що за таких обставин вона однією з перших зрозуміла роль і значення дошкільних закладів як оберегів фізичного і духовного розвитку української дитини не тільки для жіночої, а й для загальнонаціональної справи.

*Наталія Кобринська.
80-ті рр. XIX ст.*

Детальні відомості про обставини виголошення ідеї українських охоронок та особливості її сприйняття східногалицькою громадськістю містять публіцистичні статті, промови, особиста переписка Н. Кобринської із сораатницями по боротьбі за жіночі права, публікації в тогочасних суспільно-політичних і літературно-наукових виданнях («Діло», «Зоря», «Народ», «Правда»), праці І. Франка, М. Грушевського, М. Павлика, спогади зарубіжних авторів – представників галицької української еміграції.

1 вересня 1891 р. з ініціативи та завдяки старанням Н. Кобринської у м. Стрию (тепер райцентр Львівської області) відбулося перше жіноче віче за участю близько 40 жінок-стриянок і представниць інших місцевостей Галичини, а також Буковини (як народна вчителька і письменниця Євгенія Ярошинська), на якому серед інших важливих суспільних проблем вона прилюдно порушила питання про створення українських закладів опіки і виховання дітей працюючих родичів – охоронок [222, 282].

За задумом Н. Кобринської, охоронки повинні були насамперед «уможливити позахатню працю руським зарібницям», забезпечуючи опіку над їхніми дітьми «в часі роботи» [139, 376]. Водночас вони мали слугувати просвіті неосвіченого жіноцтва, бути засобом його залучення до громадської роботи, а найголовніше – «станути у самого коріння протів ... згубним намаганням винародовлення наших мас» з боку організаторів польських дошкільних закладів [143, 94].

Закликаючи на вічі до створення українських охоронок, Н. Кобринська брала до уваги передовсім галицькі села. І це закономірно, оскільки близько 95 відсотків українців Східної Гали-

чини в цей період займалися сільським господарством, і саме діти селян найбільше терпіли від недогляду, особливо під час напружених весняно-літніх польових робіт.

Оцінюючи значення оприлюдненої Н. Кобринською ідеї, Софія Русова майже через півстоліття напише, що цим актом вона заявила про себе вже не тільки як феміністка, але і як «народничка», що ясно розуміється на потребах селянського життя [253, 11].

Стрийські збори з розумінням сприйняли й ухвалили підготовлений Н. Кобринською проект, «...щоби наше інтелігентне жіноцтво старалося запобігти тому злу і заводило у цілім краю охоронки для дітей...» [142, 4]. Практичну реалізацію справи вони запропонували взяти на себе місцевій владі та створюваним для цієї мети окремим громадським організаціям і чинним жіночим товариствам [222, 283]. Не чужими були ухвали віча і самим селянам. У листі до соратниці по боротьбі за жіночі права Євгенії Ярошинської від 21 вересня 1891 р. Н. Кобринська із задоволенням сповіщала, що з порушених на вічі питань особливо «зачіпають» селянок охоронки [139, 374].

Проте пропозиції Н. Кобринської, ухвали жіночого віча в Стрию, серед них і проект про заснування українських охоронок, наткнулися на нерозуміння і не були сприйняті галицькою інтелігенцією, навіть, як писав М. Грушевський, викликали в її середовищі глум та ворожнечу, здалися «...маловажними і ...сьмішними забаганками поруч тих загальніших справ, що стояли на деннім порядку» [60, 4]. Навколо оприлюднених проблем розгорнулися гострі суперечки, які знайшли своє відображення на сторінках українських часописів 1891–1892 рр. Так, 5 вересня 1891 р. газета «Діло» виклала основні положення анонімної статті з віденського журналу «Faterland», у якій гостро критикувалися ухвали стрийського віча жінок. Прийняті на ньому рішення, зокрема щодо створення дошкільних закладів, розкритикувала також «Правда». Найбільш об'єктивним у висвітленні програми віча був двотижневик «Народ» – друкований орган русько-української

партії, що виходив у 1890–1895 рр. у Львові та Коломиї за редакцією І. Франка і М. Павлика. 24 жовтня 1891 р. це видання вмістило кореспонденцію під заголовком «Перші жіночі збори в Стрию», у якій підтримало мотивацію потреби в краї охоронок і фребелівських «городців» для дітей працюючих батьків, переважно селян, сформульовану Н. Кобринською [222, 282–284].

Ключ до розуміння причин недооцінки порушених Н. Кобринською проблем, зокрема й у царині українського дошкільля, дають статті її сучасників, насамперед Михайла Грушевського [60, 4] та визначного галицького педагога, дитячої письменниці *Костянтини Малицької* [182, 12]. Вони одностайно стверджували, що українське суспільство кінця ХІХ ст. виявилось не готовим до реформування усталених поглядів на становище жінки та виховання дітей дошкільного віку. Через те справа така пекуча, як зазначала пізніше Н. Кобринська, «...захопила наш загаль як би ненадійно і не була піднесена до властивого значіння» [142, 6].

Водночас дискусія, започаткована тогочасною пресою, розбудила в суспільстві загальне зацікавлення ідеєю виховання дітей дошкільного віку і дала поштовх до заснування українських охоронок під опікою греко-католицького чернечого згромадження Сестер служебниць Пречистої Діви Марії (далі – Сестри служебниць).

Пропозицію Н. Кобринської першим втілив у життя священик Перемишльської єпархії української греко-католицької церкви, релігійний письменник і громадський діяч *Кирило Селецький*. У 1892 р. у своїй парафії в селі Жужелі Сокальського повіту (Львівщина) він заснував дім Сестер служебниць, а при ньому – *першу українську охоронку* для дітей селян, покликану

о. Кирило Селецький (1835–1918)

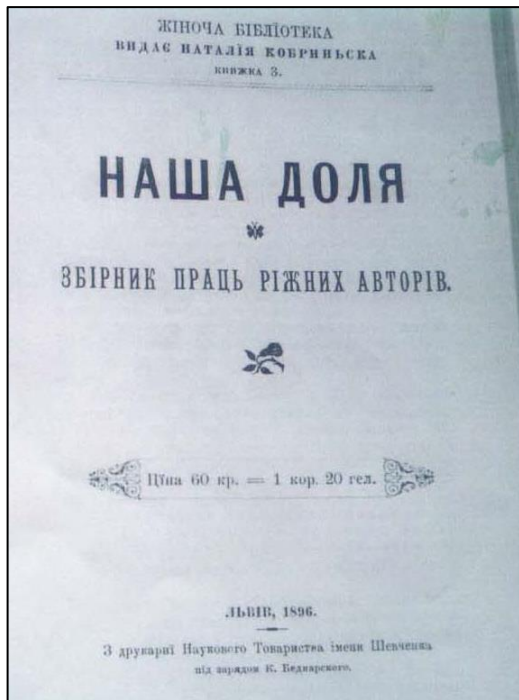

дати їм «фізичну опіку, злегшити матерям тягар праці... зберегти наш нарід від чужинецьких денаціоналізуючих впливів» [142, 5]. Створена вона була за зразком закладів такого типу Ф. Оберліна і базувалася на філантропічних засадах. Згодом охоронки під проводом українських черниць поширюються по всій Галичині. Своїм існуванням вони завдячували добродійним пожертвуванням, записам побожних християн, самопожертві Сестер служебниць.

Не заперечуючи ролі охоронок під наглядом духовних кіл і визнаючи важливу роль духовенства у відродженні «своєї народности», Н. Кобринська «...відразу зрозуміла, що самим катехизмом і обтягуванням діточої пам'яті догмами», замість виховання «серця і розуму спізнаванням достижимих людям божих законів в природі – далеко не зайдеш...» [204, 7], і з притаманною їй енергією взялася за роз'яснення ухвал стрийського віча щодо створення світських дошкільних закладів та жіночих товариств для їхнього заснування.

10 квітня 1892 р. Н. Кобринська виступила на загальногалицькому жіночому вічі у Львові. Зосередивши увагу присутніх на необхідності витворення колективних форм громадської праці інтелігентного жіноцтва, Н. Кобринська однією з них назвала участь галичанок у заснуванні українських охоронок [219, 165].

У 1893 р. Н. Кобринська видала в Стрию першу книжку із запланованої на вічі 1891 р. серії «Жіноча бібліотека» під назвою «Наша доля». Цей колективний збірник не лише засвідчив про зростання уваги до проблем емансипації українського жіноцтва, а й забезпечив подальшу популяризацію ідеї охоронок. У статті збірника «Жіноча справа в Галичині» Н. Кобринська підкреслила, що займаючись справою охоронок, жінки виявилися б далеко більшими патріотками, ніж би не знати як співали й одягалися по-українськи [141, 31–32].

З М І С Т.		Стр.
1.	Жіноча справа в Галичині, Наталії Кобринської	1.
2.	Швачка, стих Олекси Ходовицького	36.
3.	Праправнучка Баби Борбци, оповідане Галини Барвінок	40.
4.	Чого нам боїтись?! Євгенії Ярошинської	55.
5.	Відчит Анни Грималюк	59.
6.	Дві народні шьєти	61.
7.	Домашній жіночий промисел, Н. К. і Марії Реваковичівної	64.
8.	Літературні замітки, Дра Даміна М.	68.
9.	Звістки з заграниці і краю, Ольги Кобилінської і Н. К.	79.
10.	Статут Товариства „Охоронка“. Н. К.	94.
11.	Списо предматинків	101.

Справу охоронок пропагують і два наступні видання «Нашої долі», які з'явилися друком у 1895 і 1896 рр. у Львові. У матеріалі «Рух жіночих товариств» (загальна редакція Н. Кобринської) другої книжки «Нашої долі» охоронки названі зав'язком *майбутньої форми суспільного виховання*, а їх організація – нагальним завданням усіх жіночих товариств, незалежно від їхньої первісної мети [143, 93].

Поруч із Н. Кобринською, право на функціонування українських дошкільних закладів не лише для сільських, а й для міських дітей, відстоюють на сторінках цього видання прихильниці оприлюдненої нею ідеї Марія Ревакович і Марія Нагірна. На основі аналізу діяльності в українських селах охоронок під опікою польських черниць М. Нагірна констатувала, що внаслідок зусиль католицьких «siostr» і «mateczek» не тільки в українських дітей, але і в їхніх батьків «...витворюється ... рівнодушність обрядова, а тим самим в наших обставинах і рівнодушність національна». А тому думка про заснування українських охоронок заслуговує на повне признание від загалу «русинів» і як удасться провести її в життя, буде це незабутня заслуга галицького жіноцтва [200, 51–52].

«Фейлетон» Н. Кобринської, вміщений у третій книжці «Нашої долі», відтворює ту неоднотайність, із якою зустрілася її активна роз'яснювальна робота на сторінках двох попередніх видань «Жіночої бібліотеки» щодо заснування в Східній Галичині охоронок. На користь цієї «хосенної гадки» вона наводить факти позитивного ставлення до закладів опіки і виховання дітей дошкільного віку в інших народів, що населяли Австро-Угорську монархію: австрійців, поляків, угорців, чехів. Не надіючись на увагу до українських інституцій дошкільного виховання з боку офіційної влади, Н. Кобринська вкотре закликала «...радикальніші і даліше сягаючі поглядами жінки» зайнятися їхнім заснуванням [145, 130].

Третій випуск «Жіночої бібліотеки» завершується «Відозвою до руського жіноцтва в справі охоронок», яка найповніше відтворює особливості оприлюднення ідеї українських дошкільних закладів, узагальнює всі попередні мотиви їхнього заснування в краї, окреслює шляхи до досягнення цієї мети. Учасною у «зав'язанні» охоронок, констатується у «Відозві», українські жінки сповнили б дійсно «велику культурну місію»⁶ [36, 142].

Книги «Нашої долі», попри справедливі зауваження щодо змісту низки вміщених у них праць, загальної коректури, естетичного вигляду видань з боку І. Франка, М. Павлика, стали відображенням тієї напруженої боротьби, яку вела Н. Кобринська та її однодумці наприкінці ХІХ ст. за утвердження в свідомості галичан думки про потребу українських дошкільних закладів як засобу полегшення економічного становища жінки, залучення її до громадської праці, піднесення загальної та педагогічної культури населення, протидії ополяченню найменших українців. Відзначаючи їхню роль у загальному жіночому поступі того часу, М. Грушевський писав: «За браком якоїсь спеціальної часописи жіночої, сі збірники служать головною підоймою і zarazом – зеркалом сього руху і тим самим заслуговують уваги» [62, 48].

⁶ Виокремлено в першоджерелі (З.Н.).

Паралельно з активною популяризацією охоронок Н. Кобринська визначила способи реалізації цієї ідеї та в найзагальніших рисах окреслила педагогічні основи перших українських дошкільних закладів. Їхніми організаторами і власниками в умовах бездержавного існування нації, на її думку, мали стати спеціально створені громадські об'єднання – товариства, що в той час утвердилися як одна із форм існування культурно-освітніх установ, професійних угруповань тощо. Порушена на жіночому вічі в Стрию думка про потребу таких об'єднань знайшла своє реальне втілення в підготовленому Н. Кобринською і вміщеному в першій книжці «Нашої долі» статуті товариства «Охоронка» – першому українському статуті громадської дошкільної організації. М. Павлик назвав його найціннішою працею цієї книги [212, 601], а І. Франко наголосив, що Статут товариства «Охоронка» становить один крок до виконання ухвал стрийського віча про заснування інтелігентними жінками охоронок «... для догляду над мужицькими дітьми в часи, коли матері їх зайняті польовою роботою». Отож, уже на етапі виголошення Н. Кобринською нових для галицької суспільності ідей І. Франко «вповні» симпатизував її поглядам і діяльності, яку вона розгорнула для «їх осущення» [313, 202–203].

Подаючи зразок статуту, Н. Кобринська висловила надію на те, що «... загал наш зрозуміє пекучу потребу таких товариств в нашім краю і приступит до зав'язання таких» [144, 94]. Однак провідну роль у їх заснуванні вона відводила жінкам. На її думку, до товариств, покликаних займатися організацією дошкільних інституцій, повинна належати кожна українська жінка – «попадя, урядничка, ремісничка чи селянка...» [36, 141].

Із заснування товариства з головним осередком у Львові, Станіславі чи Коломиї та залученням до нього всіх українських інтелігентних жінок з околиць радила починати організаторську роботу на ниві дошкілля і М. Нагірна. Найпершими практичними заходами членів товариства вона вважала винаймлення хати під

охоронку «конче з городом або просторим місцем» для дитячих забав і підбір жінок, які б опікувалися дітьми [200, 54].

Ініціатори ідеї перших українських охоронок не ставили до них високих педагогічних вимог, насамперед через відсутність підтримки з боку держави і злиденність українського галицького села, на плечі якого лягало утримання дошкільних інституцій. Другою причиною, що зумовлювала цю обставину, була обмаль відповідним чином підготовлених кадрів.

Головними центрами навчання дошкільних працівників у 90-х рр. ХІХ ст. залишалися Краківська, Львівська і Перемишльська жіночі учительські семінарії, при яких були створені єдині в краї державні дитячі садки для практичного вправління майбутніх дошкільниць. Формально австро-угорське шкільне законодавство не чинило національно-релігійних перепон щодо прийому на навчання в учительські семінарії. Проте дані державної шкільної статистики засвідчують, що більшість учнів навчальних закладів цього типу в Галичині становили римо-католики, тобто поляки або особи, які визнали польську мову і католицьке віросповідання за свої рідні. З цього приводу К. Малицька писала: «На самотнім курсі у Львові при державній учительській семінарії ...ледве чи десяток українок студіював цю справу» [178, 39]. Зокрема у 1895–1896 н. р. Львівська жіноча учительська семінарія випустила 11 «фребличок», Краківська і Перемишльська – 72 [361, 52].

За таких умов сільська нянька з її добрим і розумним обходженням з дітьми, названа Н. Кобринською «майже визначним типом в нашій суспільности» [36, 141], стала прототипом вихователів перших українських охоронок. Покладаючись на багатовіковий досвід сімейного виховання дітей, Н. Кобринська ще в першій книжці «Нашої долі» писала: «...лишати діти під дозором старої бабусі, було здаєсь початком усіх таких інституцій» [141, 30]. А звідси її пізніший висновок: «...вистарчить, як діти будуть під опікою старшої поважної селянки, котра вже сама виховала

діти і під надзором... жінки з інтелігенції...» [142, 10]. Водночас вона вимагала, щоб в охоронках з дітьми обходилися «лагідніше і чемніше», ніж це буває в селянських родинах, та щоб у них «говорилося» до української дитини її материнською мовою, а не польськи, як це було в охоронках, організованих польськими «філантропками» [142, 6].

Найповніше своє бачення ідеалу виховательки та змісту роботи з маленькими дітьми Н. Кобринська втілила в оповіданні «Перша вчителька», написаному в 1892 р. і вперше опублікованому 1900 року в газеті «Діло». Героїня твору – багаторічна опікунка дітей сільського пароха – не лише мила, чесала, годувала і вчила їх молитов, а й забезпечувала початкове виховання. Її «метода» ґрунтувалася на тісній єдності дитини з природою і життям навколишнього світу з усіма його проблемами і складнощами. На першому місці серед засобів педагогічного впливу на вихованців – рідна мова, усна народна творчість (казки, легенди, перекази, народні пісні, народна міфологія). Розповіді з історії рідного краю, розмови, пояснення няньки в ході прогулянок із дітьми пересипані образними висловами, в яких звучить біль за долю трудящої людини, що відгукується співчуттям у дитячих серцях [139, 189–205].

Н. Кобринська та її сучасники-однодумці розуміли примітивний характер такої організації роботи в охоронках і вважали, що вона може задовільнити дітей тільки «на перші початки». Згодом дошкільні товариства мали «постаратись о приготовавчі курси для кандидаток» на дошкільниць [36, 141].

Так паралельно з виникненням ідеї українських дошкільних закладів формується думка про потребу власної системи підготовки дошкільних працівників.

Під впливом загальної дискусії навколо ідеї охоронки у середині 1890-х рр. з'являються ознаки зацікавлення справою інституцій дошкільного виховання з боку Руського товариства педа-

гогічного (РТП)⁷, яке ще в першому статуті визначило своїм завданням підтримувати «всякі справи виховання публичного і домашнього» на основі материнської української мови [283, 3].

Лев Ясінчук, а вслід за ним представники української діаспори – вихідці зі Східної Галичини, стверджують, що перший раз в історії РТП думку про потребу національних охоронок висловив у 1901 р. на засіданні філії цього товариства у м. Коломиї о. Курп'як. Такий факт дійсно мав місце [105, 56], проте це була не перша пропозиція членів Руського товариства педагогічного щодо заснування дошкільних закладів.

Своєрідним поштовхом до активізації діяльності педагогічної громадськості в царині українського дошкілля стало прийняття в 1895 р. галицького крайового закону про обов'язковий початковий всеобуч. Пункт 24 цього закону (як і положення «устави» 1873 р.), передбачав створення при школах, де будуть для цього відповідні умови та засоби, виховних закладів для дітей дошкільного віку [366, 187]. Окремі положення цього закону йшли врозріз із державним законом від 14 травня 1869 р., а навіть були дискримінаційними щодо розвитку української школи в Галичині [171, 5]. Це викликало нову хвилю зацікавлення проблемами освіти і виховання, зокрема і підготовки дітей дошкільного віку до навчання в рідній школі.

Провідний друкований орган українських педагогів – журнал «Учитель» (Львів, 1889–1914) повідомив про те, що 19 лютого 1896 р. Головний віділ РТП вніс петицію до Ради шкільної крайової із проханням «взяти під опіку найменшу дітвору сільську» шляхом закладання «шкілок фреблівських та захоронок». У відповіді на зазначене подання від 16 травня того ж року вищий державний орган шкільництва краю проінформував, «що закони державні лишають справу оснований і удержання охоронок і шкілок фреблівських органам місцевим», зусиллям людей доброї

⁷ Офіційно прийнята аббревіатура щодо Руського товариства педагогічного.

волі і товариств, «маючих ціль народолобну». І далі: Рада шкільна крайова передає ініціативу до заснування таких охоронок приватним товариствам і громадянам [38, 187–188].

Таким чином державний орган управління освітньо-виховними справами в Галичині підтвердив своє небажання займатися організацією українських дошкільних закладів. За таких умов освічена національно свідома частина громадськості краю була змушена самотужки братися за вирішення цієї проблеми. У підготовленій Н. Кобринською «Відозві до руського жіноцтва в справі охоронок» зазначалося, що один із людей «доброї волі», які «стоять близько народа і знають єго потреби», на загальних зборах Руського товариства педагогічного у 1896 р. запропонував закладати охоронки при народних школах. Визнаючи цю пропозицію за найбільш корисну для ідеї національного дошкільного виховання як з боку економічного, так і педагогічного, Н. Кобринська зважила, що присутні члени товариства не погодилися її прийняти. Основною причиною відмови стало твердження про те, що охоронки на базі шкіл, підпорядкованих ополеченим освітньо-виховним органам, «підпали би тій самій судьбі, що школи в Східній Галичині» – офіційному тискові з метою денаціоналізації українських дітей. Під впливом цих доказів і сам автор пропозиції погодився з думкою про їх заснування зусиллями громадських жіночих організацій, не скованих шкільними приписами [36, 140].

«Внескодателем» питання про охоронки «як конечні співчинники в просвіті народа» був професійний педагог, член Головного віділу Руського товариства педагогічного *Іван Петришин*. 5 травня 1896 р. журнал «Учитель» помістив окремою статтею його виступ на загальних зборах товариства під назвою «Притуловища» і «читальні» як конечні співчинники народної школи». У ній автор переконливо, на реальних фактах із життя галицького села доводив, що в убогих українських сім'ях виховання дітей практично відсутнє. Цей фактор негативно позначається на

подальшій роботі з дітьми в народних школах. І. Петришин підтримав ідею стрийського жіночого віча про створення українських інституцій дошкільного виховання і наголосив: вони є єдиним способом «зарадити тому, щоб діти не дичили морально і умислово». Обов'язком РТП, підкреслив педагог, уже не лише з самої філантропії, але «в інтересі народного шкільництва – є: старатися всіма силами, щоби для введення в жите притуловищ придбати якнайбільше прихильників» [225, 138].

Вказаний матеріал став основою суспільно-педагогічної розвідки «Нова напасть на нашу кишеню або чи треба нам охоронок?», вміщеної І. Петришиним у третій книжці «Нашої долі» за 1896 р. під псевдонімом Любомир Селянський [271, 67–87].

Так зусиллями членів Руського товариства педагогічного поширюється думка про потребу дошкільних закладів не тільки як важливих опікунсько-виховних інституцій, але і як форми підготовки дітей до навчання в рідній школі.

Пристрасний захисник жіночої долі, Н. Кобринська, незважаючи на байдужість значної частини галичан, зуміла захопити ідеєю активної роботи в галузі дошкільного виховання жінок-інтелігенток краю, передусім народну вчительку, дружину майбутнього першого Президента Української Народної Республіки Марію Грушевську та «управительку» першої української віділової дівочої школи імені Т. Шевченка у Львові Марію Білецьку. Під впливом громадської діяльності Н. Кобринської наприкінці ХІХ ст. інтенсивно формуються українські жіночі організації, які відіграли визначальну роль у становленні перших світських українських охоронок. У 1892 р. засновується «Товариство руських жінок» у Стрию, очолене Осипою Нижанківською-Бобикевич (дружина видатного галицького диригента і громадського діяча О. Нижанківського); у 1893 р. – «Клуб русинок» у Львові під управою *Герміни Шухевич* (бабуся генерала Р. Шухевича), який об'єднав передових жінок галицької столиці, що стали провідниками ідеї охоронок у життя на теренах Львова [328]. Того ж ро-

ку формується «Руський жіночий кружок» у Коломиї, який визначив заснування охоронок одним із засобів реалізації своєї «культурної і гуманної цілі» [197, 439]. До кінця XIX ст. на західноукраїнських землях діяли 12 світських жіночих товариств, які підтримували поступові ідеї Н. Кобринської.

Завдяки старанням Н. Кобринської та М. Грушевської, за участю «Клубу русинок» у 1900 р. у Львові постає *товариство «Руська охоронка»* – перше на західноукраїнських землях об'єднання національно свідомих галичанок, змістом діяльності якого стала організація українських дошкільних закладів. Львівське Намісництво своїм розпорядженням від 19 вересня 1900 р. (Ч. 86. 996) затвердило його статут [410, 51], що дало змогу офіційно розпочати роботу товариства. Статут, основу якого становили положення проекту, вміщеного Н. Кобринською у першій книжці «Нашої долі», у 22 параграфах окреслював програму діяльності, структуру, права та обов'язки членів новоствореної громадської організації (*Додаток 2*).

Вищим органом товариства визначалися загальні збори, що мали проводитися раз на рік, а робочими органами – виділ і контрольна комісія, які обиралися загальними зборами. Ця частина документа співзвучна за своїм змістом зі статутами інших українських культурно-освітніх товариств того часу (наприклад, Руського товариства педагогічного). Однак мета і завдання його були іншими: «...закладати по цілій Галичині охоронки для дітей, що не ходять до школи, і приймати їх в охоронку під догляд і опіку призначених на те виділом товариства жінок, котрі мають тих дітей цілий день відповідно даному їм виділом регуляміну наглядати і дбати про їх умисловий розвій та давати відповідні віку заняття» [285, 1].

Для досягнення цієї мети § 3 статуту визначав такі засоби: внески членів товариства, добровільні пожертвування організацій і громадян, прибутки від масових заходів (лекцій, аматорських вистав, жіночих забав), що їх планувала проводити «Руська

охоронка». Уже перший статут товариства засвідчив про його спорідненість із Руським товариством педагогічним, якому в разі припинення своєї діяльності намірялася передати повноваження «Руська охоронка» [285, 3].

З утворенням у Львові першого українського дошкільного товариства завершився майже десятирічний період боротьби за реалізацію проекту стрийського жіночого віча щодо створення громадського центру для організації й утримання такого типу дошкільних закладів, як охоронки для дітей убогих родичів. Головним його підсумком стало утвердження у свідомості української інтелігенції в особі її найсвідоміших представників із числа жінок, а також окремих культурно-освітніх діячів, педагогів і духовенства потреби інституцій опіки, виховання та підготовки дітей до навчання в рідній народній школі.

1.3. Організація та зміст діяльності перших українських дошкільних закладів Східної Галичини

Останні десятиріччя австро-угорської державності суспільно-педагогічна думка Східної Галичини означила як період панування шкільного питання над усіма національними справами [297, 11]. На фоні загального культурно-освітнього поступу галицького суспільства початку ХХ ст. закономірною видається реалізація ідеї українських світських дошкільних закладів, уможливлена першими практичними кроками львівського дошкільного товариства «Руська охоронка», спрямованими на відкриття інституцій опіки і виховання дітей дошкільного віку, та підтримкою їх з боку провідних громадських організацій і визначних представників національно-свідомої частини української інтелігенції.

22 листопада (11 грудня) 1900 р. газета «Діло» вмістила «Відозву товариства «Руська охоронка» у Львові», підготовлену

Н. Кобринською та М. Грушевською, до галичан і «заграничних земляків і землячок», «сестер з російської України» з проханням допомогти в досягненні «народолюбної патріотичної цілі» – організації охоронок. (Додаток 3).

Звертаючись до прогресивної громадськості східноукраїнських земель, автори відозви ще раз наголосили на важливості для краю рідних дошкільних інституцій: «...у нас в Галичині охоронки ... не тільки забезпечують дітей від нещастя і ведуть їх виховане в літах передшкільних, але мають також і важне національне значінє. При загальній польонізаційній системі, густою сіткою розкиненій над руською Галичиною, польські охоронки ... стають дорогою для успішної польонізації» [140].

Отож, відмітною рисою ініціаторів ідеї українських дошкільних закладів і організаторів втілення її в життя було прагнення об'єднати зусилля в цій справі українського національно свідомого загалу не лише «підавстрійських», а й «підросійських» теренів, що вказувало на соборницький характер їхньої діяльності.

Важливою точкою відліку в історії українського дошкілля стали *перші загальні збори товариства «Руська охоронка», скликані 1 лютого 1901 р. у Львові в залі НТШ від імені комітету його засновників Н. Кобринською та М. Грушевською. Короткою вступною промовою збори відкрила М. Грушевська, з доповіддю на зборах виступила Н. Кобринська. Обґрунтувавши соціально-економічну, політичну та культурно-освітню необхідність охоронок, розкривши обставини виголошення цієї ідеї та перепони на шляху до створення дошкільного товариства, вона поставила перед його членами завдання «...анімувати як найбільше число жінок, щоби сами чи за помочю мужчин старались заводити охоронки в цілім краю і організувати в тій цілі селянок і жінок інших верств» [142, 6]. Головна передумова заснування українських охоронок – це «загроження національних позицій», – таким*

був загальний підсумок дискусії, що розгорнулася після виступу Н. Кобринської.

Збори обрали голову, виділ та контрольну комісію товариства. Першим головою «Руської охоронки» стала *Марія Грушевська*. До складу керівних органів товариства увійшли М. Білецька, О. Гузар, Н. Кобринська, В. Коцовська, М. Наконечна, О. Озаркевич, К. Панькевич, О. Франко (дружина Івана Франка) та інші прихильники і популяризатори ідеї українських дошкільних закладів. Серед першорядних завдань товариства загальні збори визначили такі:

Марія Грушевська.
(1868–1948)

- ознайомитися з теорією і практикою виховання дітей дошкільного віку в краях, де цій справі надають важливого значення;
- вжити заходів для відкриття найближчим часом українських охоронок у містах і селах Східної Галичини;
- звернутися з відозвами до духовенства та світської інтелігенції про надання матеріальної допомоги в організації охоронок;
- подбати про відкриття курсів для фахової підготовки працівників охоронок [102].

Визначені завдання стали *першою програмою* розбудови національного дошкілля в Східній Галичині і знайшли схвалення в українському суспільстві.

Про зміну ставлення освіченої громадськості до проблем виховання дітей дошкільного віку засвідчують відгуки тогочасної преси на ухвали зборів «Руської охоронки». У кореспонденції «На увагу руських жінок» від 5 лютого 1901 р. газета «Діло» підкреслила, що думка про заснування охоронок дуже важлива для української нації як з боку гуманітарного, так і педагогічного

та політичного, а тому діяльність новоствореного товариства заслуговує на схвалення і підтримку. 9 березня 1901 р. ця ж газета повідомила про те, що від часу заснування до товариства «Руська охоронка» «вписалося» 45 членів. Виділ товариства посприяв у заснуванні охоронок у трьох місцевостях краю і постарався про відповідні «управительки» для них [124]. Офіційна шкільна статистика не подавала відомості про ці дошкільні інституції, оскільки вони не відповідали державним приписам. Більш детально про перші охоронки для сільських дітей, створені за участю львівського дошкільного товариства, інформують наступні повідомлення в пресі. Зокрема 21 травня 1901 р. «Діло» вмістило інформацію про те, що зусиллями виділу товариства та при щедрій допомозі ветерана-патріота о. К. Селецького у приєднаному до жужельської парафії селі Цеблеві засновано «руську» охоронку для дітей селян. Її матеріальні основи заклав протектор і фундатор К. Селецький, «відступивши» для цієї мети простору хату з обширним городом і загалом забезпечивши охоронці та її управительці повне утримання. Очолила заклад направлена виділом товариства «Руська охоронка» З. Майковська, якій було виділено помічниць з-поміж сільських дівчат. Діти-дошкільнята і молодші школярі навчалися в ній молитов, невеличких віршів, розучували пісні, ігри.

Зазначене підтверджує, що найперші охоронки, до створення яких доклало зусиль львівське дошкільне товариство, відповідали первісній цілі Н. Кобринської – були створені для дітей селян і мали філантропічний характер. Як і на етапі виголошення ідеї, активними учасниками її реалізації виявилися представники українського духовенства.

Заходами «Руської охоронки» в 1902 р. на Городоцькому передмісті Львова відкривається *перша постійна світська охоронка* для дітей убогого пролетаріату [183, 12]. У жовтні 1903 р. на Жовківському передмісті постає другий аналогічний заклад для дітей міської бідноти [125], а за «урядування» в товаристві

«Руська захоронка» С. Рудницької (дружина основоположника української національної географічної науки Степана Рудницького) – третій, удостоєний імені Тараса Шевченка [29, 9]. Таким чином «...праця Кобринської, як продуктивне зернятко – добре зародило й дало добрі жнива» [253, 16].

*Захоронка на
Городоцькому
передмісті Львова*

*Діти захоронки
на Жовківському
передмісті Львова*

У 1903 р. львівське дошкільне товариство перейменовується на «Руську захоронку», а дошкільні заклади для найбільш вразливих отримують назву *захоронки*, яка закріпилася за ними на весь період функціонування [410, 51].

Із перших днів заснування товариство та львівські захоронки зустрілися з труднощами, притаманним всім освітньо-виховним установам в умовах чужоземного поневолення: відсутності зацікавлення в їх діяльності, а то й протидії з боку офіційної

влади, низької національної свідомості й культури населення. До найскладніших проблем організаторів українських захоронок періоду становлення належали:

1) небажання вихованих під впливом чужого оточення львівських родин, які повністю залежали від польських «хлібодавців», посилати дітей до поодиноких українських дошкільних інституцій, розташованих у різних кінцях міста;

2) відмова власників нерухомості, до яких зверталися члени товариства з проханням про аренду приміщень під дошкільні заклади, викликана переслідуваннями за сприяння українцям з боку державних чиновників;

3) перепони з боку шкільної ради м. Львова, під контролем якої перебували дошкільні заклади [179, 6–8].

Найбільше зусиль товариство докладало до вишукування фондів на утримання захоронок. Щомісячні внески його членів (у 1903 р.–126 осіб), становили 2 крони, а захоронки обходилися у 300 крон кожна. З метою зміцнення матеріальної бази українських дошкільних інституцій члени товариства збирали пожертвування серед населення, влаштовували вечори, свята, лотереї, забави, вносили подання про виділення субвенцій до Галицького сейму і міського магістрату. Відображенням цієї роботи стали регулярні повідомлення віділу товариства «Руська захоронка» на сторінках газети «Діло» в передвоєнне десятиріччя.

Та попри складні умови функціонування, українські дошкільні заклади поступово завойовують симпатії галицьких жінок, а згодом і всієї східногалицької інтелігенції.

За заснування захоронок висловився з'їзд українських жінок Львова, який відбувся у червні 1902 р. Реалізуючи його ухвали, товариство «Клуб русинок» на загальних зборах у березні 1903 р. прийняло зміни до статуту, що дозволило цьому жіночому об'єднанню офіційно включитися в роботу над організацією інституцій дошкільного виховання [137]. Разом зі львівськими товариствами «Кружок українських дівчат» (1901–1906 рр.) і «Кружок ук-

раїнок» (1906–1909 рр.) «Клуб русинок» став основною опорою «Руській захоронці» у поліпшенні матеріального становища дошкільних закладів і розширенні їхньої мережі. Львівський часопис «Мета» (періодичний орган українських «поступових» жінок, заснований і редагований Дарією Шухевич-Старосольською) таким чином визначив завдання захоронок на цьому етапі: «В них повинні діти нашого люду знайти все, чого їм не може дати їх домашня нужда і їх ярмом надмірної праці пригноблена родина», щоб не йшли в життя «...з пятном рабства в очах, непривітні для нікого, недовірчиві і скриті»; і далі: треба звернути увагу на їхнє виховання і розбудження в них «ума і серця та любови і привязання до всього рідного...» [78].

У 1909 р. на ґрунті об'єднання львівських «Клубу русинок» і «Кружка українських дівчат» постає товариство «Жіноча громада», першим головою якого була обрана *Марія Білецька*. Крім просвітницько-економічної та «товариської» організації українських жінок, воно визначило своєю метою заснування захоронок, дитячих осель, бурс [197, 640]. 29 липня 1910 р. через часопис «Діло» товариство звернулося із закликом до жінок-галичанок про відкриття захоронок для дітей селян на час літніх сільськогосподарських робіт.

Марія Білецька.
(1864–1937)

(Додаток 4). Водночас у зверненні зазначалося, що виділ товариства зобов'язався на літо 1911 р. «позакладати бодай кілька захоронок по наших селах». На загальних зборах у травні 1911 р. члени «Жіночої громади» констатували, що філії товариства, які об'єднали 900 представниць українського інтелігентного жіноцтва, заснують захоронки і тим самим не дають польському

Товариству школи людової денаціоналізувати найбільш податний «елемент» – дітей [115].

Активна діяльність членів «Руської захоронки» та «Жіночої громади» спричинила зростання уваги до проблем дошкільних закладів з боку інших українських господарських і культурно-освітніх організацій, окремих громадян. Вигідні позички та грошову допомогу для приміщень під нові захоронки надають заснований у 1895 р. український кооперативний банк «Дністер», об'єднання українських ремісників Львова «Зоря», Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, місцеві українська гімназія, міщанський промисловий союз «Народна торгівля», товариства «Руська бесіда», «Львівський боян», читальні «Просвіти». Серед благодійників найчастіше зустрічаються прізвища митрополита А. Шептицького, який із початку ХХ ст. став центральною фігурою українського життя в Галичині; посла до галицького сейму і віденського парламенту, майбутнього президента Державного секретаріату Західно-Української Народної Республіки К. Левицького; палкого прихильника і поборника національного шкільництва, голови Руського товариства педагогічного І. Чапельського (після Першої світової війни – голова львівського дошкільного товариства); композитора Ф. Колесси та ін.⁸

На початку ХХ ст. активізується праця над розширенням мережі захоронок греко-католицьких жіночих об'єднань краю. Дошкільні заклади цього типу під проводом Сестер служебниць і Сестер василіянок постають у Городенці, Коломиї, Снятині (2), Станіславі (2), Стрию (2), Тереховлі та інших містах і селах Східної Галичини [323, 32–209; 324, 407]. Як згадує одна з вихованок стрийської захоронки Є. Цісик, побіч молитов і науки релігії, Сестри служебниці, які мали належну «фребелівську» підготовку, будили в дітях національну свідомість, «вщеплюва-

⁸ Узагальнення зроблені на основі подяк виділу «Руської захоронки» своїм благодійникам у газеті «Діло» за 1903–1913 рр. (З.Н.).

ли» любов і пошану до свого народу, спричинилися до нівеляції процесу полонізації українських дітей [321, 339].

Проблеми опіки і виховання найменших українців традиційно залишаються одним із пріоритетів діяльності визначних церковних діячів краю. Так, ставши у 1909 р. крилошанином єпископської капітули, а через рік – архипресвітером і мітратом Станіславської дієцезії, Іван Гордієвський (1854–1927) заснував у Станіславі товариство «Захоронка» та відкрив у спорудженому для нього приміщенні постійний дошкільний заклад [207а, 275].

Питання про організацію дошкільних закладів усе частіше стає предметом уваги Руського товариства педагогічного. У лютому 1906 р. загальні збори РТП одностайно прийняли внесені його Головним віділом зміни до статуту в частині участі цієї громадської організації у заснуванні дошкільних закладів, що дало змогу на законних підставах поширити її вплив на виховання і підготовку до навчання в народній школі найменших українців [117, 53]. Проте зусилля педагогічного товариства в цій ділянці на початку ХХ ст. були обмеженими. Зайняте організацією українських бурс і семінарій, воно не могло взяти на себе ще й «тої тяжкої (на наші умови) новини» [339, 185]. Лише найбільш організовані осередки (як жіночий гурток при філії РТП у Тернополі) в цей період надавали допомогу українським захоронкам.

Яскравим свідченням уваги освіченої громадськості до питання про опіку і виховання маленьких українців є включення його до програми Першого українського просвітно-економічного конгресу, організованого товариством «Просвіта» у Львові 1–2 лютого 1909 р. Серед більш ніж 60-ти «рефератів» (доповідей), із якими виступили визначні культурно-освітні діячі краю, три стосувалися проблем організації та діяльності захоронок. Їх виголосили Наталія Кобринська («Захоронки – їх значення і розвиток»), діяльний член «Клубу русинок», друга після М. Грушевської голова товариства «Руська захоронка» Валерія Коцовська

(«Організація міських захоронок») і віце-ректор Львівської духовної семінарії Дмитро Яремко («Захоронки і притулки») [221, 330–335; 335–343; 343–351].

Опираючись на теоретичні висновки у справі дошкільного виховання Платона, Я.-А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, Наталія Кобринська у своєму останньому публічному виступі вкотре наголосила на ролі організованого галицького жіноцтва в обґрунтуванні потреби українських захоронок, участі в заснуванні перших дошкільних інституцій представників духовенства і релігійних жіночих об'єднань краю. Віддаючи належне товариству «Просвіта» у формуванні «в наших масах» «дійсної свідомості», самостійності й ініціативи, вона висловила думку про необхідність зміни його статуту «... в тім напрямі, щоби побіч своїх просвітних і економічних організацій заклало також захоронки для дітей», як економічно самостійні інституції «під проводом і старанем жіночих членів Товариства» [221, 335].

Зазначимо, що сприяння розвитку українського інституційного дошкільного виховання шляхом заснування захоронок, захистів, «діточих городів» товариство «Просвіта» підтвердило своїм статутом від 1913 р.

У доповіді на просвітно-економічному конгресі 1909 року Валерії Коцовської означені мета («...охоронити бідні діти від впливу і небезпеки улиці, давати їм материяльну поміч і опіку, виховувати в дусі народнім...») і найголовніші завдання українських захоронок: навчити дітей, а через них і їхніх батьків любити рідну мову та дорожити нею; не цуратися своїх «обряду», молитви, пісні; в боротьбі за хліб насущний не «запродати ся... тілом і душею»; спонукати з радістю й гордістю нести «синьожовтий стяг»; пробуджувати «іскри національного освідомлення». За такої організації праці, стверджувала доповідач, вихованці захоронок продовжать навчання в рідних народних школах, або відвідуючи за їхньої відсутності польські, не соромитимуться

того, що вони – українці. Водночас В. Коцовська здійснила глибокий аналіз організаційно-педагогічних основ діяльності перших львівських захоронок, охарактеризувала ставлення до них батьків-українців і окремих «патріотів»-недоброзичливців [221, 336].

Залишаючись на позиціях прерогативи у вихованні маленьких дітей родини як головного чинника його індивідуалізації, наділяючи захоронки передусім функцією фізичної опіки, Д. Яремко наголосив на потребі керівництва «в раціональний спосіб початковим розвоєм інтелектуальних способностей дітвори і початковим розвоєм їх почувань для краси, правди і добра» [221, 346].

Увага до проблем опіки і національного виховання дітей напередодні Першої світової війни була не випадковою. Тодішній президент Ради шкільної крайової М. Бобжинський об'єктом реалізації своєї ідеї про ополячення багатомільйонного населення Східної Галичини обрав насамперед українську школу і дітей дошкільного віку. Відповідно до звітів вищого органу державного шкільництва краю у 1910/1911 н. р. в 53 округах Галичини функціонувало 135 захоронок для дітей убогих родичів, утримуваних римо-католицькою церквою (13) і польськими релігійними організаціями (122). Порівняно з попереднім роком число округів, у яких відкрилися захоронки, зросло на 13, а кількість закладів цього типу – на 45. Дитячі садки («фребелівські огородці») діяли у 12 округах (на п'ять більше, ніж у 1909/1910 н. р.). Кількість їх становила 29, із них 16 працювали у Львові. Більшість садків (26) були приватними [346, 50]. У 1911/1912 н. р. число захоронок зросло до 194, а дитячих садків – до 32 [347, 48].

На фоні цієї статистики українські дошкільні заклади виглядали невеликими острівцями опіки, виховання та підготовки дітей до навчання в українських школах. За даними Українського педагогічного товариства, у 1913/1914 н. р. вони налічували 10 дитячих садків і 13 захоронок, утримуваних громадськими ор-

ганізаціями та греко-католицькими чернечними об'єднаннями [385а, 1].

Керівниками і водночас вихователями перших українських постійних дошкільних закладів були випускниці жіночих, переважно Львівської державної, учительських семінарій. Офіційна кадрова політика, зосереджена в руках крайової, окружних і львівської міської шкільних рад, все більше націлювалася на реалізацію шовіністичного курсу переважної більшості їхнього складу. Із 18 державних учительських семінарій, які діяли в 1910/1911 н. р. у Галичині, 8 були польськими, 10 – польсько-українськими [346, 80]. Окрім державних, із кінця ХІХ ст. в краї інтенсивно організовуються приватні заклади для підготовки вчителів народних шкіл. У 1910/1911 н. р. налічувалося 25 учительських семінарій цього типу (1 чоловіча і 24 жіночі). У 19 з них мовою викладання була польська, у 2 – німецька, у 4 – українська [346, 87]. Підбір кадрів для дитячих садків здійснювався власниками шкіл, при яких вони функціонували, або особами, яким вони належали; для захоронок – товариством «Руська захоронка», релігійними організаціями краю. Причому він не завжди задовільняв офіційну владу. Як писала К. Малицька, львівська міська шкільна рада «...зажадала ... усунення однієї з вихователок української захорони», бо ця «...не володіла добре ... польською мовою» [179, 7].

Отож, уже на початковому етапі формування мережі українських захоронок виявилася дискримінаційна позиція польських шкільних урядовців і до їхнього кадрового потенціалу, яка в умовах поверсальської Польщі набуде особливого розмаху.

Через відсутність власної теоретичної бази перші українські дошкільні заклади, як і польські, німецькі, єврейські, організовані в Східній Галичині, здебільшого послуговувалися офіційною концепцією виховання. Найбільш концентрований і доступний для педагогічного загалу вияв на межі ХІХ–ХХ ст. вона знайшла у підручнику інспектора Львівського шкільного округу М. Бара-

новського, який під назвою «Педагогіка» з'явився друком у Львові 1895 року польською мовою, а в 1901 р. був перевиданий українською [7]. Метою виховання, зокрема «домашнього», «дитячих огорождів» і захоронок, автор – захисник інтересів польської більшості в органах шкільної влади – визначив формування «... богобійних, побожних, розсудних, здатних сповнювати радо й успішно свої обов'язки перед Богом, ближніми і самим собою» людей, розвиток «...шляхотного характеру і прикмет правдивої людяности ...в душі засад християнської віри». Найважливішими засадами виховання проголошувалися: моральність, яка б виключала егоїзм, аскетизм, «зніженість»; природовідповідність, опора на індивідуальні особливості дитини; поступовість, правдивість, одноцільність, релігійність, різнобічність, пристосованість до статі. Виховання мало бути національним, займати позицію «між реалізмом та ідеалізмом», розвивати самодіяльність, бажання подальшої самоосвіти [7, 72–74].

Вихідними у змісті діяльності українських захоронок стали положення про національний характер виховання та пріоритет формування у дітей почуття патріотизму шляхом вивчення рідної мови, історії, усної народної творчості та краєзнавства. Про те, що вказані основи виховання імпонували українській педагогічній громадськості Східної Галичини початку ХХ ст., засвідчує редакційна витримка із названого підручника, опублікована в журналі «Учитель» за 1902 р. [110, 357–359].

Згідно з європейською практикою виховання, зафіксованою в державних освітньо-виховних актах Австро-Угорської імперії, українські дошкільні заклади будували роботу з дітьми відповідно до методики, запропонованої Ф. Фребелем. Перші знання її давали німецькі та польські підручники, що через обставини (німецька мова – державна, польська – мова крайового шкільництва) поширювалися в Східній Галичині. Серед найпопулярніших – праці про фребелівську виховну методику польською мовою І. Бізона, Й. Грубера, Г. Гольдаммера, підручники з педагогіки та

історії педагогіки [342; 344], посібники та статті з окремих напрямів роботи дошкільних закладів знаних у Галичині діячок польського дошкілля Ф. Гроттової, М. Саріуш-Яворської та ін. [343, 189].

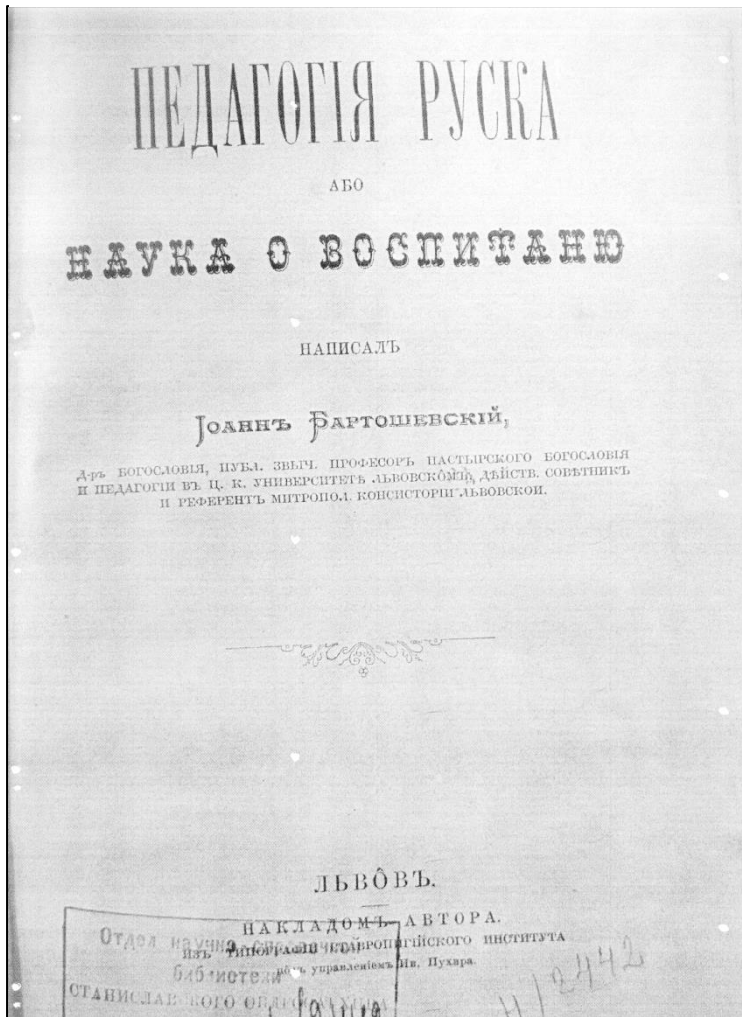
Українська педагогічна література кінця XIX – початку XX ст., яка до певної міри відображала проблеми дошкільного виховання, була представлена в основному перекладами або узагальненням досвіду виховання маленьких дітей у країнах Європи. Так, у 1895 р. на замовлення РТП професор Львівської учительської семінарії Теофіл Грушкевич (1846–1915) здійснив переклад «Короткої історії педагогіки» німецького вченого Л. Кельнера. Вона стала одним із перших найповніших українськомовних джерел, із якого ініціатори й організатори дошкільних закладів, учениці учительських семінарій і «курсисти»-дошкільниці черпали знання про сутність та особливості теорії і методики початкового виховання Я.-А. Коменського, Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля [129, 67–160].

Статті-переклади з «чужинецької» літератури, у яких представлений досвід організації та діяльності зарубіжних дошкільних інституцій, з'являються і в українських підручниках для учительських семінарій. Зокрема «Читанка для підготовчого класу учительських семінарій» *Олександра Барвінського* (Львів, 1916) містить виїмку з німецького підручника під назвою «В дитячій захоронці». Визначному українському педагогові та громадсько-політичному діячеві передусім імпонував накопичений учителькою німецької захоронки досвід духовно-морального виховання дітей із родин, у яких війна відібрала «заробітки і доходи» (вони учаться молитися, вміють слухати, сказати «прошу», «дякую», «мило та приязно відповісти на задані питання»), а також формування в них пошани до праці та її результатів [10, 399–400].

Окремі аспекти роботи з дітьми дошкільного віку розкривають видані у Львові підручники галицького богослова і педагога *Івана Бартошевського* (1852–1921) «Педагогія руська або

наука о воспитанію» (1891) та «Християнсько-католицька педагогія або наука о вихованні» (1909), у яких обґрунтована сут-

ність «християнсько-національного» виховання [11, 10]. Проблеми дошкільного виховання автор розглядав на рівні виховання дітей зусиллями сім'ї та церкви, обмежуючи їх переважно аспектами релігійно-морального характеру. Родина, за І. Бартошевським, є першим і найвпливовішим вихователем, у якій мати – найкраща вчителька моральності, любові до Бога і ближнього [11, 15]. Предметом виховання,

на думку педагога, має стати тіло і душа дитини – шляхом позитивного прикладу, повчань, нагляду, заохочення, покарання, молитов і св. Тайн. Водночас І. Бартошевський схилився до думки про позитивний вплив на формування особистості доброго товариства, проте спеціальні виховні заклади розглядав як форму «поправи» педагогічно занедбаних дітей, а також сиріт і дітей із сімей, де батьки постійно «хулять, кленуть, сваряться...» [11, 35].

Демократичні й гуманістичні ідеали народної педагогіки стосовно виховання маленьких дітей відображали художньо-педагогічні твори І. Франка, К. Гриневичевої, галицьких і буковинських народних учителів С. Коваліва-П'ятки, Уляни Кравченко, К. Малицької, Марійки Підгірянки (М. Ленерт-Домбровської), О. Цегельської, Є. Ярошинської. Багато з них вперше з'явилися

на сторінках українського дитячого журналу «Дзвінок», який виходив у Львові в 1890–1914 рр., спочатку завдяки зусиллям його засновника і видавця, педагога й етнографа В. Шухевича та редактора О. Барвінського, а з 1892 р. – Руського товариства педагогічного. Тогочасна громадськість вважала цей часопис неocenним джерелом для поповнення знань українських дітей, важливим засобом їхнього національного виховання.

«Дзвінок», згуртувавши тогочасні найкращі українські літературні сили, ознайомлював широкий загальний найменших читачів і їхніх батьків також із перлинами дитячої літератури східноукраїнських авторів: Ганни Барвінок, Б. Грінченка, Дніпрової Чайки, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Олени Пчілки, Л. Старицької-Черняхівської, Лесі Українки та ін. [58, 36–37].

Отже, з одного боку, надбання європейської дошкільної педагогічної думки, а з другого, – досвід виховання найменших громадян, накопичений народною педагогікою і сконцентрований у художньо-педагогічній спадщині визначних представників українського суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст., стали основою виховної діяльності дошкільних закладів цього періоду.

Найбільш повно народні виховні традиції виявилися у практиці роботи інституцій, утримуваних товариством «Руська захоронка». Українські дошкільні заклади цього типу охоплювали своїм впливом 3(4)–6-річних дітей обох статей здебільшого із найбільш вразливих верств населення. Наповнюваність становила, як і передбачалося офіційними приписами, до 40 вихованців без поділу на вікові групи. Захоронки працювали упродовж шкільного навчального року; щоденний розпорядок роботи – від восьмої години ранку до четвертої – після обіду. Основними видами діяльності в захоронках були забави та ручні роботи [57, 149]. Засобами, методами і прийомами Ф. Фребеля (кулі, шестикутники, кубики, палички; вирізування, звивання, сплітання, витинання, наклеювання паперу, наколювання на ньому зразків голкою; ліплення з глини; плетіння із соломи, лози тощо; малювання; по-

каз і опис предметів та малюнків) вони розвивали розум, уяву та почуття дитини, сприяли пізнанню навколишнього світу. Засновані на принципах суспільної філантропії, ці дошкільні інституції забезпечували безоплатну денну опіку й одноразове харчування дітей найбільш вразливих родичів. Однак уже перші українські дошкілля цього типу здійснювали виховання в «патріотичному дусі» й елементарну підготовку до навчання в рідній школі [179, 5]. Як писав анонімний автор обширної статті під назвою «В справі руської охоронки», що побачила світ у газеті «Діло» 13 травня 1903 р., «...приходять тут діти, що словечка по руски не вміють (хоч з роду русини!)». І саме в захоронках «...доперва учать ся рускої молитви, рускої пісні, рускої мови, а попри них дізнають ся про руский нарід та єго змаганя також їх родичі» [46].

Фребелівська методика в українських захоронках простежувалася в найбільш загальних, примітивних рисах, що зумовлювалося насамперед їхньою слабкою матеріальною базою. Крім того, становлення українських дошкільних інституцій проходило в той час, коли дошкільна практика, відібравши з методики Ф. Фребеля найраціональніше зерно, все більше наповнювала їх національним змістом. Яскраве втілення ця тенденція знайшла у теорії та практиці роботи з маленькими дітьми представників американської (С. Холл) [318], російської (Є. Водовозова, А. Симонович, А. Шлегер) дошкільної педагогічної думки [40; 273; 327]. З початку ХХ ст. у європейських країнах все більшу прихильність здобуває практика дошкільної діяльності італійського педагога М. Монтесорі, основана на ідеях свободи дитини [192].

Засади методики початкового виховання, яка б відповідала вимогам новітньої психолого-педагогічної думки і водночас загальним національно-культурним завданням, соціально-економічним і політичним умовам життя галицького суспільства на початку ХХ ст. формує Костянтина Малицька, а їх виразниками стають українські педагогічні журнали «Учитель» (Львів) і «Промінь» (Вашківці над Черемошем).

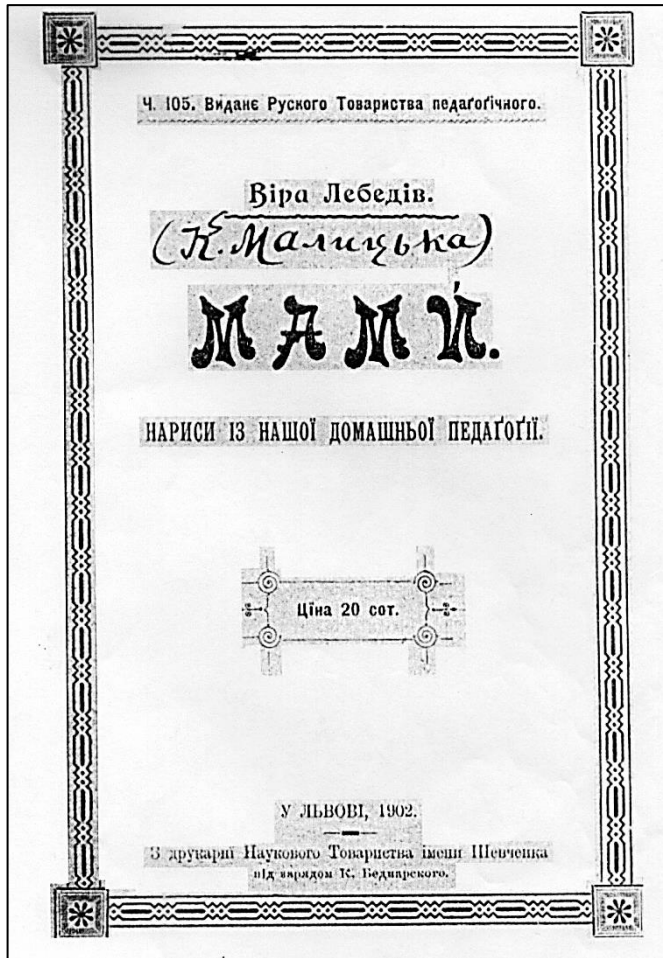
*Костянтина Малицька
(1872–1947)*

У 1900 р. часопис «Учитель» опублікував текст виступу К. Малицької на загальних зборах філії РТП у Станіславі під назвою «На межі ХХ століття»⁹. У ньому К. Малицька актуалізувала питання про потребу «розумного і на національних основах опертого виховання» з метою формування «єдино гідного» ідеалу «новочасної особистості»: «повний чоловік, не дробинцевий і покорчений...», людина кришталево чистої душі та «сніжно білих рук», великої

моральної сили та почуття обов'язку, в якій відсутній розрив між «голошеною теорією а практикою», котра з «жаром любови в серці, з огнем ідеї в оці» прямує до «нової вікової Порто Санта» під гаслом: «Вільна, самостійна Русь-Україна» [187; 357, 373].

Формування визначених якостей особистості-ідеалу К. Малицька покладала насамперед на сім'ю. У циклі педагогічних оповідань і статтях виховного спрямування початку ХХ ст. («Мами: Нариси з нашої домашньої педагогії» [164], «З трагедій дитячих душ» [165], «Сум сучасної хвилі і його відгомін в дитячому світі» [166]) вона розкрила глибину духовного світу дитини, її природне прагнення і готовність до сприймання навколишнього світу та невміння матерів із різних соціальних сфер використати ці задатки для формування у дітей високих моральних якостей. Палкий прихильник пріоритету сім'ї у вихованні дітей, К. Малицька водночас піддала гострій критиці тогочасну систему виховного впливу українських батьків, побудовану за принципом «якось то буде», і виклала власне бачення теоретичних основ початкового

⁹ Помилково журнал приписав авторство статті матері К. Малицької Меланії (З.Н.).

виховання у зв'язку зі зростаючими потребами «духа людського» [166, 24].

Основним критерієм розвитку дитини педагог вважала свободу, а найбільшою вчителькою і подругою дівчорі – природу. Звідси її висновки про необхідність організації мандрівок «в обійми природи», систематично і розумно ведених прогулянок, які не лише збагачують знання про дошкілля, формують естетичні почуття, а й виробляють самостійність, зміцнюють тіло і душу, вчать підприємливості,

що є запорукою виховання «борців життєвих, що піддержать животність народу, розвинуть его сили і здібності». Помічницею природи, «знаменитою підоймою» в духовному розвитку дітей К. Малицька визначила добру книжку, художнє слово, усну народну творчість [166, 32–40].

Актуальними і сьогодні є думки К. Малицької з приводу мети і завдань виховання в умовах матеріальної нужди, нестатків, соціальної незахищеності сім'ї та дитини: не дати поселитися зневірі в дитячих душах, виводити їх із песимізму, розбуджувати і підтримувати «відвагу до життя і любов життя, розпалювати віру в непереможне добро і перемогу правди... щоб і серед непроглядної темряви не затратили віри в ясного ранка лучі» [166, 40].

Започаткована І. Франком тенденція до глибокого проникнення у внутрішній світ дитини знайшла продовження в художніх творах К. Малицької, які є невичерпним джерелом словесного

матеріалу високого морального і патріотичного звучання для роботи з дітьми в родинях, дошкільних закладах і школах. За цією якістю дослідники творчої спадщини К. Малицької порівнювали її із Софією Русовою [34, 39].

Важливу роль у формуванні теоретичних основ українського дошкільного виховання на початку ХХ ст. відіграли праці з проблем українського народного шкільництва Михайла Грушевського [61, 1–5; 63, 25–27]. Вони давали вичерпну і недвозначну відповідь на питання про те, якою хоче бачити українська суспільність народну школу і виховну справу в краї: вона повинна бути перейнята національним духом, мусить опиратися на національних основах як щодо форми, так і щодо змісту, а основним виявом національного характеру освіти і виховання має стати рідна мова.

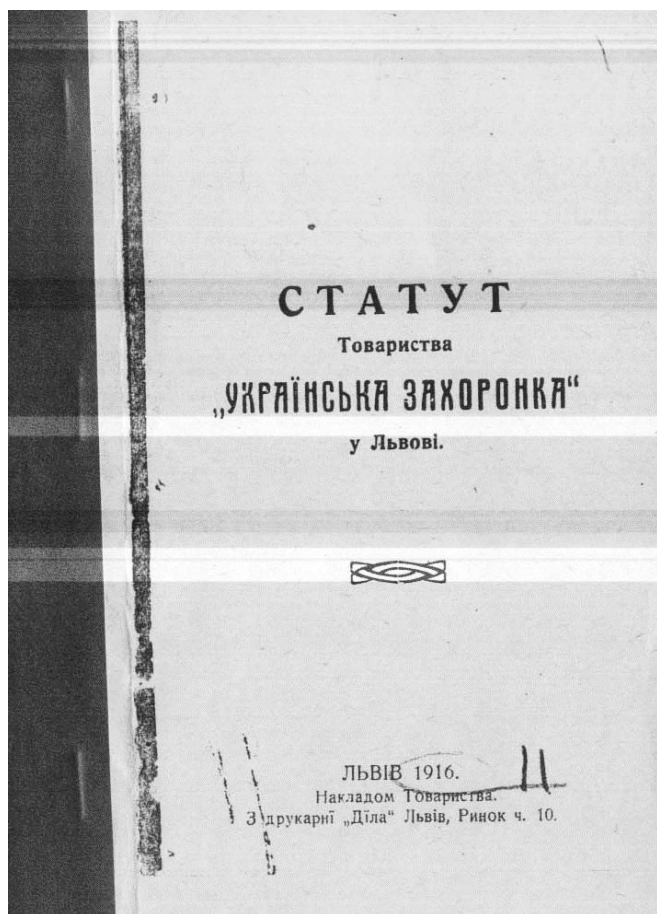
Проте загалом теоретико-методичні засади діяльності українських дошкільних закладів на завершальному етапі австрійської державності були визначені в найзагальніших рисах, а дошкільні інституції залишалися «блідою копією» західноєвропейських закладів суспільної опіки та виховання дітей дошкільного віку [46].

Світова війна 1914–1918 рр. припинила діяльність більшості українських громадських організацій Галичини. Згорнули роботу національні школи, бурси, учительські семінарії. Перестали виходити суспільно-політичні та педагогічні періодичні видання. Виїхали або були насильно вивезені зі Львова російською окупаційною владою активні культурно-освітні діячі, серед них єдина жінка – К. Малицька, вислана до Сибіру. Однак дошкільне товариство, очолюване в цей важкий час Євгенією Гриньовською, не лише продовжувало функціонувати, а й розширило мережу захоронок на терені Львова. Це зумовлювалося зростаючою потребою матеріальної та моральної опіки над дітьми, батьки яких знаходилися на фронті, а матері на роботі. У 1915 р. через велику наповнюваність була реорганізована у два заклади перша львівська захоронка, незабаром засновуються ще дві інституції цього типу [179, 9]. Сутність роботи громадського дошкільного об'єднання того пе-

ріоду відобразив видрукований у 1916 р. статут, який закріпив за ним назву «Українська захоронка», а основною метою визначив заснування по всій Галичині захоронок для виховання дітей дошкільного віку на основі «науки греко-католицької церкви» в «українським дусі» шляхом відповідних забав і занять [287, 1].

Таким чином було офіційно заявлено про національний характер виховання й елементарного навчання дітей у дошкільних закладах товариства «Українська захоронка».

У 1917 р. за прикладом інших охоплених війною під-австрійських земель у Львові засновується благодійне Українське крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю (УКТОДІОМ). Згідно з прийнятим статутом, змістом своєї діяльності воно визначило захист українських дітей, особливо воєнних сиріт, від голоду, деморалізації та денационалізації, а способом реалізації цієї мети – поширення різних дитячих закладів, зокрема захоронок для дошкільнят [373, 2].

Львівська філія УКТОДІОМ, створена в 1918 р., започаткувала першу в краї «Українську пораду матерів» – інституцію санітарно-педагогічної просвіти убогих матерів та медичного нагляду за дітьми до трьох років життя, які не підлягали охопленню захоронками і дитячими садками.

Із розвалом восени 1918 р. імперії Габсбургів закінчився початковий етап організаційного становлення українського дошкілля в умовах дії австрійського освітнього законодавства. Найістот-

нішим його підсумком стало виникнення постійних українських захоронок, зацікавлення справою виховання маленьких дітей провідних педагогічних, культурно-освітніх і господарських організацій, вихід ідеї національного суспільного дошкільного виховання за межі найбільших адміністративних центрів краю, розширення його соціально-культурної бази.

* * *

Українські заклади опіки, виховання й елементарного навчання дітей дошкільного віку в Східній Галичині періоду її перебування в складі Австро-Угорської монархії постали з об'єктивних потреб: соціально-економічних (розвиток у краї ринкових відносин, зростання найманої жіночої праці); політичних (посилення спроб денаціоналізації та деморалізації підростаючого покоління з боку польської шляхти); культурно-освітніх (анальфбетизм корінного населення, необхідність елементарної підготовки дітей до навчання в народних школах).

Основними джерелами визрівання та реалізації ідеї українських дошкільних інституцій стали австрійські конституційні та шкільно-освітні реформи 1848 і 1869–1870-х рр., діяльність державних органів шкільництва, спрямована на організацію офіційної системи суспільного дошкільного виховання, а також виникнення і розвиток культурно-освітнього, зокрема жіночого емансипаційного руху як важливих складових загального національно-визвольного поступу українського народу.

Визначальний вплив на утвердження і реалізацію ідеї розбудови українських дошкільних закладів мала діяльність Н. Кобринської та її соратниць по боротьбі за права жінки, прогресивних жіночих організацій краю, першого українського дошкільного товариства «Українська захоронка», Головного віділу та філій Українського педагогічного товариства та наймасовішої культурно-освітньої організації краю – «Просвіти». Вагомий внесок у заснування і розширення мережі інституцій дошкільного вихо-

вання зробили галицьке духовенство, українські жіночі чернечні згромадження.

Педагогічні основи діяльності перших українських дошкільних закладів формувалися під впливом західноєвропейської теорії та практики суспільного виховання дітей, представленої здебільшого творчою спадщиною Ф. Фребеля, національного досвіду сімейного виховання маленьких українців, що базувався на народних виховних традиціях, принципах етнопедагогіки, моральних засадах християнства. Важливим теоретико-методичним підґрунтям діяльності українських захоронок і дитячих садків кінця XIX – початку XX ст. стали освітньо-виховної ідеї та педагогічно-культурна діяльність І.Бартошевського, Г. Врецьони, М. Грушевського, Н. Кобринської, К. Малицької, І. Негребецького, О. Партицького, І. Франка та інших громадських культурно-освітніх діячів і педагогів доби.

Уже на початковому етапі функціонування чітко визначилися мета і завдання українських інституцій опіки та виховання маленьких дітей, спрямовані на забезпечення їхнього фізичного і розумового розвитку, пробудження національної свідомості, формування християнського світогляду, почуттів гуманізму та патріотизму, працелюбства, високих духовно-моральних якостей.

Водночас у межах австро-угорської держави українські дошкільні заклади не змогли стати повноцінною складовою системи недержавного національного шкільництва, що поступово формувалася у Східній Галичині.

Розділ 2. РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПОВЕРСАЛЬСЬКОЇ ПОЛЬЩІ

2.1. Проблеми виховання дітей дошкільного віку в національному громадсько-педагогічному русі 1920-х рр.

Розпад Австро-Угорської монархії відкрив великі можливості для народів, чий етнічний територію знаходилися в її межах. Державотворча праця захопила й українців, які заявили про свої права щодо Східної Галичини. У листопаді 1918 р. Українська Національна Рада, сформована у Львові з числа колишніх депутатів австрійського парламенту від Галичини, Буковини та крайових сеймів і деяких політичних партій, проголосила утворення Західно-Української Народної Республіки. У січні 1919 р. вона об'єдналася з Українською Народною Республікою в єдину соборну Україну. Однак уже влітку того ж року Польща окупувала Східну Галичину та Західну Волинь і підпорядкувала собі політичне, культурне й економічне життя, цілком ігноруючи інтереси корінного населення.

Період взаємного невизнання і напружених стосунків між українською більшістю та новою польською адміністрацією в Східній Галичині закінчився 14 березня 1923 р. її передачею, відповідно до рішення конференції Ради амбасадорів держав Антанти, у повне підпорядкування Польщі. Новоутворена держава – II Річ Посполита – стала однією з найбагатонаціональніших країн Європи. За весь час свого майже 20-літнього існування вона так і не змогла примиритися з тим, що в її складі знаходилося понад 5 млн. українців (біля 15 відсотків від усього населення) [291, 371]. Більшість із них проживала на колишніх габсбурзьких

землях Східної Галичини, яка в 1920 р. була поділена на три воєводства – Львівське, Станіславське, Тернопільське і названа новими володарями «Східною Малополющею».

Конституція Польщі 1921 р. формально проголосила право національних меншин засновувати школи, добродійні установи та інші виховні заклади, здійснювати нагляд за їхньою роботою, вільно вживати в них рідну мову, сповідувати свою релігію [348, 11]. Але на практиці «винародовлення» національних меншин стало стрижнем внутріполітичної діяльності польської держави, а її найяскравішим виразом представники української педагогічної думки Східної Галичини (І. Герасимович, І. Ліщинський, К. Малицька) справедливо вважали ставлення до українських навчально-виховних закладів [53, 6; 56, 1–2; 175, 3; 177, 255].

У перші роки окупації Польща залишила Східній Галичині австрійську систему шкільництва на чолі з Радою шкільною крайовою у Львові. Проте діяльність її, яка і раніше не відзначалася проукраїнськими настроями, відразу підпорядкувала своєму шовіністичному курсові. Львівський український часопис «Учительське слово» в 1921 р. повідомив, що за розпорядженням вищого органу управління шкільництвом краю від 31 травня 1919 р. понад 800 українських учителів були позбавлені посад і заробітної платні. Водночас шкільна державна адміністрація вирішила, що українці не мають права бути шкільними інспекторами і не можуть працювати вчителями народних шкіл у Східній Галичині. Крайшим способом їх зайнятості буде переміщення з метою асиміляції на землі західної, неукраїнської частини краю [86, 1].

Якщо в 1911/1912 н. р. під опікою Ради шкільної крайової перебувало 2420 українських і понад 1590 польських народних шкіл, у 1921/1922 н. р. – відповідно 2426 і 2247, то в 1927/1928 н. р. українське початкове шкільництво скоротилося порівняно з довоєнним періодом вдвоє, а кількість польських шкіл зросла на 14,5 відсотки [30, 87].

Таким чином зводилися нанівець навіть ті скромні завоювання, які були досягнуті у галузі шкільництва в умовах австро-угорської державності.

У 1921 р. в Галичині запроваджено основи тимчасового польського шкільного устрою і введено нову структуру державних органів управління освітньо-виховними справами. Колишня Рада шкільна крайова була перетворена на Кураторію шкільного округу з центром у Львові. Повноваження Кураторії поширювалися на Львівське, Станіславське і Тернопільське воєводства. Окружні шкільні ради реорганізовувалися в повітові, очолювані шкільними інспекторами. У громадах постали місцеві шкільні ради («шкільний дозір») з винятково польським складом або польською більшістю.

Із перших днів творення власної держави офіційна польська влада звернула увагу на потребу раціональної освіти і виховання дітей дошкільного віку. На всіх етнічних територіях новоутвореної Речі Посполитої ця робота розгорталася у двох напрямках: 1) перетворення колишніх захоронок опікунського характеру на постійні виховні заклади і 2) розширення їхньої мережі на основі концепції охоплення організованим суспільно-виховним впливом усіх дітей віком від 5 до 7 років. Метою дошкільних закладів визначалося виховання дітей «в дусі національному», що для українців та інших меншин означало у пропольському.

Відповідно до законодавства Польщі всі типи закладів опіки, виховання і підготовки маленьких дітей до навчання в школі ввійшли до загальної системи освіти та підпорядковувалися органам шкільництва на місцях і відділу дошкільного виховання при Міністерстві релігійних віросповідань і публічної освіти у Варшаві, першим керівником якого стала активний організатор польського дошкілля Марія Веріго-Радзивілович (1858–1944). Під управою відділу в 1920/1921 н. р. перебувало понад 1000 інституцій дошкільного виховання більш ніж на 100 тис. дітей. При цьому 236 дошкільних закладів (із них 14 державних)

знаходилися в східній, переважно українській частині Галичини, охоплюючи своїм впливом близько 15 тис. вихованців [344а, 58].

Українське дошкілля початку польського панування в краї – це кілька десятків захоронок, утримуваних національними культурно-освітніми організаціями і греко-католицькими згромадженнями. Відмітною рисою цих інституцій стало спільне перебування в них сиріт і дітей із малозабезпечених сімей, часто не тільки дошкільного, а й шкільного віку. Це зумовлювалося наслідками воєнного лихоліття: майже 100 000 українських дітей (сиріт, півсиріт, занедбаних матеріально і морально) опинилися на грані між життям і смертю, поза будь-яким виховним впливом [174, 11]. Чинна мережа захистів-притулків для цієї категорії дітей, започаткована Єпархіальним комітетом опіки над воєнними сиротами в 1915 р. (18 – у Львівській, 7 – у Станіславській, 6 – у Перемишльській єпархіях), неспроможна була заопікуватися ними. Крім того, чимраз виразнішою ставала загроза «чужої» опіки з метою перетворення українського післявоєнного покоління на новітніх яничарів.

Тенденція опіки і виховання дітей різного віку особливо простежувалася в захоронках, організованих українськими черницями. Такі заклади функціонували в Бібрці, Борщові, Городенці, Любліні Великому, Калуші, Коломиї, Копичинцях, Радехові, Стрию та інших містах і селах Східної Галичини [382, 5–11]. В окремих населених пунктах у перші повоєнні роки постали дошкільні товариства, очолювані здебільшого представниками духовенства. Так, захоронку в Бориславі на 150 дітей (із них третина – дошкільного віку) організувало місцеве дошкільне товариство під керівництвом пароха І. Ліщинського. Вихователями в ній працювали Сестри служебниці. Діти мали у своєму розпорядженні п'ятикімнатний будинок, перебування в захоронці було безкоштовним [382, 26]. Аналогічне товариство під управою місцевого священика діяло в Коломиї, забезпечуючи функціону-

вання української захоронки на 190 дітей, серед яких було 120 дошкільнят [382, 50].

Головним організатором світських дошкільних інституцій залишалося товариство «Українська захоронка». У 1920 р. воно опікувалося 10 закладами у Львові, в яких перебували понад 400 хлопчиків і дівчаток [384, 39–44]. У нову епоху в житті українського галицького суспільства вони вступили зі слабкою матеріальною базою, незначним досвідом практичної виховної роботи, обмеженою теоретичною базою, але з яскраво вираженим прагненням до збереження основ нації, усвідомленням своєї причетності до загальнонародної справи – утвердження рідної мови та рідної школи.

Завдяки зусиллям товариства захоронки здійснювали цілоденний нагляд і виховання, забезпечували одноразовим харчуванням, одягом і взуттям 3 – 6-річних дітей із найбільш вразливих верств населення та сиріт. Запорукою розширення його можливостей у цей скрутний час стала допомога американського Червоного Хреста, яка через створений у Львові Український горожанський комітет¹⁰ поширювалася на всі дитячі опікунські заклади, інвалідів та сім'ї загиблих у першій світовій війні українців. Виявлений у фондах ЦДІА України м. Львова документ – «Запотребування» товариства «Українська захоронка» до секції американських підмог цього комітету від 23 березня 1920 р., дає змогу стверджувати, що «американські дари» стали суттєвою матеріальною опорою захоронкам. Вони забезпечували їхні потреби як у харчуванні й оздоровленні маленьких українців, так і в організації виховної роботи з ними. Лише на підставі цього одного замовлення львівські захоронки отримали 760 кг муки, 280 кг рису, 153 кг цукру, 245 кг сала, 35 кг какао, 720 пляшок конденсованого молока, комплекти білизни, одягу для кожного з вихо-

¹⁰ Український горожанський комітет (УГК) постав у Львові в грудні 1918 р. з метою репрезентувати українське населення перед окупаційною польською владою і надавати допомогу жертвам війни; діяв за участю багатьох жінок до вересня 1921 р. під управою С. Федака.

ванців, засоби першої медичної допомоги та дезинфікуючі засоби, а також «прибори шкільні для шкілок системи Фребеля» – картинки, олівці, глину для моделювання тощо. На адресу «Української захоронки» надходили і грошові пожертвування з-за кордону. Так, у 1926 р. українські емігранти зі США направили товариству 300 дол. [406, 169–70].

Проте умови функціонування українських захоронок залишалися складними, через що товариство змушене було припинити діяльність двох із них, залишивши чинними 8 постійних дошкільних закладів за такими адресами: вулиці Варшавська, 8; Городоцька, 95; Жовківська, 62; Личаківська, 84; Львівська, 56; Руська, 3; Софії, 26; площа св. Юра, 5. Із загального числа львівських захоронок лише дві містилися у власних будівлях, чотири користувалися безоплатно приміщеннями українських світських і релігійних установ, а ще дві розміщувалися у винаймлених приміщеннях, які не відповідали санітарно-гігієнічним вимогам. Зокрема в українській захоронці на площі св. Юра 40 вихованців мали у своєму розпорядженні лише одну кімнату [186, 3]. Водночас польські та єврейські фребелівські дитячі садки для дітей чиновників, купецтва, підприємців Львова, утримувані міською управою, державними відомствами, приватними особами й оплачувані батьками, навіть у цей період не відчували проблем матеріального характеру [384, 27–29].

Поруч із «Українською захоронкою», опікунсько-виховну діяльність розгорнуло вже згадуване Українське крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю. Щоб привернути увагу до потреб українських дітей, його львівська філія із 5 до 12 червня 1921 р. влаштувала «Тиждень української дитини», програму якого склали заходи 3 секцій: видавничої, «забавової», «викладової». Зусиллями видавничої була підготовлена ілюстрована брошура «Українській дитині», матеріали якої розкривали реальний стан і нагальні завдання в галузі опіки і виховання дітей дошкільного та шкільного віку (статті В. Лициняка, К. Мали-

цької, Є. Сельського, В. Целевича) [305]. Секція ігор і забав підготувала низку заходів для найменших українців за сприяння шкіл Українського педагогічного товариства, членів гуртків дитячо-молодіжної організації «Пласт». Секція викладів організувала серію лекцій для родичів дітей із українських захоронок та шкіл Львова на актуальні педагогічні теми, а для більш широкої аудиторії – дві лекції в Народному домі та в залі Музичного товариства ім. М. Лисенка. З нагоди свята було влаштовано збір коштів у Львові та Львівському повіті для українських дошкільних закладів і шкіл [50, 6–7].

Однак політика офіційної польської влади в галузі навчання і виховання на приєднаних українських територіях стала на перешкоді як національному шкільництву загалом, так і дошкільню зокрема.

Погляди Кураторії Львівського шкільного округу на подальшу долю системи освіти і виховання в Східній Галичині відтворює заява від 30 жовтня 1923 р., у якій зазначено: «Всі школи, як публичні, так і приватні на території Річ Посполитої Польської є в тісній значинні цього слова польськими школами. Про інші школи, як невідповідаючі ідеї польської державности в польській державі, не може бути й мови» [53, 4].

Фактичне переслідування українського шкільництва започаткував підготовлений тогочасним міністром освіти С. Грабським і виданий 31 липня 1924 р. «кресовий» (крайовий) мовний закон, який мав на меті асимілювати населення східних окраїн Речі Посполитої шляхом запровадження спільних українсько-польських навчально-виховних закладів. Якщо в умовах австро-угорського панування українська мова в Галичині мала статус крайової, то виданий закон, а вслід за ним міністерські розпорядження, назвали її недержавною.

Не виправдалися надії української громадськості на зміни у ставленні до української освітньо-виховної справи в результаті «травневого перевороту» в Польщі 1926 року. Окрім незначних

персональних владних змін, новий польський режим залишився на старих позиціях стосовно шкільництва національних меншин, про що поспішив довести новими актами і діями. Так, 12 квітня 1927 р. Міністерство віросповідань і публічної освіти видало розпорядження, яким зобов'язало всі документи й кореспонденцію державних шкіл, захоронок, учительських і захоронкових семінарій вести тільки польською мовою. У державних школах і захоронках з непольською мовою вводилася двомовність. Вживання рідної мови допускалося лише у «внутрішній праці» приватних навчально-виховних закладів [247а, 9].

У результаті цих заходів українське державне шкільництво в Польщі наприкінці 1920-х рр. фактично перестало існувати. У 1928/1929 н.р. на 26575 польських державних народних шкіл було 716 т.зв. українських: українською мовою в них викладалися лише деякі навчальні предмети.

Шовіністична політика польського уряду у сфері освіти і виховання викликала опір з боку української громадськості. Мобілізуючою силою в боротьбі за національну школу і дошкільні заклади стали культурно-освітні та громадсько-політичні організації краю – Українське педагогічне товариство, створений у 1917 р. «Союз українок», товариства «Просвіта», «Українська захоронка», Українське крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю. Початок 1920-х рр. позначений їхнім остаточним визначенням у ставленні до закладів опіки і виховання дітей дошкільного віку, що знайшло відображення у прийнятих ними статутах або змінах до них [282; 286; 284] та в організаційних заходах, які стали поворотними віхами в історії дошкільного виховання на українських землях Галичини.

Третього червня 1920 р. у Львові відбулася спільна нарада представників політичних партій, економічних і культурно-освітніх організацій, на якій було прийняте рішення про визнання Українського педагогічного товариства верховною національною владою всього приватного українського шкільництва [409, 16].

З тих пір ця громадська організація головне завдання своєї діяльності вбачала у тому, щоб «сторожити», аби «ніяка сила не вспіла вирвати з рядів нашої нації її синів, щоб з уст української дитини ніхто не зміг вирвати її рідної мови» та виховувати покоління із сильною волею, здібною до чину, готовою «...шукати й знайти ті шляхи, що ведуть до добра й щастя нації» [340].

Відповідно до рішень наради 1920 р. у відання УПТ¹¹ передавалися і всі приватні дошкільні інституції, без огляду на власника. Ця обставина зумовила їхнє організаційне утвордження, забезпечила створення єдиної системи педагогічних вимог до них, сприяла формуванню теорії та методики національного дошкілля. Починаючи з 1923/1924 н. р., керівний орган Українського педагогічного товариства – Головна управа – перейняв педагогічно-дидактичну опіку над дошкільними закладами товариства «Українська захоронка» та взяв на себе оплату вихователюк (спочатку в повному обсязі, а з 1923 р. – наполовину), залишивши за ним турботу про приміщення, обслуговування захоронок, харчування дітей. Водночас кожна львівська захоронка мала свою опікунку в особі члена виділу дошкільного об'єднання. За межами Львова про захоронки піклуватися гуртки («кружки») УПТ.

Першочергові заходи Українського педагогічного товариства (із 1926 р. – «Рідна школа» УПТ) та його первинних осередків (філій і гуртків) у галузі дошкільного виховання були пов'язані з розширенням мережі захоронок на теренах Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств. Уже в 1925 р. спільними зусиллями УПТ й «Української захоронки» відкриваються цілорічні дошкільні заклади в Замарстинові, Раві Руській, Угнові [303]; 1926 року – в Белзі, Збоїськах; у 1927 р. – у Винниках, Знесенні, Пасіках Личаківських; 1928 року – в Надвірній [339, 138].

¹¹ Тут і далі – прийнята в літературі до 1939 р. і зафіксована статутом аббревіатура щодо Українського педагогічного товариства.

Загальне число світських захоронок «Рідної школи» в 1928/1929 н. р. досягло 19 (проти 11 в 1924/1925 н. р.), а кількість вихованців у них зросла із 400 до 700 [54, 11].

Показовими з огляду на зазначене є дані офіційної статистики, дотичні до характеристики кількісного складу захоронок і «шкілок фребелівських» у Польщі загалом і в її українських воєводствах зокрема. У 1928/1929 н.р. в усій Речі Посполитій було 1 557 інституцій дошкільного виховання, із них 946 діяли у містах і 611 – у селах. Тут виховувалися 92 892 дітей, працювали 2 186 вихователів. Із загального числа дошкільних закладів 1400 були польськомовними, 1 – польсько-український і 44 (1485 дітей, 69 вихователів) – українські [354, 384].

Виступаючи 9 березня 1929 р. із промовою в польському сенаті, визначна громадська діячка краю *Олена Кисілевська* з цього приводу зазначала: «Не маємо ніяких дошкільних установ, ніяких діточих садків. Серед тої 100-тисячної маси польських дітей, які є захоронках, діточих садках, передшколах, нашої дітвори майже нема...» [237, 10].

Паралельно з розширенням мережі захоронок українські культурно-освітні організації працювали над удосконаленням структури та змісту діяльності українських шкіл і дошкільних інституцій з метою національного виховання та «витворення характером сильної української молоді» [100]. За рішенням загального з'їзду товариства «Рідна школа» від 25 грудня 1926 р. була створена окрема комісія для перебудови «устрою цілого нашого шкільництва» До її складу ввійшли провідні представники тогочасної української шкільно-освітньої справи – Ю. Дзєрович, Д. Коренець, О. Макарушка, К. Малицька, С. Олесків-Федорчак, М. Рудницька-Лисяк. Комісія підготувала «квестіонар» (анкету) для низових осередків товариства, педагогічних колективів шкіл та дошкільних працівників і зобов'язала до квітня 1927 р. надіслати свої пропозиції стосовно організації українського шкільництва краю. Група питань анкети стосу-

валася проблем розбудови та вдосконалення змісту роботи дошкільних закладів, зокрема:

«1) В яких установах вести дошкільне виховання по селах і містах?

2) Від котрого року життя дитини?

3) Які педагогічні сили там зайняти?

4) Чи заклади для дошкільного виховання мають статися при всенародніх школах чи окремо?

5) Які національні мотиви наказують нам вести доконче дошкільне виховання власними засобами?

6) В якому напрямі і якими методами треба діточі душі розвивати в наших дошкільних установах... чи тільки іграми і забавами і якими, чи також і елементами початкового знання...?» [386, 16].

У резолюціях загального з'їзду товариства «Рідна школа» 1927 року наголошувалося на тому, що захоронки «...скріплюють відпорність молоді проти впливів чужої школи, культури», оскільки «...вціплюють у дівчорі любов до всього, що своє і рідне, а головню призвичаюють до життя і праці в своєму рідному товаристві-гурті», формуючи «зародки тих прикмет, які конечні в громадянському житті» і є підставою для добра загалу – нації [207, 9–10].

Конференція українських учителів краю, яка відбулася 6 березня 1927 р. у Львові, ухвалила найважливішим і «найконечнішим» завданням педагогічної громадськості національне виховання молоді та визнала за необхідне починати підготовчу працю в цьому напрямі з дитячих дошкільних закладів [201, 12].

Отож через чверть століття після відкриття першої світської постійної захоронки дошкільні заклади остаточно визнаються вихідною ланкою українського шкільництва і важливим чинником національного виховання найменших українців.

Помітною подією в історії дошкільного виховання Східної Галичини стало відзначення товариством «Українська захоронка»

за участю інших культурно-освітніх організацій 25-річчя заснування першого постійного дошкільного закладу, яке відбулося 8 травня 1927 р. у Львові. З огляду на ювілейний «захоронковий» рік, зазначалося в оголошенні про цю акцію, обов'язком кожної українки і кожного українця є «зложити жертву» на цілі товариства «Українська захоронка» [29, 31].

Ювілейні заходи розпочалися ранковими грошовими збірками для потреб львівських захоронок, які з дозволу поліції були проведені усіма церквами й українськими установами міста. Того ж дня у залі місцевого товариства «Бесіда» відбувся з'їзд представників захоронок і товариств, причетних до виховання дітей дошкільного віку. Центральним пунктом його програми стали доповідь К. Малицької і дискусія в справі об'єднання всіх дошкільних закладів та їхнього підпорядкування товариствам «Українська захоронка» і «Рідна школа» для одноцільної планової роботи, що було схвалено членами урочистого зібрання [206, 10–11]. Свято закінчилося концертом вихованців усіх львівських захоронок. Реалізацію ухвал ювілейного зібрання було доручено віділу товариства «Українська захоронка» під управою *Олени Гординської*.

Попри нечисленний склад (у 1928 р. – 398 осіб), перша українська дошкільна громадська організація до кінця 1920-х рр. залишалася головним організатором постійних дошкільних закладів на теренах Львова. Звіт голови товариства О.Гординської на його загальних зборах 8 лютого 1929 р. підтверджує, що воно відновило чисельний склад захоронок на рівні 1920-го р. (10), на забезпечення їхньої діяльності витратило за рік 23000 зл., зокрема і за рахунок «датків американських земляків». Провідну роль в організації роботи «Української захоронки» в цей час відігравали члени його віділу І.Макух-Павликовська, М.Мудрик, С.Ракова, С.Олесків-Федорчак та ін. [104, 19–20].

Великий вплив на розвиток українського дошкілля мала діяльність філій і гуртків товариства «Союз українок» з Головним

виділом у Львові. Вже перший його статут, прийнятий у 1917 р., визначив як одне з головних завдань жіноцтва заснування дитячих захоронок, що засвідчило про вірність «союзянок» традиціям довоєнних жіночих об'єднань Східної Галичини [286, 1]. У 1921 р. «Союз українок», незважаючи на заборони й утиски з боку офіційної влади, урочисто відзначив 30-річний ювілей першого стрийського жіночого віча. Всеукраїнський жіночий з'їзд, скликаний із цієї нагоди у Львові (з огляду на перепони влади відбувся як надзвичайні збори «Союзу українок»), віддав належне «першій в українському жіноцтві Громадянці» – Н. Кобринській, зробив «...точний огляд жіночої роботи в минулому і сучасному», намітив шляхи, «якими іти в майбутньому» [399, 25]. Показово, що в його роботі мала взяти участь С. Русова, відома галичанам ще з передвоєнної доби як громадсько-політична, «жіноча» і «дошкільна» діячка, проте вона прибула до Львова уже після закриття з'їзду місцевою польською адміністрацією. Започаткована в добу становлення українського жіночого руху потреба культурно-освітньої та виховної праці жінок-українок знайшла відображення у доповіді на з'їзді К. Малицької і на довгі роки визначила зміст роботи жіночих організацій з дітьми дошкільного віку.

У квітні 1922 р. «Союз українок» (разом із товариствами «Просвіта», «Українська захоронка», УКТОДіОМ) звернувся до всього українського громадянства із закликом засновувати захоронки та захисти для найменших дітей, а вже 26 листопада того ж року про роботу зі створення постійних дошкільних закладів на конференції Головного віділу цієї жіночої організації звітували М. Томич (с. Брустури Косівського повіту) і Т. Коропчевська (м. Яворів).

Однією з найважливіших акцій філій «Союзу українок» у цій ділянці, а також жіночих секцій товариства «Просвіта» стало заснування літніх сезонних дошкільних закладів для дітей українських селян, відомих у краї під назвою дитячі садки.

Організація такого типу інституцій відповідала характерові соціально-економічних і політичних умов українського суспільства того періоду. По-перше, утримання сезонних дитячих садків обходилося дешевше порівняно з постійними заборонками. По-друге, на підставі закону про суспільну опіку в Польщі від 16 серпня 1923 р. і розпорядження на його виконання міністерств праці та внутрішніх справ від 30 липня 1924 р., заклади такого типу були віднесені до числа опікунських інституцій і не підлягали органам управління шкільництвом [368, 326]. Тому вимоги до фахової підготовки вихователів, змісту та способів виховної діяльності були нижчими від тих, що ставилися до заборонки.

Львівські газета «Діло» в 1925 р., а вслід за нею в 1926 р. часопис «Нова хата» й організований О. Кисілевською в Коломиї журнал «Жіноча доля», повідомили про те, що почин до створення дитячих садків у післявоєнній історії Східної Галичини, які стали взірцем для всього краю, дала Стрийщина, де Н. Кобринська вперше оприлюднила ідею дошкільних закладів для дітей селян. Ініціатором цієї справи було місцеве товариство «Українських жінок», реформоване у філію «Союзу українок». Перші дитячі садки з'явилися влітку 1924 р. у селах Бережниця, Добряни, Лисятичі, Угерське Стрийського повіту [127, 4].

Вихованці дитячого садка с. Угерське

*Неоніла Бобкевич-Селезінка
(1856–1941)*

19 листопада 1925 р. стараннями жіночого товариства в Стрию відбулося повітове віче, на якому, поруч із проблемами суспільного і правового становища жінки (доповіді М. Донцової та М. Лучаківської-Стельмах), було розглянуто питання про місце дитячих дошкільних закладів у системі національного виховання української дитини та роль жінок у їх організації. Його актуалізувала одна з найактивніших жіночих діячок Стрийщини початку 1920-х рр., згодом очільниця жіно-

чого руху на Радехівщині (тапер Львівська обл.) *Неоніла Бобкевич-Селезінка* [191, 1–2].

Думку про заснування дитячих сезонних закладів громадської опіки і виховання в українських селах однією з перших підтримала Головна управа Українського педагогічного товариства, що знайшло відображення в матеріалах його загальних зборів від 2 жовтня 1925 р. [303].

У другій половині 1920-х рр. справа літніх дитячих садків стала одним із основних питань порядку денного зборів, нарад, конференцій організованого жіноцтва та української педагогічної громадськості. Активними пропагандистами й організаторами сезонних дошкільних інституцій були поборниці жіночих прав Б. Баран, І. Блажкевич, М. Донцова, О. Кисілевська, К. Малицька, М. Рудницька, Н. Селезінка та ін. Саме ці жінки, активні члени «Союзу українок», забезпечили поширення ідеї дитячих садків на всіх західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі, та розробили організаційно-методичні засади їхнього функціонування.

Так, у лютому 1926 р. тернопільська філія «Союзу українок» скликала жіночу нараду за участю представників 24 громад повіту і після виступу на ній Іванни Блажкевич ухвалила резолюцію з домаганням «...підготувати ґрунт і ще сего року бодай на час жнив створити в своєму селі діточий садок» [95, 4]. На аналогічній нараді в Коломиї до заснування дитячих садків, поруч із такими відомими представницями прогресивного жіноцтва краю, як М. Донцова, О. Кисілевська, заохочував селян організатор народного шкільництва В. Микитчук. Учасниці зібрання – жінки-селянки з Вербіжа Нижнього – першими заявили про свою готовність відкрити такий дошкільний заклад [94, 6].

Цінні вказівки щодо організації дошкільної справи подала жінкам Калуського повіту О. Кисілевська, виступаючи в березні 1927 р. на місцевому жіночому вічі [229, 19].

Як і наприкінці ХІХ ст., «хосенність» дитячих садків визначалася не лише соціальними та культурними, а й політичними потребами. Для українців, вказував часопис «Жіноча доля» у редакційній передмові до статті І. Блажкевич «Як закладати діточі садки», «...ця новітня установа побирає особливої ваги; *є це конечна потреба національного виховання наших діток, якого на жаль не уміла й досі не уміє дати пересічна українка-мати своїй дитині*¹² [23, 9]. З того ж переконання, що дитячі садки є твердинями, які «хоронитимуть нашу дітвору перед винародовленням», виходили і Б. Баран [5, 2] та І. Домбчевська [76].

На заклики І. Блажкевич, О.Кисілевської, Н. Селезінки зробити 1927 р. роком української дитини, стати до праці на полі дошкільного виховання відгукнулися не лише провідні національні культурно-освітні товариства, а й тогочасні українські господарські організації, зокрема Крайове господарське товариство «Сільський господар»¹³, а також селянство краю.

¹¹ Виокремлення наше (З.Н.).

¹³ Крайове господарське товариство «Сільський господар» – найважливіша хліборобська організація, заснована 1899 р. в маєтку Олеське Золочівського повіту заходами священника Томи (його перший голова) і Ю. Дуткевича з метою поліпшення добробуту

У квітні 1927 р. черговий щорічний з'їзд «Союзу українок» підсумував перші здобутки в справі дитячих садків і накреслив основні завдання жіночих осередків щодо реалізації ідеї та діяльності цієї найдешевшої і доступної для українців дитячої установи. «Нашим обов'язком, – підкреслила у виступі на з'їзді Н. Селезінка, – є подбати про те, щоб і наші українські діти в поході людства до сонця не остали позаду, і створити для них потрібні установи, які б вже від перших днів їх свідомости виховували їх на національно свідомих, здатних до життя і боротьби за краще, громадян» [400, 21].

Таким чином уже перші сезонні дошкільні заклади розглядалися як важливий чинник національного виховання українських дітей.

На зростання активності української громадськості в галузі виховання дітей дошкільного віку польський уряд негайно відгукнувся черговим розпорядженням Президента Речі Посполитої від 22 квітня 1927 р. [356, 482]. Згідно з цим документом, контроль за дитячими садками покладался на найнижчу інституцію адміністративної влади – повітове староство – з представленням йому щорічних детальних звітів про проведену в них роботу. Без згоди староств, відомих своїми великодержавними настроями і діями, дитячі садки відкриватися не могли. Так дискримінаційні урядові заходи щодо національного шкільництва поширилися і на українські сезонні дошкільні заклади. Перші прояви майбутнього шовіністичного курсу адміністративної влади стосовно дитячих садків спостерігаються вже у 1928 р. Зокрема Жидачівське повітове староство (Львівщина) за два тижні до завершення терміну «...розв'язало... діточий садок буцім то за протидержавний рух у вихованні діток ...» [97, 3].

українського селянства та сільськогосподарського вишколу молоді. Із 1903 р. осідок товариства перенесено до Львова. Найвидатніші діячі – Є. Олесницький (голова «Сільського господаря» в 1909–1917 рр.), Т. Войнаровський, О. Кисілевська, Ю. Павликовський, Є. Храпливий та ін.

Однак такі заходи офіційної влади не зупинили діяльності українських культурно-освітніх організацій в галузі виховання дітей дошкільного віку. Найбільш яскравий вираз вона знайшла у подальшій роботі на користь дитячих садків центральних органів і низових осередків товариств «Рідна школа», «Союз українок», «Просвіта», а також «Української захоронки». Другого жовтня 1927 р. черговий з'їзд товариства «Рідна школа» закликав його Головну управу працювати над розширенням мережі дитячих садків як важливого засобу формування національно свідомого українського покоління. Загальні збори «Союзу українок», що відбулися 27–28 грудня 1928 р. у Львові, звернулися до управ своїх філій із проханням активізувати роботу над створенням дитячих садків, залучивши на допомогу усі місцеві громадські організації [118, 3]. Резолюції річних зборів цієї жіночої організації від 23 грудня 1929 р. визначили дитячі садки «...дуже важним чинником до виховання молодого українського покоління» та доручили своїм філіям і жіночим секціям «Просвіти» продовжувати «оснування діточих садків по селах, містах і містечках» [246, 2].

Активну організаційну роботу у галузі розвитку мережі сезонних дошкільних закладів на межі 1920–1930-х рр. розгорнули жіночі осередки Коломийщини, Станіславщини, Тернопільщини. Для прикладу: засноване Н. Кобринською «Товариство українських жінок» у Станіславі відкрило перший дитячий садок 1929 року, а вже через два роки його заходами в місті працювало 12 інституцій цього типу.

У 1932 р. загальна кількість українських дитячих садків у містах і селах Східної Галичини сягнула 131 на більш ніж п'ять тисяч вихованців.

Немалою перешкодою у заснуванні дитячих садків, крім перепон, які чинила офіційна влада, була відсутність єдиних педагогічних вимог щодо їхньої діяльності. При чітко визначеному адміністративному підпорядкуванні (повітові староства) вони характеризувалися різноманітністю власників: дитячі садки відкри-

вали філії та гуртки «Рідної школи» і «Союзу українок», читальні «Просвіти», окремі благодійники. Не було єдиних норм щодо приміщень (містилися в селянських хатах, у приміщеннях українських установ) та організації харчування дітей. В одних дитячих садках діти приносили їжу з собою, в інших – батьки доставляли її в певний час, подекуди діти ходили на обід додому, ще в інших матері почергово готували і приносили їжу для всіх дітей. Назрівала потреба зосередити акцію дитячих садків у одних руках.

У травні 1929 р. за пропозицією присутньої на загальних зборах товариства «Рідна школа» тодішньої очільниці «Союзу українок» *Мілени Рудницької* до складу його Головної управи були обрані активні організатори і популяризатори українського дошкілля – І. Лежогубська, С. Олеськів-Федорчак, О. Пачовська, Н. Селезінка. Для проведення в життя єдиних рідношкільних вимог у галузі виховання через дитячі садки при

Мілена Рудницька

Головній управі «Рідної школи» на правах її дорадчого органу створюється комісія з питань організації сезонних дошкільних інституцій [101, 9]. Того ж року з ініціативи виділу товариства «Українська захоронка» була скликана конференція всіх центральних установ, причетних до початкового виховання українських дітей, на якій ухвалено створити при вищому керівному органі «Рідної школи» спеціальну комісію для координації роботи всіх типів дошкільних закладів. Першим її головою став інспектор Головної управи цього товариства М. Середа, а секретарем – багаторічний член виділу «Української захоронки» Ірина Макух-Павликовська [101, 13]. У різні роки в комісії працювали Б. Баран, К. Малицька та ін.

Отож на початку 1930-х рр. товариство «Рідна школа» стало не лише провідником українського шкільництва, а й зосередило у

своїх руках керівництво всіма типами дошкільних закладів, перетворивши їх у важливу складову загальнопедагогічного руху, очолило боротьбу за виховання української дитини в душі любові до рідного краю, свого народу, його мови, традицій, звичаїв, обрядів.

2.2. Українське дошкілля Східної Галичини після реформи освіти в Польщі 1932 року

Нова фаза національних змагань за українське дошкілля у Східній Галичині нерозривно пов'язана із реформою шкільної освіти в Польщі, започаткованою законом від 11 березня 1932 р. Закон запроваджував такі засади в організації освітньо-виховної справи, які мали полегшити державі підготовку свідомих своїх обов'язків і прав громадян Речі Посполитої. Для дітей від трьох років життя до початку навчання в школі реформа передбачала відкриття постійних заходок, перейменованих на передшкілля [367, 640]. У документах культурно-освітніх товариств, українській педагогічній літературі досліджуваної доби на означення цього типу інституцій найчастіше вживаним залишився термін «заходка». Паралельно вживалися назви «передшкілля», «дошкілля».

Метою передшкіль-заходок визначався фізичний і психічний розвиток маленьких дітей на основі реалізації систематичної виховної програми упродовж навчального року. Як і школи, постійні дошкільні заклади передавалися у відання шкільних інспекторатів, створюваних замість окружних шкільних рад, які в межах колишньої Східної Галичини і надалі підпорядковувалися Кураторії Львівського шкільного округу.

Окрім державних (чисто польських), зберігалось положення про заснування приватних передшкіль, що знайшло відображення у прийнятому в рамках реформи законі про приватні школи, наукові та виховні установи [109, 83–84]. Для їхнього відкриття

власники (товариства, окремі особи) зобов'язувалися представляти шкільній владі дані про наявність відповідним чином обладнаних приміщень, фондів для утримання дошкільних закладів та їхніх статутів. Взірець статуту постійного дошкілля розробило і 22 червня 1932 р. схвалило Міністерство віросповідань і публічної освіти Польщі (*Додаток 5*).

Відповідні зміни вносилися до статутів українських передшкіль. Так, у 1934 р. оновлений статут подано на розгляд Кураторії Львівського шкільного округу товариство «Українська захоронка». Метою утримуваних ним дошкільних закладів визначалася дбайлива й уміла опіка над фізичним, моральним і розумовим розвитком дітей дошкільного віку. Параграфи 4–6 статуту розкривали організаційні основи формування передшкіль, зокрема вікові межі вихованців (від трьох років до початку навчання в школі), поділ на групи (відповідно до віку та рівня розумового розвитку), їхню наповнюваність (не більше 40 дітей) тощо. На відміну від попередніх, оновлений статут окреслював педагогічні засади діяльності постійних дошкільних закладів: виховний характер усіх видів діяльності та відповідність віковим і психологічним особливостям і здібностям дітей; зміст занять (вправи з розвитку органів дихання, «рухливі» забави й ігри, ритмічна гімнастика; ручна праця, рисунки; вправляння у розвитку мовлення; вправи на ознайомлення дітей із довкіллям, формування основ моральності, пробудження та плекання релігійних, соціальних і гуманітарних почуттів). Водночас зауважувалося, що навчання дітей у передшкільлі «способом шкільним» виключається [32, 222].

Запроваджені реформою освіти 1932 р. дошкільні інституції базувалися на найновіших досягненнях тогочасної європейської педагогічної думки. Водночас суворо регламентована статутом схема внутрішнього устрою, єдині мета і завдання, способи діяльності, методи виховання обмежували розвиток творчості й

самостійності дошкільних працівників, породжували забюрократизованість передшкіль.

Щодо ставлення нових законодавчих актів до освіти і виховання дітей національних меншин, то вони носили дискримінаційний характер. Залишаючись у питаннях мови на позиціях «кресового» закону від 1924 р., новий лад шкільництва закріплював тенденцію до розширення на етнічних українських територіях мережі польських шкіл і дошкільних закладів.

Подальший розвиток постійних інституцій дошкільного виховання обмежували і вимоги щодо їхніх працівників: вони мали готуватися у спеціальних чотирирічних семінаріях або дворічних ліцеях. Подібних українських навчальних закладів у тодішній Польщі не було.

Нове законодавство надавало органам шкільництва право закривати школи і передшкільля, якщо навчання або виховання в них здійснюватиметься в нелояльному для держави дусі, а також вимагати від місцевої державної адміністрації письмових підтверджень про моральну поведінку і ставлення до Речі Посполитої кандидатів на посади керівників навчально-виховних закладів, учителів і вихователів [109, 8–84]. Через те постала нагальна потреба розробки української програми освітньо-виховної політики. З цією метою Головна управа товариства «Рідна школа» 16 травня 1932 р. скликала загальний з'їзд, домагаючись створення умов для розвитку національних шкіл і дошкільних установ різних типів [293, 161–164]. Проте ці вимоги залишилися поза увагою польського уряду. В результаті практичної реалізації передбачених реформою освіти заходів у 1934 р. українські передшкільля становили 10 % від загальної кількості постійних дошкільних закладів, що функціонували на терені Східної Галичини.

Більш детальні відомості про українські дошкільні заклади цього типу містить *Таблиця 2*.

Таблиця 2

**Захоронки-передшкілля українських воєводств Східної
Галичини (1934 р.)**

№ з/п	Воєводство	Всього / укр.	Вихованців		Вихователів	
			всього	в укр. передшк.	всього	в укр. передшк.
1	Львівське	187 / 15	6270	526	169	16
2	Станіславське	46 / 8	1665	278	55	11
3	Тернопільське	30 / 4	1169	214	36	7
Разом		263 / 27	9104	1018	260	34

Найбільше українських захоронок, у яких реалізувалася визначена державними приписами програма, було у Львові – 10 (із 51 загальною), у яких виховувалися 362 дітей і працювали 11 вихователів. Водночас жодного українського дошкільного закладу цього типу не було в Бережанському, Борщівському, Бучацькому, Заліщицькому, Підгаєцькому, Терехівському, Чортківському повітах Тернопільського воєводства; у Долинському, Калуському, Рогатинському, Станіславському, Тлумацькому – Станіславського; у Добромільському, Жидачівському, Монастирському, Сокальському – Львівського воєводств [383, 1–52].

За таких умов українські громадські організації зосередили головну увагу на розвиткові та вдосконаленні виховної діяльності сезонних дошкільних інституцій, що не підлягали приписам шкільного закону 1932 р., і «ударною кампанією» 1930-х рр. проголосили справу українських дитячих садків. Зміст цієї роботи відображають документи офіційної влади, державна статистика, резолюції загальних з'їздів і зборів українських культурно-освітніх товариств, розпорядження та звіти Головної управи товариства «Рідна школа», численні повідомлення про роботу дошкільних закладів у газетах і журналах.

Так, у березні 1933 р. Головна управа «Рідної школи» видала окремий обіжник, яким визначила завдання своїх філій і гуртків щодо підготовки до літнього «садикового» сезону, серед них:

- «...заздалегідь освідомити громадян» про користь дитячих садків;
- підшукати для них відповідне приміщення;
- підібрати «куховарки, інструкторки»;
- здійснити заходи щодо забезпечення харчування дітей [120, 96].

Того ж року вищий орган управління діяльністю рідношкільного товариства зобов'язав низові осередки надсилати письмові повідомлення про терміни початку та завершення роботи дитячого садка, місце його розташування, кількість дітей у ньому, оплату праці вихователів та ін.

Про увагу «Рідної школи» до проблем організації сезонних дитячих садків засвідчує також обговорення цього питання на засіданні Головної управи товариства 15 вересня 1933 року (доповідач – Л.Ясінчук) [209, 1].

Активні заходи товариства «Рідна школа» та зацікавлених у дошкільній справі організацій, передусім «Союзу українок» і «Просвіти», зумовили бурхливе зростання мережі дитячих садків. Лише заходами повітового Союзу гуртків товариства «Рідна школа» 1933 року у Львівському повіті було засновано 19 дитячих садків. Крім того, аналогічні дошкільні інституції відкрили й утримували товариство «Українська захоронка», гуртки «Союзу українок», Сестри василіянки. Дитячий садок у Сихові (тепер адміністративна зона м. Львова) заснував місцевий парох о. Горникевич [73, 304–305]. Того ж року 6 дитячих садків діяли у селах Городенського повіту (тепер Городенківський р-н Івано-Франківської обл.), зокрема й у «родовому гнізді» генерала Р. Шухевича с. Тишківці, яке першим реалізувало ідею сезонних дошкільних закладів. 68-а вихованцями у ньому опікувалися вчительки С. Білинська і С. Мацяк. Цей почин, зазначалося в часописі «Рідна школа», «...нехай служить добрим дороговказом для тих громад, які мають можливість...зайнятися вихованням моло-

дого покоління – одначе через байдужність свою занедбали таку важну ділянку» [274, 67].

У 1934 р. кількість дитячих садків порівняно з 1932 р. зросла у 2,4 рази і налічувала 313 установ. Тут знайшли тимчасовий притулок і виховання понад 12 тисяч маленьких українців. Найбільше дитячих садків було у Львівському повіті – 56, Підгаєцькому – 19, Дрогобицькому – 17, Калуському – 15, Радехівському і Самбірському – по 11. У кожному з 22-х інших повітів функціонувало до десяти таких інституцій [69, 357].

Більшість дитячих садків утримували рідношкільні організації. Вони оплачували приміщення, працю виховательок-провідниць. У багатьох селах допомогу надавали й інші місцеві культурно-освітні та господарські установи: читальні «Просвіти», осередки «Союзу українок», «Сільського господаря», молочарні, кооперативи, церкви, громади. Зокрема в 1935 р. у межах Станіславського шкільного інспекторату 41 дитячий садок утримували рідношкільні організації, 4 – жіночі товариства, 2 – греко-католицька консисторія, 1 – читальня «Просвіти». Доплата батьків була мінімальною або виключалася взагалі [382, 33].

Дитячі садки відкривалися на базі українських шкіл, читалень «Просвіти», у громадських і приватних будівлях. Наприклад: для дитячого садка у с. Поршна (Львівщина) одну кімнату у своїй хаті безоплатно виділив керівник місцевого гуртка товариства «Рідна школа» І. Петришин [73, 304]. Наповнюваність сезонних дошкіль, які здебільшого функціонували упродовж червня-серпня, коливалася в межах 20 – 40 дітей. Водночас були дитячі садки, які налічували 50–80, а то й більше 100 вихованців. Досить часто приміщення не відповідали санітарно-гігієнічним вимогам щодо перебування такої кількості дітей. Вузким місцем у роботі сезонних сільських інституцій опіки і виховання залишалася відсутність єдиних вимог до організації харчування дітей. Так, із 34 дитячих садків, які працювали влітку 1937 р. у Львівському повіті, лише у п'яти були налагоджені спільні обіди.

В інших діти йшли на обід додому, а сніданок і вечерю приносили з собою [392, 2].

Однак попри матеріальні труднощі та сезонний характер дитячих садків, вони поступово реформувалися у заклади національного виховання маленьких українців та утверджувалися як основа неофіційної системи суспільного дошкільного виховання.

На перші післяреформені роки припадає відновлення праці товариств «Рідна школа» й «Українська захоронка» над таким різновидом дошкільних закладів, як дитячі *вакаційні півоселі* – інституції, призначені для оздоровлення і виховання в період літніх канікул дітей міської бідноти, насамперед вихованців передшкіль-захоронок. Створені за аналогією до вакаційних осель школярів, ідея яких зародилася в останній чверті XIX ст. у Швейцарії, а на українському ґрунті розвинулася в результаті діяльності заснованого у Львові 1905 року Товариства вакаційних осель, очоленого визначною громадською діячкою краю Ольгою Бачинською, вони виконували в українських містах ту ж функцію, базувалися на тих самих засадах, що й сезонні дитячі садки в сільській місцевості. Перші дитячі півоселі, що з'явилися на початку 1920-х рр., призначалися для воєнних сиріт, яких привозили на літнє оздоровлення в села. Їх організовували осередки Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю. У 1922–1923 рр. такий заклад, створений за участю І. Блажкевич, працював у с. Денисові на Тернопільщині [123, 4].

Одна з перших вакаційних півосель для українських дітей працюючих батьків постала в Тернополі у 1926 р. Вона містилася у приміщенні місцевої української бурси. У 1929 р. до півоселі записалося 60 дітей віком від 2,5 до 10 років. Упродовж півдня (від 8-ї години ранку до 3-ї години після обіду) діти перебували «...на свіжій повітрі за містом, в парку або в лісі», гралися, розучували вірші та пісні. У непогоду вони займалися малюванням, ручними роботами. Найбільше часу відводилося руханці, дитячим іграм і забавам [70, 5].

У Львові організацію півосель започаткувало товариство «Українська захоронка», відкривши в 1933 р. з допомогою «Рідної школи» шість таких інституцій для дітей від 3 до 14 років – вихованців своїх захоронок та львівських українських шкіл. Провідницями в них були виховательки передшкіль, учительки шкіл, заснованих товариством «Рідна школа», які присвятили свої відпустки догляду і вихованню українських дітей. Ознайомившись із роботою львівських півосель, К. Малицька визнала, що відкриттям цих інституцій товариство «Українська захоронка», передусім його тодішній голова Софія Ракова, зробили величезну справу. Протягом шести тижнів прохарчували близько 500 найбідніших українських дітей, дали їм змогу перебувати й бавитися в товаристві ровесників, розкошувати серед живої природи [184]. 1934 року у Львові працювало вже 9 півосель «Української захоронки» та «Рідної школи». В оглядовому матеріалі про їхню діяльність, що з'явився у часописі «Рідна школа», його автор І. Герасимович вказав на позитивний вплив півосель у моральному та «освідомлюючому» національному і громадянському вихованні дітей [55, 244].

Щоб запобігти підведенню дошкільних закладів сезонного характеру під вимоги нового шкільного законодавства, все частіше доводилося видавати їх за громадські установи примітивного рівня, уникати називати виховними інституціями. «Щось у роді домашнього надзору над дітьми у передшкільному віці, з вціплюванням у їхні голови найпростіших засад гігієни та естетики зовнішнього вигляду, з виправлюванням їхньої мови, навчання молитов, перших понять національної свідомості», – так визначив суть дитячих садків член Головної управи товариства «Рідна школа» галицький педагог і громадсько-політичний діяч Володимир Кузьмович (1886–1943 ?) [156, 232]. Проте зміст діяльності, виховна спрямованість заходів, які організовувалися в дитячих садках і півоселях, все більше переконували адміністративну владу в особі повітових староств і воєводських урядів у тому, що

своїм впливом вони будять національну свідомість дітей, протидіють вихованню послухних вірнопідданих Польщі. Опіка над дітьми дошкільного віку та виховна робота в дошкільних закладах цього типу стали розглядатися як політична діяльність. Цей фактор дав змогу польським чиновникам висувати до них вимоги, аналогічні до тих, які ставилися перед захоронками-передшкіллями: приміщення мали відповідати шкільним приписам, провідниці – бути не нижче 25-річного віку, із закінченою захоронковою семінарією. Природно, що тогочасне українське суспільство, насамперед галицьке село, неспроможне було забезпечити виконання цих вимог. Користуючись нагодою, староства відповідали відмовою на численні звернення сільських громад про надання дозволу на відкриття дитячих садків. У 1934 р. їх не одержали 21 громада Бродівського, 30 – Зборівського, 13 – Стрийського, 4 – Золочівського, 2 – Скалатського повітів [69, 357].

Чи не найяскравішою ілюстрацією подібних дій польської влади є ставлення до справи дитячих садків тернопільського повітового староства та воєводського уряду Тернопільщини. Незважаючи на багаторічні клопотання прогресивної громадськості, староста Тернопільського повіту не давав згоди на відкриття в селах дитячих садків, що змусило делегацію низових осередків товариства «Рідної школи» сіл Буцнева, Денисова, Острова та м. Тернополя звернутися в 1934 р. зі скаргою до воєводи. Основний зміст пояснення повітового старости тернопільському воєводі становили не причини відмови, а характеристика скаржників: голів рідношкільних гуртків у Тернополі С. Вриковича та в Острові А. Чарнецького, греко-католицького священника з Буцнева В. Куриласа та «жительки с. Денисова» І. Блажкевич як людей, знаних у краї «із завзятої українсько-сепаратистської праці та сліпої ненависті до польського панства», що пропагують побудову «на польських землях» української держави. Третину пояснення зайняв опис антиурядової діяльності Іванни Блажкевич – незвичайної, фанатичної, за визначенням урядника, жінки, котра відо-

ма на терені «Східної Малопольщі» як одна з найгрізніших агітаторок і найдужчих ворогів Польщі, що вміє промовляти до людей, об'єднує і виховує оточення у ворожому до Речі Посполитої дусі, яку за політичні виступи в 1930 р. заарештовували і декілька тижнів утримували під слідством, карали за нелегальну організацію зборів. У своєму рідному селі вона закликає батьків не посилати дітей до місцевої польської захоронки, домагається відкриття українського дошкільного закладу.

За висновком старости, засновані такими людьми дитячі садки давали змогу вирвати українських дітей з-під польського впливу. У них українська дитина, «наповнивши свій розум ідеологією непідлеглості українців», не буде здатною «до приміщення в своєму серці лояльності до Польщі», остання буде ворогом у її свідомості¹⁴ [413, 2–3].

Закономірно, що після такої інформації воєводство не відмінило заборони повітового староства про відкриття дитячих садків. Щоб якимось чином забезпечити нагляд за дітьми в літній період, церковна влада запровадила в деяких селах Тернопільського повіту релігійну опіку. Однак місцева адміністрація з допомогою поліції домоглася розв'язання в одному з них (Воробіївці) навіть такої дошкільної інституції.

Були й інші, явно надумані причини припинення діяльності дитячих садків. У 1933 р. калуське староство заборонило вже діючі дитячі садки у селах Бабин Зарічний, Завадка, Новиця, Хотин під тим приводом, що їх ніби-то відвідують і діти шкільного віку [249, 361]. Заборону дитячого закладу в містечку Будзанові Тербовлянського повіту в 1934 р. староство мотивувало таким чином: поскільки там уже організований польський «ogrodek dziecięce», то немає потреби відкривати ще й український дитячий садок [69, 357]. З цієї ж причини староство в Підгайцях не дозволило відкрити дитячі садки в селах Бурканові, Золотниках, Марковій, Михайлівці, Товстобабах, Угринові [393, 12].

¹⁴ Переклад із польської мови автора монографії.

Під тиском української громадськості Кураторія Львівського шкільного округу 2 січня 1935 р. видала розпорядження, яким зобов'язала шкільних інспекторів не чинити перепон при заснуванні дитячих садків і вакаційних півосель. Проте адміністративна влада в особі місцевих староств керувалася іншими документами, виявленими у фондах ЦДІА України у м. Львові. 24 квітня 1935 р. Львівське воєводство надіслало всім повітовим старостам повідомлення під грифом «Таємно», зі змістом якого ознайомило Кураторію Львівського шкільного округу та керівництво Луцького, Тернопільського і Станіславського воєводств. У ньому вказувалося, що в сезонних дитячих садках, які відкриває українське товариство «Рідна школа», діти виховуються в дусі націоналістично-українському («nacjonalistyczno-ukrainskim»), неприйнятливому для Польщі, з підкресленням відрубності своєї народності, вчать народних пісень та історії України. Керівники дитячих садків – це, як правило, особи, підозрювані у співпраці з ОУН. З огляду на небезпеку цих інституцій для цілісності державної політики в галузі виховання перед повітовими органами влади ставилося завдання здійснювати постійний нагляд за їхньою діяльністю, регулярно повідомляти воєводства про найменші прояви подібного характеру і на цій основі припиняти їх функціонування [382, 10].

Услід за цим документом з'являється таємний «обіжник» за №1 384/35 від 11 червня 1935 р. Кураторії Львівського шкільного округу до шкільних інспекторів і урядів воєводств у справі протидії українським сезонним дошкільним закладам, які зарекомендували себе «ogniskami» антиурядового й антишкільного державного курсу [382, 13]. Щоб не допустити розширення в краї їхньої мережі, шкільним інспекторам доручалося якомога ширше залучати учителів державних шкіл, польські культурно-освітні та громадсько-політичні організації до заснування аналогічних польських інституцій і регулярно інформувати Кураторію про результати проведеної в цьому напрямі роботи.

Таємний лист до повітових староств Львівського воєводства від 1 серпня 1935 р. під назвою «В справі сезонних захоронок» повторно нагадував місцевим урядовцям про потребу пильного стеження за небажаними проявами в українських дитячих садках і вжиття заходів щодо розширення мережі польських сезонних дошкіль «в порозумінню з владами шкільними» [382, 29].

У результаті інтенсивних зусиль з боку державної адміністрації, шкільної влади, польської громадськості в окремих українських повітах суттєво зросла чисельність польських сезонних «півколоній» (півосель) та дитячих садків, які своїм впливом охоплювали і маленьких українців. Згідно з повідомленням шкільного інспектора Бережанщини (Тернопільське воєводство) в межах його округу влітку 1935 р. польськими товариствами було організовано 12 сезонних дитячих садків і тільки 3 – українських. В окрузі Золочівського інспекторату того ж року діяло 32 польських дошкільних заклади цього типу і лише 4 – українських. Найвищу активність у цій справі проявило Товариство школи людовей. Зокрема для львівських дітей воно відкрило 200 півколоній (проти 6 півосель «Рідної школи») [382, 23–30].

Аналогічна політика щодо українських сезонних дошкільних закладів продовжувалася і в наступні роки. Воєводства вимагали від повітових староств сприяти розвитку польських сезонних дошкіль-півколоній, а в місцевостях, де польське населення становило меншість, – засновувати спільні польсько-українські заклади в інтересах «гармонійного співжиття обох народностей» [407, 170]. Водночас ставилося завдання інформувати про «націоналістичне» виховання дітей в українських дитячих садках і півоселях з наступним вжиттям заходів щодо обмеження подібних тенденцій, а то і припинення їх діяльності [414, 5].

Об'єктом пильної уваги адміністративної влади стали і масові прилюдні виступи вихованців дитячих садків. Для обмеження пропаганди серед українців рідної мови, патріотичного слова староства використовували розпорядження Президента Речі Пос-

политої від 27 жовтня 1933 р., яке зобов'язувало завчасно попереджувати владні структури про проведення масових заходів, мати дозвіл на прилюдні виступи. У разі невиконання цих вимог дитячі свята («імпрези», «фестини», «пописи») не дозволялися. Траплялися випадки, коли вже дозволені заходи представники місцевої влади припиняли в ході виступів дітей, як це було у с. Верхня Калуського повіту на Станіславщині. Заборона мотивувалася заявою такого змісту: «Староста в Калуші, а я тут на місці знаю ліпше, що можна, а що ні» [79]. У 1933 р. Рогатинське староство (Станіславське воєводство) не дозволило жодного дитячого попису. Із трьох загальноповітових заключних свят вихованців дитячих садків Добромільщини (Львівське воєводство) староство дало згоду на проведення тільки одного. Повітова влада в м. Городенці погодилася на дитячі пописи за умови, що глядачами будуть тільки батьки дітей – в жодному разі не інші члени родин чи односельці [116, 375].

Отож у боротьбі «за душу дитини» польська влада не гребувала ніякими засобами. За словами члена Головної управи товариства «Рідної школи», посла до польського сейму Дмитра Великановича [1886–?], під маскою оборони інтересів польського національного виховання офіційна шкільна політика у 30-х р. ХХ ст. набрала характеру «... явного виразного проведення національної асиміляції, прагнення до супрематії польської культури над українською» [75, 59].

Однак реакційна державна освітньо-виховна політика натикалася на ще більшу згуртованість українського суспільства та зростання його активності у питаннях національного виховання. Суть цих зусиль висловила голова «Союзу українок» М. Рудницька, виступаючи як посол на засіданні Варшавського сейму: *«Можете нам відібрати землю, можете нам кнеблювати уста, можете до часу відносити над нами побіди в тих ділянках, в яких рішає фізична сила. Але душі української дитини нам не відбе-*

рете! Цю боротьбу за душу української дитини програєте!» [112, 265]¹⁵.

Національно-виховний характер змісту діяльності сезонних дошкільних закладів кінця 1930-х рр. увиразнюють провідні часописи краю. У статті-заклику «Основуймо дитячі садки» редакція львівської газети «Батьківщина» підкреслювала, що дитячий садок – «це важний засіб виховання дитини в тому часі, коли її душа зачинає щойно будитися до життя...», коли дитина «входить у вік», який вимагає піклування про фізичний і духовний розвиток, аби «стати колись чесним та свідомим громадянином своєї нації» (1936, 14. 06).

Щоденник «Діло» іменував дитячі садки «суспільними установами» (1939, 16. 04), а «Наш прапор» називав справу їхнього заснування найактуальнішою з-поміж «...багатьох справ організованого національно-культурного життя» (1939, 24. 04). На національно-виховний характер змісту діяльності дитячих садків вказують назви публікацій у багатьох інших газетах і журналах краю: «Національно-громадське виховання дітвори» («Новий час», 1937, 21. 07); «За будучність народу» («Мета», 1939, 21. 05); «Дбаймо про наш найбільший скарб» («Наш лемко», 1939, 1. 05) та ін.

Очоливши акцію дитячих садків, які вимагали додаткових організаційних, моральних і матеріальних затрат, «Рідна школа» УПТ не в змозі була піклуватися належним чином про захоронки-передшкілля, розвиток яких через відсутність фондів і підготовлених згідно з вимогами державної шкільної реформи 1932 р. кадрів фактично припинився. У жовтні 1932 р. Головна управа «Рідної школи» вирішила повернути львівські постійні дошкілля під адміністративну опіку товариства «Українська захоронка», залишивши за собою тільки педагогічний нагляд за їхньою діяльністю й утримання закладів цього типу у Винниках, Замарстиніві, Знесінні, Раві Руській, частково – Жиравці, Збоїськах, Надвірній. Гуртки «Рідної школи» у Белзі, Угнові, Сокалі, Турці до-

¹⁵ Виокремлено З.Н.

помагали утримувати захоронки, організовані чернечими українськими осередками [249, 362]. У 1938 р. на повному утриманні товариства «Рідна школа» залишилися лише дві захоронки у Львівському повіті та одна в Раві-Руській на 119 дітей. Загальні витрати на ці дошкільні заклади становили майже 6 млн. злотих. Водночас усі дитячі садки у 1938 р. обійшлися «Рідній школі» в 111,2 тис. злотих [116, 377].

Товариство «Українська захоронка», яке в 1934 р. об'єднувало 400 осіб, в одстанньому десятилітті свого функціонування перетворилося із чисто добродійної установи у «поважний виховний чинник нашого національного життя» [113, 67]. У 1933–1934 н. р. воно утримувало 7 передшкіль у Львові, в яких засвоювали «ведену в релігійнім і національнім дусі, підготовчу науку до рідної школи» понад 300 українських хлопчиків і дівчаток, майже половина з них – безоплатно [13, 196].

«Українська захоронка» важко здобувала фонди для своїх закладів. Аналогічно до попередніх років, бюджет товариства формувався за рахунок членських внесків, оплат родичів, підмог українських економічних установ, Митрополичого ординаріату, пожертв зі США, Канади, субвенцій магістрату. Щоб зберегти чинні постійні дошкільні інституції, члени товариства, як і на етапі його становлення, в період Першої світової війни та у важкі повоєнні роки, розгорнули збір пожертв на їхню користь серед населення. Зокрема 1934 року збірки харчів та одягу для найбідніших вихованців були проведені в селах Львівського і Бобрецького повітів [408, 116]. Виділ товариства влаштовував вечорниці, «чайні» вечори, забави, кошти з яких теж ішли на потреби захоронок-передшкіль.

Однак усі ці джерела фінансування були ненадійними, непостійними і не могли забезпечити належного матеріального становища українських захоронок. Практично всі дошкільні заклади товариства «Українська захоронка» містилися у приватних, шкільних або церковних приміщеннях. Діти перебували у тісних

кімнатах, часто суміщених із підсобними приміщеннями. Так, у львівській захоронці по вул. Замарстинівській у кімнаті розміром 12 кв. м знаходилося 22 дітей; у приміщенні по вул. Старознесенській в одній кімнаті площею 16 кв. м – 30 дітей [308, 118]. Як і дитячі садки, захоронки були бідно обладнані. Наприклад, інвентар захоронки по вул. Личаківській складався із 3 столів, 2 крісел, 7 лав, 2 шаф, 1 умивальника, 3 відер, 1 таза, 20 горняток, 19 мисочок, 20 ложок, 2 ножів, 2 рушників [385, 6–7].

Особливості еволюції постійних дошкільних закладів товариств «Рідна школа» й «Українська захоронка» у міжвоєнну добу характеризують такі показники:

- 1921/1922 н.р. – 6 захоронок, у них 304 вихованці;
- 1924/1925 н.р. – відповідно 11 і 400;
- 1928/1929 н.р. – 19–700;
- 1931/1932 н.р. – 17–410;
- 1938/1939 н.р. – 12–408.

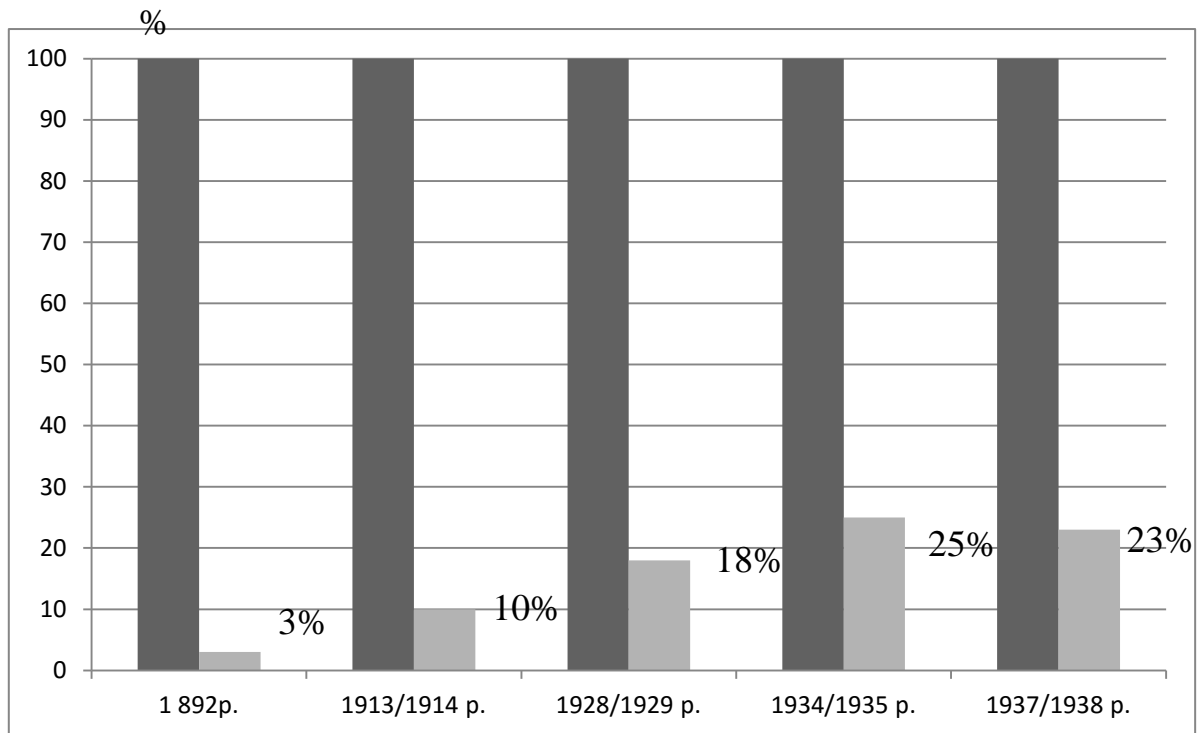
Наведені дані підтверджують висхідний характер розвитку світських постійних дошкільних закладів у 1920-х рр., тоді як в останньому десятилітті польського панування в краї простежується тенденція до зменшення їхньої кількості.

Поруч із захоронками національних культурно-освітніх і педагогічних товариств, в українських містах і селах продовжували діяльність передшкілля, що належали релігійним організаціям і окремим приватним особам. Зокрема у Яворівському повіті (Львівщина) українську захоронку утримував Л. Шептицький. Вона відзначалася дещо кращими матеріальними умовами. Та попри всі труднощі функціонування постійні захоронки-передшкілля прагнули до збереження і розширення національного компонента в змісті роботи з метою підготовки дітей до навчання в рідній школі.

Динаміку розвитку українських захоронок у загальній системі постійних дошкільних закладів Галичини аналізованого періоду ілюструє *діаграма 1*.

Діаграма 1

**Українські заборонки в системі дошкілля Галичини
(у відсотках)**

Примітка: ■ – укр.;
■ – інші (пол., нім., євр.)

Складні соціально-економічні умови та реакційна шкільна політика польського уряду, яка не сприяла розвитку заборонки-передшкіль, зумовили появу в системі національного дошкільного виховання такого типу закладів, як *дитячі світлиці* – установи, аналогічні за своїм призначенням і змістом роботи до заборонки, однак набагато бідніші матеріально, засновані на примітивних виховних засобах. Свій розвиток вони знайшли в основному на терені Львова і утримувалися товариствами «Українська заборонка» і «Рідна школа». У 1934 р. таких світлиць у Львові було три.

Зі створенням дитячих світлиць завершився процес формування різних типів українських дошкільних закладів у Східній Галичині, які у своїй сукупності виявилися вихідною ланкою національного шкільництва краю. Базуючись на організаційних засадах загальнодержавного характеру, вони зберегли традиції світської громадської та релігійної опіки над українськими дітьми,

наповнили свою виховну діяльність яскраво вираженим національним змістом.

Своєрідним підсумком організаційної діяльності провідних педагогічних і культурно-освітніх товариств Східної Галичини у галузі розвитку дошкільних інституцій стала Українська педагогічна виставка, яка відкрилася 4 червня 1937 р. у Львові з нагоди 350-річчя заснування при Ставропігійському братстві першої української школи. Дошкільне виховання, експозиції якого розташувалися в головному будинку Національного Музею, було представлене на ній усіма типами закладів. Поруч зі світськими, свої експозиції розгорнули захоронки релігійних організацій.

Огляд праці національного шкільництва став відправною точкою для подальшого розвитку мережі навчально-виховних закладів, чільне місце серед яких посідали сезонні дошкільні інституції. Відкриття дитячих садків українська громадськість визначила своїм національним обов'язком [264]. Чітка система заходів у напрямі подальшої розбудови їхньої мережі, розроблена Головною управою товариства «Рідна школа», містила перелік робіт для низових рідношкільних організацій практично на кожен місяць. Перший квартал присвячувався підготовці вихователів-провідниць дитячих садків. Березень був часом проведення батьківських зборів із питань їхньої організації; квітень-травень – періодом підготовчої праці до заснування. Відкриття дитячих садків, як правило, проходило у червні; липень визначався як час проведення масових дитячих заходів; серпень – місяць заключних пописів вихованців сезонних дошкіль; у вересні-жовтні готувалися звіти про їхню діяльність, проходили повітові наради вихователів [228, 192].

У результаті проведеної роботи кількість дитячих садків у 1937 р. зростає до 768. Своїм впливом вони охоплювали 29,9 тис. дітей [116, 370].

Як і на етапі становлення, приклад жертвовної праці на користь дитячих садків демонструвала громадськість Стрийщини: у

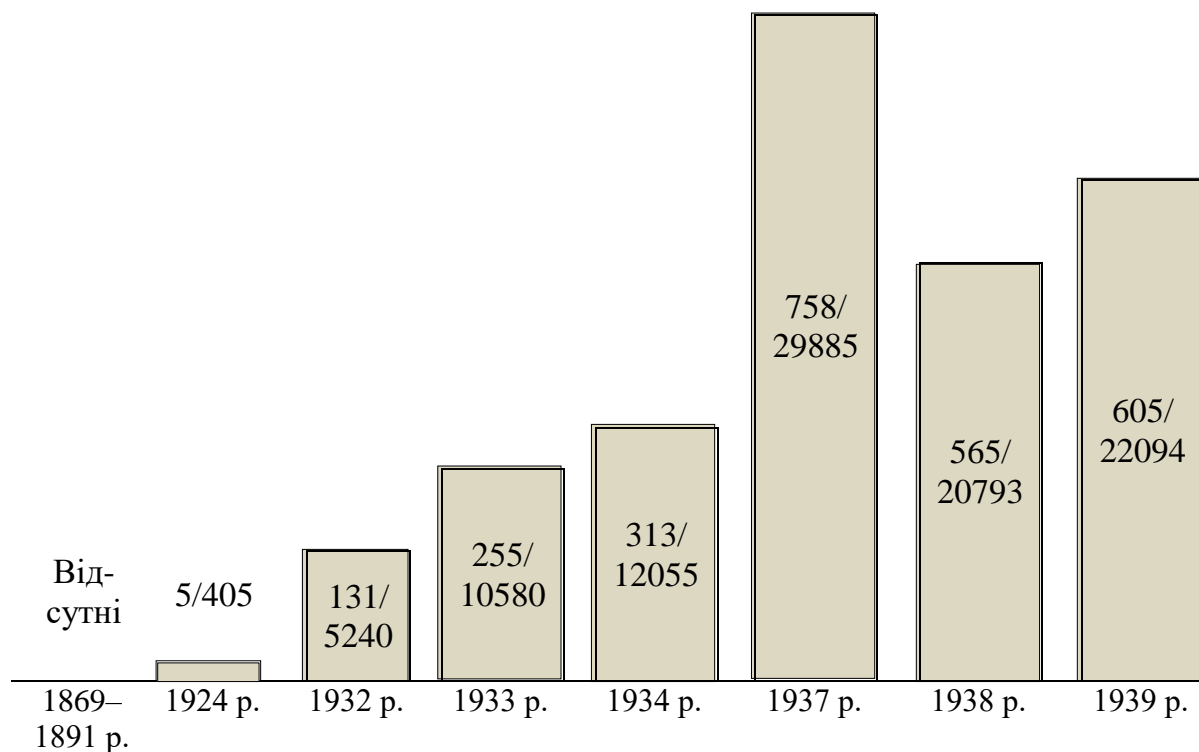

1937 р. в 40 селах повіту було організовано 42 дитячих садки на 1980 дітей [108, 307].

Проте організаційно-педагогічна діяльність товариства «Рідна школа» зіткнулася із новими формами та методами протидії офіційної влади, суть яких полягала у неприкритій і ненадуманій, як у попередні роки, мотивації: не повинно бути місця для української установи там, де є аналогічна польська, не може бути українського дитячого садка там, де є польська «півколонія». Лише на цій підставі 1938 року гурткам «Рідної школи» було заборонено відкривати дитячі садки у 16 громадах Чортківського повіту [74, 3]. Як результат, кількість дитячих садків у 1938 р. порівняно з 1937 р. зменшилася на 204, значно скоротилося число вихованців.

Розвиток сезонних дошкільних закладів у досліджуваний період характеризують показники *діаграми 2*.

Діаграма 2

**Динаміка
розвитку українських сезонних дитячих садків
(загальна чисельність/кількість дітей)**

У другій половині 1930-х рр., поруч із проблемою поширення в українських містах і селах дошкільних закладів, все гостріше постають питання про приведення їхньої діяльності у відповідність до вимог найновіших досягнень педагогічної науки, перетворення установ опіки і виховання дітей у важливі чинники здійснення найвищого національного ідеалу – самовиявлення українського народу. Саме таким чином визначили завдання громадськості в галузі дошкільного виховання I Український жіночий конгрес, організований «Союзом українок» у Станіславі в червні 1934 р. [399, 1], регіональний з'їзд молоді у цьому ж місті [245] та I Український педагогічний конгрес у Львові 1935 року [220]. Зокрема в резолюціях Українського жіночого конгресу наголошувалося на потребі «...поширити у всіх містах і селах сітку дошкільних установ (ясла для немовлят, дитячі садки, захоронки, дошкілля, вакаційні півоселі та оселі)...», а також «...подбати, щоб дошкільні установи відповідали вимогам сучасної педагогіки та гігієни» [197, 696].

На остаточному утвердженні статусу дитячих садків як виховних інституцій і їхніх нових завдань Головна управа «Рідної школи» акцентувала в підсумковому документі за результатами діяльності в 1938 р.: вони повинні «...берегти і скріпляти фізичне здоров'я, доступними для дітей того віку засобами вкладати в них моральні основи, видобувати й розвивати в дітей природні здібності, вправляти їх у правильному вживанні рідної мови та впоювати підстави національної свідомости» [116, 367].

Поширюється думка про реорганізацію сезонних дитячих садків у постійні національні передшкілля-захоронки, а також формування у межах Польщі системи українського державного дошкілля. Ці питання знайшли відображення в дискусії, яка розгорнулася на загальному з'їзді «Рідної школи» 2 лютого 1938 р. З'їзд закликав все українське громадянство краю присвятити якнайбільше уваги дитячим садкам [99, 55].

Проте реалізація задумів у справі українського суспільного дошкільного виховання була припинена з приєднанням східно-галицьких земель у вересні 1939 р. до УРСР та заборонаю діяльності всіх культурно-освітніх і педагогічних товариств краю.

Від перших примітивних охоронок харитативного плану до захоронок-передшкіль і сезонних дитячих садків із яскраво вираженим національним виховним компонентом – такий шлях пройшли українські дошкільні заклади в умовах чужоземного поневолення, утисків і переслідувань з боку офіційної влади, зумівши навіть у цих умовах витворити оригінальну систему виховної діяльності, яка увібрала кращі надбання європейської та національної педагогічної думки, досвід у справі виховання дітей попередніх українських поколінь, сприяла фізичному і духовному розвитку, формуванню патріотичних почуттів, пробудженню національної свідомості найменших українців.

2.3. Теоретико-методичні основи і практика виховної діяльності українських дошкільних закладів у міжвоєнний період

2.3.1 Творча спадщина визначних представників педагогічної думки Наддніпрянської України як джерело формування національної моделі дошкільного виховання

Потреба теоретичного осмислення проблем дошкільного виховання в контексті завдань загального національно-культурного розвитку та умов життя народу, що постала з утворенням перших захоронок, знайшла своє втілення на новому етапі життєдіяльності галицького українського суспільства, пов'язаному, з одного боку, з намаганням утвердити власну державність, а з другого, – зі всезростаючим наступом на українське шкільництво офіційної польської влади. Поруч із обґрунтуванням ідеї національного виховання як педагогічної теорії (М. Галушинський [48; 49],

В. Кузьмович [157], В. Левицький [168], О. Терлецький [294; 295]), предметом уваги культурно-освітніх діячів і педагогів 1920-х рр. стали організаційні і теоретико-методичні засади функціонування українських дошкільних закладів як підґрунтя національного шкільництва і виховання: були визначені їхні місце і роль у суспільно-педагогічному процесі, мета, завдання, основні напрями розбудови інституцій опіки, виховання і підготовки дітей до школи; з'явилися перші практичні вказівки, рекомендації, інструкції щодо організації та змісту роботи із дітьми дошкільного віку та посібники на допомогу працівникам українських захоронків і дитячих садків.

Визначальний вплив на формування національних педагогічних домінант інституційного дошкільного виховання у Східній Галичині в 1920–1930-х рр. мали активні організатори шкільної, дошкільної та позашкільної праці в Українській Народній Республіці, а згодом політичні емігранти Аркадій Животко, Софія Русова, Степан Сірополко.

Степан Сірополко
(1872–1959)

У 1919 р. офіційний друкований орган уряду ЗУНР щоденник «Републіка», який виходив у Станіславі впродовж чотирьох місяців, опублікував серію статей *Степана Сірополка* під назвою «Завдання нової школи». У них автор накреслив широку програму розвитку системи освіти молоді Української держави, вихідною ланкою структури якої визначив дошкільні заклади. Потребу інституцій дошкільного виховання С. Сірополко обґрунтував низкою причин, серед яких на перше місце поставив соціально-економічні: соціалізація побутового ладу, криза сім'ї, зростання кількості дітей, що в результаті першої світової війни залишилися без батьків. Автор визначив мету й завдання суспільного виховання

маленьких дітей та способи їхньої реалізації: «...культивувати розвій дитини і допомагати розвиткові свободи, почуття й розуму» шляхом її участі у загальній праці та грі, надання змоги «...більше думати, спостерігати та експериментувати над повсякденними явищами» [275].

Найважливішими принципами виховання в дошкільних закладах С. Сірополко вважав єдність дитини з природою, зі своїм народом, а провідним засобом впливу на її почуття та розум – рідну мову, засвоюючи яку «...дитина засвоює й рідну психологію і народну творчість і народний світогляд» [275].

Це був перший у галицьких періодичних виданнях матеріал, у якому визначні східноукраїнські педагоги так широко і ґрунтовно визначали головні концепти національного дошкільного виховання.

Про увагу С. Сірополка до проблем дошкільного виховання засвідчує його публікація «Життя та ідеї Ф.Фребеля», вміщена в 1932 р. у львівському журналі «Нова хата», а також відомості з історії українського дошкільного виховання в Галичині у найповнішій як для свого часу «Історії освіти в Україні», виданій у Львові 1937 року [276, 574].

Подальший розвиток теорії та методики дошкільного виховання в краї пов'язаний із діяльністю *Софії Русової*, що, як і С. Сірополко, у трагічний для української державності період опинилася на еміграції у Празі, і для якої Східна Галичина стала незримою ниткою, що єднала її з рідною землею та з народом, серед якого вона виросла, змужніла, щасливе майбутнє якого, неначе велика ясна зоря, манило її впродовж усього життя.

Основна заслуга С Русової перед західноукраїнським дошкіллям (як і шкільництвом взагалі) полягає в тому, що вона, поперше, одна з небагатьох своїми статтями в галицьких, буковинських і закарпатських часописах (понад 30 найменувань) утримувала український «педагогічний світ» у курсі новин зарубіжної дошкільної теорії та практики дошкільного виховання, «побуджу-

ючи тим рідну педагогічну думку до життя, руху та поступу» [333, 82]. По-друге, на основі глибокого вивчення західноєвропейського дошкільного досвіду вона створила і запропонувала цілісну теорію виховання дітей дошкільного віку, оперту на широкій обізнаності з умовами життя і потребами української дитини.

Важливі думки у сфері виховання маленьких дітей порушує одна з перших публікацій С. Русової цієї тематики у галицьких виданнях – стаття «Колись і тепер», вміщена в уже згадуваному збірнику «В 25 роковин Української захоронки» (Львів, 1927). Провід-

*Софія Русова
(1856–1940)*

ними у тогочасному європейському дошкільному вихованні її авторка вважала педагогічні системи М. Монтесорі та бельгійського педагога О. Декролі. Проте в українських дошкільних закладах вона радила використовувати лише ті їхні принципи, які відповідають темпераментові української дитини і сприяють її найширшому інтелектуальному розвитку, зокрема принцип пробудження творчих здібностей зусиллями самої дитини, обґрунтований М. Монтесорі, та принципи волі, свободи для виявлення «власних змагань, власних інтересів і творчих сил» [252, 15]. Однак, пам'ятаючи про яскраво виражене прагнення українців до національного самовиявлення, С. Русова застерігала галицьких дошкільниць від надмірного захоплення принципом індивідуальної свободи дитини М. Монтесорі, рекомендувала соціалізувати дітей колективними іграми та спільною працею для того, щоб вони якомога більше відчували себе «зв'язаними» один із одним [252, 20]. У концепції М. Монтесорі, зазначала педагог, мало місця відводиться літературі, поезії та природі як важливим

чинникам розвитку дитини. За переконанням С. Русової, в українських дошкільних закладах чільне місце має посідати рідна мова у формі розвитку дитячого мовлення як виразу власної думки і уяви дітей – через фольклор, авторські художні твори, ігри-драматизації, вірші, пісні. У них повинна також панувати природа, до якої діти мають стояти якнайближче, кохатися в її красі. На думку С. Русової, за шириною асоціацій, уявлень, тісно пов'язаних із життєвими реаліями, та багатством програми до темпераменту й інтелекту української дитини, починаючи з п'ятирічного віку, краще підходить педагогічна система О. Декролі, відома в Східній Галичині завдяки творчим напрацюванням галицького педагога Я. Мацюка [189] та самої С. Русової [256].

Проаналізувавши можливість застосування в українських дошкільних закладах американських методів «проектів» і «проблем», С. Русова дійшла висновку про те, що націоналізувавшись, вони могли б дати здібним вразливим українським дітям найкраще виховання, цікаву методику та матеріал для їхнього інтелектуального розвитку [252, 21].

Енциклопедією методики початкового виховання для заходів і дитячих садків краю стали провідні твори С. Русової 1920-х рр., які вийшли друком у Празі, – «Теорія і практика дошкільного виховання» [261] та «Нові методи дошкільного виховання» [255]. Вони ознайомили працівників дошкільних закладів із основами фізичного та психічного розвитку дитини, провідними тенденціями у розвитку європейської дошкільної педагогічної думки, містили відповіді на питання про те, яким повинен бути національний дошкільний заклад, які педагогічні засоби, методи і прийоми найдоцільніше використовувати в роботі з дітьми.

Виховання у дошкільних інституціях, писала С. Русова, повинно базуватися на загальнолюдських принципах. Водночас воно має бути підпорядковане свідомому прагненню «...розвивати кожну дитину, як бажаного майбутнього громадянина своєї краї-

ни, свого народу» [255, 72], тобто бути національним за метою, призначенням і змістом. На перше місце в роботі дошкільних закладів С. Русова ставила вільну гру, пов'язану з рухами, яка повинна непомітно переходити у працю. При цьому українські дошкілля повинні дбати про те, аби виявити «наші стародавні українські гри», «зібрати народні дитячі забавки» [255, 5]. Праця дітей як другий важливий засіб виховання має бути найпростішою, щоб діти могли її виконувати самі, за зразком, поданим вихователем. Однак українські дошкільні заклади, вважала С. Русова, не можуть обмежуватися методикою організації дитячих ручних робіт, запропонованою Ф. Фребелем і М. Монтесорі, бо «...вони занадто сухі, мертві ...мало викликають у дітей самостійної творчості ...занадто дорогі...» [255, 43]. У дошкільних інституціях Східної Галичини праця, на її думку, повинна базуватися на більш природному, пристосованому до оточення дитини матеріалі, без готових шаблонів.

Головними дидактичними завданнями українських заходів і дитячих садків С. Русова визначила навчання дітей рідної мови, формування елементарних математичних уявлень. Уже в дошкільному віці вона радила готувати дітей до розуміння ролі грошей та їхнього історичного значення, тобто формувати початкові основи економічного мислення [255, 62].

Зміст українського національного виховання розкривають статті С. Русової «Суспільні питання виховання» та «Сучасна мрія виховання», які з'явилися друком у львівському науково-популярному журналі «Життя і знання» в 1929–1930 рр. [258; 259].

Відстоюючи пріоритет формування у дітей почуття патріотизму, елементів національної свідомості, С. Русова висловила розуміння того, що «...всесвітній поступ мусить привести всі народи до взаємного розуміння й згоди», а тому спонукала до формування доброго ставлення до інших націй і народностей. Водночас на шляху до реалізації цієї мети вона вказала на ще од-

не важливе завдання, яке й нині звучить актуально: «...треба змагатися, щоб інші народи з нами познайомилися, визнали нас, нашу національну особливість», бо неприпустимими є дефініції типу: «Українці, це ж те саме, що росіяни!» чи поляки [259, 165].

У 1935 р. журнал «Рідна школа» вперше опублікував доповідь С. Русової, виголошену на I Українському жіночому конгресі у Станіславі в 1934 р. під назвою «Роль жінки в дошкільному вихованні». У ньому розкриті педагогічні умови фізичного і розумового розвитку дитини, сформульовані вимоги до вихователів, визначені сутність і способи діяльності дошкільних закладів як важливої форми найкращого, за її висловлюванням, розвитку й виховання дітей працюючих батьків. «Кожний дитячий садок, – вказувала педагог, – це є перша найрідніша школа для дитини, національна школа, в якій пробуджується її національна й громадська свідомість»¹⁶. У дитячих садках має лунає рідна мова, «а спочатку навіть рідний місцевий діалект ...народня пісня, народня українська казка, козача душа, українське поетичне слово». Національний елемент повинен бути внесений в ігри, іграшки, працю дітей. У життя дитячого садка «...мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русальчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями...)». Національний колорит як основа розвитку позитивних емоцій дитини повинен переважати і в оформленні дитячого садка [257, 85].

Вимоги до особистості та фахового рівня педагога дошкільного закладу, сформульовані в цій статті, стали основою діяльності рідношкільних організацій у роботі з керівниками та вихователями українських дитячих садків і захоронок-передшкіль. «Учителька дитячого садка, – стверджувала С. Русова, – має закидати зерна героїчного натхнення в душі своїх вихованців так глибоко, щоб ніякі будяки майбутнього матеріального життя не заглушили їх», виховувати «в кожній дитині мужність, тверду

¹⁶ Виокремлено З.Н.

волю і працездатність...». Заразом вона повинна стати старшою сестрою і порадицею батькам у питаннях родинного життя, му- сить «вносити в хати національну свідомість, освіту». А для цього вихователька має бути добре підготовлена науково, знати психологію і педагогіку дитини, українську мову, вміти співати, розумітися в «ручних працях» і «...бути українською патріот- кою, вміти дітям передавати цей патріотизм, повний любови до свого народу і позбавлений усякої агресивності, якої будь ненависти»¹⁷ [257, 85–86].

Крім опосередкованого впливу на організаторів і працівників українських дошкільних закладів краю, С. Русова формувала до- шкільну педагогічну думку шляхом безпосередніх контактів із галичанами. У вересні 1929 р. її радо приймали дівоча виділова школа ім. Т. Шевченка й учительська семінарія товариства «Рідна школа» у Львові та діти міських захоронок. За участю керівників і вихователів дошкільних закладів С. Русова провела «розмову- конференцію», поділилася знаннями і досвідом у справі вихован- ня маленьких дітей. Тоді ж заходами Головного віділу «Союзу українок» відбувся «відчит» С. Русової про її враження від між- народних педагогічних конгресів, учасницею яких вона була і як великий «знаток ...душі української дитини промовляла за тою дитиною на світовій арені як педагог і як українка», виводячи «перед світом нашу політичну ...бездомність» [185, 8–9].

Важлива роль в актуалізації нагальних потреб і розробці пе- дагогічних основ національного дошкілья у нових для західноук- раїнських земель умовах належить визначному педагогові- дошкільнику *Аркадієві Животку*. У 1922 р. часопис «Учительське слово» опублікував його статтю «В справі дошкільного виховання». У ній обґрунтована необхідність розширення участі громадянства краю в розбудові мережі закладів опіки і виховання маленьких дітей. З метою виведення дошкільної й позашкільної праці «на широкий шлях» автор запропонував скликати з'їзд

¹⁷ Виокремлено *З. Н.*

працівників дошкільних інституцій усіх типів та представників зацікавлених у вихованні дітей організацій і обговорити на ньому

*Аркадій Животко
(1890–1948)*

такі питання: організація центру дошкільної та дитячої позашкільної праці; зміцнення матеріальної бази чинних українських дошкіль; широка пропаганда ідеї громадського виховання; забезпечення дошкільних закладів і родин дитячою літературою; підготовка вихователів; обмін досвідом практичної роботи в захоронках і дитячих «фребелівках» [88, 10–11]. І хоча з'їзд із такою обширною програмою так і не відбувся, завдання дошкільної та позашкільної роботи, намічені А. Жи-

вотком, культурно-освітні й педагогічні товариства краю сприйняли схвально.

Одним із перших у новій українській історії А.Животко ознайомив східногалицьку освічену громадськість зі змістом положень творчої спадщини Й.-Г. Песталоцці, дотичних до виховання маленьких дітей у родинах. У статті «Г. Песталоцці. До 175 річниці його народження (1746–1821)», опублікованій 1922 року на сторінках львівського місячника «Світло», А. Животко підкреслив, що родинне життя і пізнання природи та її законів – це дві цеглини, на яких видатний швейцарський педагог будував свою школу. Як і Й.-Г. Песталоцці, головним чинником соціальних перетворень він вважав «облагородження родинного життя» [92, 12]. Того ж року журнал «Світло» вмістив статтю А. Животка «Кара й залякування», у якій педагог актуалізував болючу для тогочасних галицьких українських родин проблему та виклав своє бачення шляхів її вирішення. «Тільки жорстокість та слабкість людини, – наголошував А.Животко, – може породити думку, що бійкою можна... виховати дитину. Кара фізична є не

що інше... як самообман, який дає змогу... людині успокоїти свої нерви» [90, 76].

У 1926 р. українське видавництво «Сіяч» у Празі видало окремою працею (на правах рукопису) лекції, читані А. Животком в Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова, де він працював разом із С. Русовою, під назвою «Дошкільне виховання». Як і С. Русова, автор ознайомлював західноукраїнських читачів із творцями теорії та практики європейського суспільного дошкільного виховання, психолого-педагогічними особливостями розвитку дітей дошкільного віку. Найбільшу цінність для практичних працівників українських дошкільних закладів Східної Галичини мали розроблені А. Животком види занять та методика їх проведення, план праці з дітьми в різні пори року [89, 189–193].

Незмінним успіхом в українських захоронках і дитячих садках у цей період користувалися збірка забав А. Животка «Будемо бавитися» [87] та збірник для праці в дошкільних закладах і родинях «Промінь» [93].

На увагу східногалицького суспільства до особистості й педагогічного доробку А. Животка вказує той факт, що перший у Східній Галичині фаховий дошкільний часопис «Українське дошкілля» в 1938 р. назвав його одним із піонерів суспільного дошкільного виховання в Україні [211, 1] та вмістив на своїх сторінках його ґрунтовну історико-педагогічну публікацію «Передшкільне виховання в історичному розвитку» [91]. Поруч із працями такого змісту С. Русової, К. Малицької, Л. Ясінчука, вона є важливим джерелом для з'ясування головних етапів у становленні та розвитку європейського й українського дошкілля.

Обставини функціонування українських захоронків і перших дитячих садків у межах польської держави спричинили використання в роботі з дітьми теоретичних і практичних розробок у галузі дошкільного виховання польських педагогів. Найпопулярнішими серед них були праці визначної дошкільної педагогічної

діячки у Варшаві, уже згадуваної М. Веріго-Радзивілович [345], та керівника львівської польськокомовної захоронки, згодом – викладача державної семінарії для підготовки вихователів передшкіль ім. Станіслава Яховича у Львові Н. Ціцімирської (1880–1959) [351].

2.3.2. Українська педагогічна думка Східної Галичини початку польського панування в краї про мету, завдання та зміст діяльності дошкільних закладів

Під впливом ідей найвизначніших представників зарубіжної та вітчизняної дошкільної педагогічної думки першої третини ХХ ст., практики діяльності наявних у краї захоронок і дитячих садків активну роботу над розробкою організаційних і теоретико-методичних основ дошкільного виховання розгорнули галицькі культурно-освітні діячі та педагоги.

Проблеми українського дошкілля перших післявоєнних років найповніше представлені в педагогічній спадщині К. Малицької, яка у вересні 1920 р. повернулася із сибірського заслання до Львова.

У виданому в 1921 р. у Львові збірнику «Українській дитині» К. Малицька вмістила статтю «Про захоронки і дитячі садки» [183]. Це була перша спроба здійснити 30-річний огляд праці української галицької громадськості (з часу оприлюднення ідеї захоронок на стрийському жіночому вічі в 1891 р.) у галузі виховання дітей дошкільного віку та 20-річної діяльності товариства «Українська захоронка» і водночас – програма розвитку українських дошкільних закладів у нових для регіону умовах.

Визнаючи перевагу родини у вихованні, К. Малицька звернула увагу на той факт, що матерів, незайнятих поза домом, у галицькому суспільстві залишається все менше, та й не кожна з них має відповідну педагогічну підготовку, щоб розумно й систематично розвивати «душу і розум» своєї дитини. За таких обставин

потреба в закладах дошкільного виховання, особливо для дітей селян і робітничої верстви, – це соціально зумовлений чинник формування особистості майбутнього громадянина вільної української держави. Крім цілоденної опіки, харчування, формування навичок гігієни, побутової праці та виховання в патріотичному дусі, захоронки повинні підготувати дитину «...забавами і систематично уложеними робітками до правильної шкільної праці – науки». К. Малицька розглядала дошкільні заклади як підбудову народної школи, як перехідну стадію до шкільного навчання. Водночас вона підкреслювала, що «школою вони не є і бути не повинні»; дошкільня – це перша і дуже важлива ланка в загальному ланцюгу виховного процесу [183, 14].

В аналізованій статті К. Малицька визначила першочергові завдання української громадськості щодо формування системи суспільного дошкільного виховання з урахуванням економічного і суспільно-політичного становища краю:

1. Організувати в містах якнайбільше захоронок з характером новітніх дитячих садків і кваліфікованими «учительками-фребличками». У селах дошкільні заклади такого типу засновувати поступово, а поки що розвивати існуючий різновид захоронок-притулків, які з часом можна реорганізувати у справжні дитячі садки.

2. Спільно з Українським педагогічним товариством влаштувати хоча б короткотермінові курси для вчительок, учениць жіночих учительських семінарій чи взагалі інтелігентних жінок для ознайомлення з теорією та практикою дошкільного виховання Ф. Фребеля, М. Монтесорі з наступним використанням слухачок курсів на посадах керівників захоронок і дитячих садків.

3. Подбати про відкриття цілорічного фребелівського курсу при одній із українських учительських семінарій, обов'язковий для всіх учениць. Направити за кордон інтелігентну і охочу до праці в дошкільних закладах учительку для ознайомлення з роботою дитячих садків, фребелівських педагогічних курсів.

4. Над усіма захоронками однієї місцевості встановити єдиний педагогічний і методичний контроль, а для всіх дошкільних закладів Східної Галичини призначити генеральну «візитаторку» для ведення статистики та «одноцільного» спрямування виховної роботи.

5. «Українській захоронці» спільно з Українським педагогічним товариством потурбуватися про видання збірок пісень, казок, оповідань, забав і дитячих ігор для дітей захоронок і садків, які б відповідали «духови українського народу» [183, 14–15].

Своєрідним узагальненням попередніх міркувань К. Малицької в царині дошкільного виховання став збірник «В 25 роковини Української захоронки», виданий у Львові 1927 року накладом цієї дошкільної громадської організації за її редакцією.

Збірник відкривається віршем «Українська захоронка», у якому в поетичній формі К. Малицька (псевдонім Віра Лебедова) окреслила мету і завдання дошкільного твариства у нових для краю умовах.

Повести хочемо Тебе,
Українська дитино,
На перших виходах Твоїх
В життєву хуртовину.

Де в колі братнього гуртка
Кріпшала б Ваша сила
І на великий бій життя
Росли орлині крила.

Від сітей ворога, затій
Дбайливо захистити,
І тисячам таких, як Ти,
Гніздечко тепле звити.

Вказати хочемо Тобі,
Українська дитино,
Шляхи, якими треба йти
В борбі за Україну.

Де чар пісень і рідних слів
Пестили б душу дивно,
Минулий і завтрашній день
В'язали нерозривно.

Ми лет кінчаємо наш,
Ви – крила розпускайте,
До променистих волі брам
Дорогу відшукайте [167].

Проте центральне місце у збірнику посідає педагогічно-публіцистичний огляд К. Малицької «В ювілейне свято Української захоронки». У ньому, поруч з історією виникнення перших українських дошкільних інституцій, авторка проаналізувала зміст роботи захоронок початку 1920-х рр. На основі здійсненого аналізу педагог констатувала, що вони «повинні стати добром усіх»; із життя дітей у цих дошкільних закладах можна буде «відтак зложити історію про основи державної нації» [179, 14].

У збірнику «В 25 роковини Української захоронки» вміщені перші в краї «Вказівки для тих, що беруться засновувати захоронку» [39]. Вони розкривали зміст організаційної підготовчої праці, необхідної для відкриття постійних дошкільних інституцій, а також частково – методичні основи їхньої діяльності. Не акцентуючи на змісті виховного процесу, «Вказівки» пропонували організаторам і керівникам захоронок перелік найновіших підручників і посібників дошкільної тематики, зокрема праць С. Русової й А. Животка (*Додаток б*).

Збірник містить і перший у східногалицькій дошкільній педагогічній літературі матеріал із досвіду практичної роботи в українській захоронці – від її організації до створення власної методики виховання дітей дошкільного віку. З ним на його сторінках виступила керівник одного зі львівських дошкільних закладів *Софія Олесків-Федорчак* [205, 22–25]. Ця стаття, а також виявлений у фондах львівського відділення ЦДІА України план виховної роботи в захоронці при Бенедиктинському монастирі у Львові на 1926/1927 н. р. [404, 1–9] та публікації у періодичних виданнях дають уявлення про зміст роботи постійних дошкільних закладів 1920-х рр.

Чотири-п'ятирічні діти (30–40 осіб) знаходилися в захоронках від 9 год. ранку до 3–4 год. після обіду, одержуючи за цей час дворазове харчування, що було великим «добродійством» для найбідніших родичів. Праця в постійних дошкільних закладах велася згідно з щоденним плануванням на основі методичних вка-

зівок тодішніх «авторитетів» дошкільного виховання – С. Русової для українських захоронок і Н. Ціцимірської – для польських. План передбачав щоденні «режимні» моменти (запис дітей, перевірку чистоти, молитву, сніданок, підвечірок, відпочинок) та різні види діяльності. Серед занять переважали розповідання казок, розучування пісень, патріотичних віршів, бесіди морального змісту, принагідні розмови про найближче оточення, забави, ручні дитячі роботи, руханка.

Пропонована офіційною методикою система засобів виховання й елементарного навчання Ф. Фребеля і М. Монтесорі для бідних українських захоронок була непосильною. А тому ними ставали підручні матеріали – фрукти, овочі, палички («патички»), камінці. Як писала С. Олеськів-Федорчак, «...з огірків поробили корови, з малих гарбузів – коні, зелені сливки ...були наші вівці, терен – кури, овочі дикої рожі – наші гуси, жолуді – качки ...» [205, 23]. Ігри й забави дітей наближалися до побуту української родини: вони замочували в річці льон і коноплі, сушили їх, терли, із залишків пряжі виготовляли шнурки, нитки. Недавні героїчні будні Східної Галичини надихали організаторів і вихователів захоронок на відтворення найяскравіших сторінок злету національного духу народу: діти насипали «могили» уявним січовим стрільцям, покладали до них вінки та квіти, визначали свої «Маківки»¹⁸, до яких щотижня «...йшли ...походом зі синьо-жовтими прапорами і співали стрілецькі пісні. Там ...відбувалися військові вправи і ми проганяли з неї ворогів» [205, 25]. Улюбленим заняттям дітей із захоронки С. Олеськів-Федорчак були екскурсії «в ліс до царства мурашок», під час яких вони пізнавали рідне дошкільня, опановували навички самостійної праці. «Завдяки таким чином налагодженій праці, – зазначала авторка статті, – ...ніодно з моїх дітей не пішло у державну школу, в якій вчила чужа людина. Ми заснували... І клясу «Рідної Школи...»» [205, 25].

¹⁸ Гора в Карпатах, де в 1915 р. проходили жорстокі бої українських січових стрільців з російськими військами.

Таким чином уже на початку 1920-х рр. у виховній роботі українських захоронок все чіткіше увиразнюється національна інтерпретація положень зарубіжної дошкільної педагогіки, простежується прагнення до виховання дітей на культурно-історичному і трудовому досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях з метою етнізації маленьких українців. Головними проявами національного характеру дошкільних закладів нарівні з рідною мовою й усною народною творчістю стають національна символіка, героїчна історія рідного народу, українське мистецтво.

Помітним явищем у розвитку дошкільної педагогічної думки першого десятиліття польського панування на східногалицьких землях стали педагогічні статті Володимири Жуковецької-Вільшанецької (В. Жуковецької) [37], Ольги-Олександри Дучимінської [84], Олени Кисілевської [133; 134; 135], Марії Кузик [151; 152], Олександра Тисовського [296]. Прості, доступні за змістом і способом викладу, вони були розраховані на широкий загал українського жіноцтва, передусім матерів і вихователів маленьких дітей. Головні положення цих публікацій базувалися на критичному осмисленні й узагальненні зарубіжної психолого-педагогічної думки і стосувалися основних шляхів, умов, засобів і методів фізичного та духовного розвитку дитини, формування її моральних якостей. Незважаючи на обмежену джерельну базу, ці статті сприяли поглибленню педагогічних знань батьків і працівників дошкільних закладів, переконували в потребі систематичного цілеспрямованого науково-обґрунтованого впливу на розум і почуття дітей.

Так, галицький педагог і громадський діяч О. Тисовський, як і його попередники – освітні діячі кінця ХІХ – початку ХХ ст., вважав «виховання перед школою для школи» обов'язком дому, тобто родини. За його словами, у дошкільному вихованні «... ходить о вміле і доцільне виплекання у дитини... здоровля, послууху, замилювання до порядку і чистоти, чистих і гарних початків

рідної мови... щирого й ніжного способу висловлювати свої гадки, живого заінтересування оточенням [296, 2].

Спробу визначити головні фактори ефективності виховання маленьких дітей у сім'ї зробила у циклі статей «Про виховання» галицька письменниця і народна вчителька *Ольга-Олександра Дучимінська*. По-перше, вона вказала на потребу «пізнання» душі дитини, її вдачі, позитивних «прикмет» і «хиб» (за її словами, це головна «заповідь у вихованню»); по-друге, наголосила на забезпеченні єдності та цілісності фізичного і духовного розвитку; по-третє, радила якомога швидше починати процес виховання «будучої людини» («з хвилиною, коли ... уродилася» [84; 46, 2]).

На перше місце серед методів початкового виховання педагог ставила приклад батьків, відповідність їхніх слів учинкам, уміння дотримуватися даного слова. «Жахливою річчю», що негативно впливає на «ніжну малу душу», О.-О. Дучимінська вважала сімейні сварки та незгоди. Уже змалечку вона рекомендувала виробляти в дітей почуття власної гідності та пошани до інших [84; 47, 2].

Трактуючи виховання як гармонійне плекання тіла і «духа», покладаючи це завдання на батьків як «почесний, але тяжкий, відповідальний обов'язок», вчителька народних шкіл і письменниця *Володимира Жуковецька-Вільшанецька* намітила широку програму духовно-інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку. У циклі статей «Виховання і навчання дитини» вона, відповідно до усталених педагогічних канонів, стверджувала, що розвивати «духа» дитини (тобто її розум, волю, характер) треба вже від першого року життя шляхом «призвичаєння» її до рідної мови («до немовляти все, постійно говорити»). Коли дитина починає вимовляти слова, для «влекшення праці її ума» та розширення словникового запасу радила використовувати наочність («...показувати їй ... речі ... особи, а навіть рухи, які називаємо»).

Науково обгрунтованими, відповідними сучасній дошкільній методиці є «зауваги» В. Жуковецької-Вільшанецької щодо роз-

витку мовлення маленьких дітей та використання для цього наочності: «не вільно вчити кількох слів нараз»; слова, яких мати навчає дитину, повинні бути «правильні і чисто українські», без «здрібнення», «скорочування», пестливих форм; спершу дитині показують одну картинку, називають чи пояснюють її, а вже тоді переходять до іншої [37; 4, 5–6].

Подальший розвиток дитини В. Жуковецька-Вільшанецька пов'язувала з пізнанням довкілля («в чотирьох стінах диточої кімнати» не можна розвинути належним чином її світогляд), із розвитком спостережливості, задоволенням прагнення пізнати світ через отримання відповідей на всі свої запитання. У цьому контексті заслуговують на увагу вимоги до відповідей дорослих на дитячі запитання, сформульовані В. Жуковецькою-Вільшанецькою. Вони повинні бути:

- «1) лагідні і чемні;
- 2) ясні і прості, зрозумілі для так малої дитини;
- 3) докладні і вичерпуючі;
- 4) поглядові» (тобто супроводжувані наочностю) [37; 10, 5].

Не втратили своєї актуальності вказівки педагога щодо використання іграшок у роботі з дітьми дошкільного віку. За її твердженням, «забавка» теж є засобом задоволення цікавості дитини. Але вона, як і картинка, має лише тоді вартість, коли є взірцем «...річей, яких ми дитині з різних причин показати не годні». В.Жуковецька-Вільшанецька була прихильницею простих дешевих іграшок, зроблених із природного «українського» матеріалу (дерево, глина). Особливе місце в житті маленької дитини та її батьків, вважала педагог, мають посісти іграшки, зроблені своїми руками [37; 12, 5].

Методично вартісними є поради В.Жуковецької-Вільшанецької щодо читання дітям. Серед основних можна вважати такі:

- не читати дитині підряд кілька казок і оповідань;
- відповідати на запитання дитини, які виникають у процесі читання, навіть якщо вони не стосуються прочитаного;

- супроводжувати читання розглядом ілюстрацій;
- не пропонувати дітям у «перших літах життя» перекладну літературу з її «чужими назвами, чужим світоглядом і звичаями», давати у руки книжки, овіяні любов'ю до всього рідного;
- прищеплювати любов до книжки як джерела «науки і мудрости», привчати дитину до формування власної бібліотечки [37; 26, 5].

Важливим видом занять дитини педагог вважала малювання. Воно, за її твердженням, є і розвагою, і працею, яка сприяє підготовці руки майбутнього школяра до письма та формуванню правильного «сидження при письмі».

В.Жуковецька-Вільшанецька радила змалечку прилучати дитину до української пісні (спочатку навчити слів, відтак «відспівати» їй пісню), а особливо – до праці: відповідної до віку, цікавої, не «силуваної». Найпершою і «найконечнішою» розглядала самообслуговуючу працю, для якої потрібні терпіння, багаторазові покази, повторення та самостійне вправляння [37; 47, 4]. Кожна праця, на думку педагога, повинна бути укладена спільно з дитиною, без поспіху, старанно. Йдучи за постулатами «новітнього» виховання з його вимогою формувати в дітей «якнайбільшу самостійність», В.Жуковецька-Вільшанецька пропонувала батькам спонукати дитину до «самовкладання» плану занять хоча б на наступний день, щоб вона звикала до порядку в «усіх своїх ділах» [37; 1–2, 7].

Серед правил дидактично-виховної діяльності, якими народна вчителька пропонувала керуватися батькам і педагогам, – не кричати, тим більше, – не бити дитину, оскільки це принижує і її, і тих, хто їх виховує, робить виховання жорстоким. Виною неслухняності дитини, писала В.Жуковецька-Вільшанецька, є її «зла воля», «лиха хіть», а не тіло, тому саме душа «кару відтерпіти повинна» [37; 7, 4].

Міркування В. Жуковецької-Вільшанецької багато в чому збігаються з думками Софії Русової щодо виховання дітей до-

шкільного віку. Це простежується як у проаналізованій статті, так і в інших її публікаціях. Наприклад, положення статті «Дитина і природа» є близькими до викладених С.Русовою у працях «Природознавство в сучасному вихованні» (1922) та «Весна і діти» (1935):

– дитина «природніша», ніж доросла людина, тому і природа їй ближча, вона швидше навчить її;

– природа – потужний чинник розвитку спостережливості, а значить – розуму дитини;

– природа – важливий засіб естетичного виховання: природо- і краєзнавство, розпочаті з найближчого середовища, є передумовою того, що дитина зуміє відчутти й оцінити красу рідної землі, полюбить її «цілим своїм еством» [278, 18–20; 98, 281].

На підставі зазначеного можна стверджувати про глибоку обізнаність галицької вчительки з провідними ідеями тогочасної зарубіжної й української педагогічної думки в царині виховання дітей дошкільного віку та про її прагнення донести ці ідеї до широкого загалу, передусім українських матерів.

1920-ті рр. позначені активізацією зусиль у справі підготовки та видання українських підручників і посібників із загальних проблем освіти і виховання. Неодмінною складовою процесу навчання та виховання дітей у них представлене родинне і суспільне дошкільне виховання. Зокрема в 1922 р. у Львові вийшов підручник для шкіл і родин галицького педагога *Остана Макарушки* «Наука виховання». Нарівні з такими чинниками виховання дітей, як дім і школа, в ньому визначені роль і місце, мета й завдання захоронок і фребелівських дитячих садків. Погляди автора на ці проблема в основному збігаються з положеннями колишнього австро-угорського законодавства. Водночас О. Макарушка схилився до думки про те, що «...заняття і забави дітей у захоронках повинні бути цілком такі самі, як у Фреблівках», тобто функції дошкільних інституцій для дітей найбільш родичів він роз-

глядав значно ширше, ніж це передбачало урядове розпорядження 1872 р. [176, 148].

У 1925 р. заходами видавництва «Нова українська школа» у Львові була видана «Історія виховання і навчання» Василя Левицького (1882–1941). Захоронки і «шкілки-городики» педагог розглядав як важливі форми розвитку дитячих нахилів «в бажанім напрямі» на основі рекомендацій педагогічної науки [168, 11]. Автор проаналізував систему поглядів у галузі початкового виховання Я.-А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля. Вслід за реформаторськими педагогічними теоріями кінця ХІХ-початку ХХ ст. В. Левицький вважав взірцем тогочасної освітньої системи «школу праці», національне і пластове виховання, а основою навчально-виховного процесу – рідну мову, історію, матеріальну і духовну культуру свого народу та своєї держави. Водночас він стверджував, що національне виховання має опиратися «на тривких і усталених добутках людського духа», пристосованих «до своєрідних обставин і потреб», бо інакше виросте «...ограничене покоління без широкого світогляду, без об'єктивного погляду, покоління, яке не здібне буде взяти участі у творенню загальнолюдської культури» [168, 179].

Відтак, у 1920-х рр. на галицькому українському ґрунті остаточно утверджується тенденція до формування освітньо-виховної системи, заснованої на загальнолюдських і національних засадах, що знайшли відображення в меті, завданнях, принципах виховної діяльності народних шкіл і дошкільних закладів, заснованих і утримуваних українськими педагогічними та культурно-освітніми організаціями.

Національний виховний ідеал тогочасного українського шкільництва і дошкілля узагальнив Володимир Кузьмович: «...ціллю українського національного виховання повинно бути не лише виховання національно-свідомого Українця, що знає свою мову, літературу й історію, не лише Українця зі всебічно оформленим умом, серцем, волею і тілом, але й Українця спеціально зорієнто-

ваного на всі проблеми сучасного життя». Під національною зорієнтованістю автор розумів «...вироблювання почуття солідарності одиниці з добром і інтересами нації». Найважливішим завданням виховної діяльності в українських навчально-виховних закладах педагог вважав «...вироблювання характерів сильних і владних, наставлених не на себе, лише на націю, готових до самопожертви і з почуттям відповідальності» [157, 12–13].

Період між першими спробами утвердження власної державності й остаточним засиллям польської офіційної педагогіки у державних навчально-виховних закладах із прийняттям мовного закону 1924 р. можна виділити і як початковий етап розробки практичних посібників для потреб українських дошкільних інституцій. У 1922 р. у Львові вийшов «Співаник для дітей дошкільного та шкільного віку», укладений галицьким композитором і диригентом Михайлом Гайворонським (1892–1949) на основі тісної співпраці з практичними працівниками перших українських захоронок. Цей збірник містив фольклорні твори для розучування в дошкільних закладах і родинях [47]. У 1924 р. Оксана Суховерська (1891–?) підготувала і видала у Львові посібник «Рухові забави й ігри з мелодіями й примовками» [292]. До збірника ввійшли 29 забав і 34 гри, побудовані на етнографічному матеріалі та перевірені власною практикою роботи автора у школі руханки для маленьких львів'ян. В основі забав та ігор – відомі народні казки («Розбите яєчко»), пісні («Гарбуз», «Ой на горі жито», «Ой до нори, мишко», «Загадала бабусенька»), безперервні казочки. Запропонований О. Суховерською матеріал спрямовувався не тільки на фізичний розвиток дітей, а й сприяв формуванню уваги, самовладання, пам'яті, дитячого мовлення. Упродовж майже двох десятиріч посібник залишався незамінним у роботі з дітьми українських захоронок і дитячих садків. Він може бути використаний і в практиці переорієнтації на народні виховні традиції сучасних дошкільних закладів.

Найпопулярнішим джерелом, із якого дошкільні працівники та матері-галичанки з початку 1920-х р. черпали практичний матеріал для виховання найменших, став журнал «Світ дитини», видання якого в 1919 р. започаткував у Львові педагог, заслужений видавець і редактор дитячої літератури Михайло Таранько (1887–1956). Як і свого часу «Дзвінок», він згуртував навколо себе цвіт українського дитячого письменства і в умовах поверсальської Польщі був провідним західноукраїнським дитячим часописом, вів справу виховання дітей зі справжньою любов'ю та глибоким почуттям великого громадянського обов'язку.

На 1920-ті рр. припадає також активна розробка організаційних основ діяльності сезонних дитячих садків, перші з яких не відзначалися своєрідністю виховної методики і переважно копіювали тодішні заборонки. Як писав анонімний автор у газеті «Діло» в 1925 р., «...це щось в роді заборонки і дитячих садків Ф. Фребеля, приноврених до методи... М. Монтесорі...» [28]. Діти приходили в дитячий садок «на науку» о восьмій годині ранку і з двогодинною обідньою перервою знаходилися там до шостої години вечора. Після кількох днів ознайомлення, спостереження й опанування ними елементарних гігієнічно-побутових навичок розпочиналися систематичні заняття, які передбачали розучування віршів, народних пісень, ігор, розповідання казок, читання оповідань. Приділялася увага фізичному загартуванню дітей шляхом колективних гімнастичних вправ, прогулянок, потильної праці. Сезон дитячих садків закінчувався прилюдними «пописами-представленнями» – звітними концертами дітей за участю батьків і односельчан.

Проте зусиллями ініціаторів, безпосередніх організаторів і провідниць літніх дитячих садків із методики роботи постійних заборон поступово відбиралися та пристосовувалися до умов функціонування сезонних сільських інституцій найбільш ефективні методи і прийоми виховної діяльності, які знайшли відображення у їхніх виступах перед громадськістю, в окремих працях.

Ця робота розгорталася паралельно з утвердженням на українському ґрунті ідеї сезонних дошкільних закладів, а тому вже перші роз'яснювально-агітаційні статті містили водночас і початкові рекомендації щодо заснування й організації роботи дитячих садків. До них передусім належать публікації 1920-х рр. І. Блажкевич [20; 22; 23], К. Малицької [178; 181; 183]; Н. Селезінки [268] та ін.

Зокрема мету і зміст роботи дитячих садків початку 1920-х рр. К. Малицька вбачала у тому, щоб:

- уберегти маленьких дітей від моральних і фізичних «шкод»;
- навчити порядку і гарної поведінки;
- навчити молитов «у рідному слові» й рідних пісень;
- розказати дітям «історію самотньої могили за селом, як і за що її шанувати»;
- прививати любов до природи, рідного краю, розкривати «тайни» квітів, пташок і комах;
- навчити трудитися вже змалку «власними силами»;
- турбуватися про збереження української дитини «для свого обряду і своєї народности».

Заснування сезонних дошкільних інституцій і забезпечення такого змісту їхньої роботи педагог вважала великою суспільною і національною справою, а участь у ній жінок-українок – «...доказом нашого громадського освідомлення і політичної зрілості» [181, 7].

У 1927 р. Головний відділ товариства «Союз українок» видав окремою брошурою доповідь Неоніли Селезінки «Дошкільне виховання», виголошену на жіночому з'їзді у Львові. У ньому в найзагальніших рисах окреслено історію європейського дошкільного виховання із середини ХІХ ст., особливості різних типів дошкільних закладів у тогочасній Польщі, розкрито значення для виховання та фізичного розвитку української дитини сільських сезонних дитячих садків і роль жіночих організацій у заснуванні

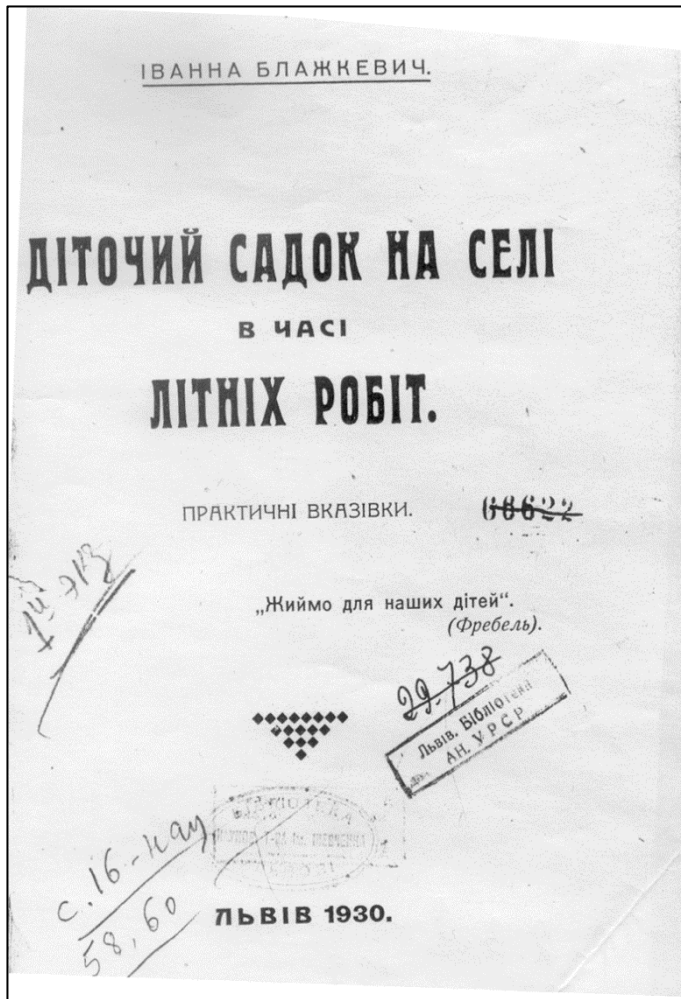
таких інституцій, вміщено вимоги до підготовки «садівничок» [268].

Н. Селезінка розглядала дитячі садки як важливий засіб поглиблення знань дитини про навколишній світ, історію рідного краю, минуле й сучасне свого народу, його традиції, звичаї, обряди. На них вона також покладала завдання «...різьбити в дитячих душах... шляхетні людські почування і заплювати маленькі серця до всього, що гарне, сонячне й рідне» [268, 25].

Прихильник систематичного цілеспрямованого впливу на виховання дітей, Н. Селезінка вперше в західноукраїнській дошкільній педагогічній літературі розробила план праці з дітьми, охарактеризувала зміст занять, опираючись на вказівки С. Русової. Серед найважливіших видів діяльності, запропонованих автором, – рухливі ігри, забави, вивчення пісень, віршів, розповідання казок, маленьких історичних оповідань. Неодмінною складовою щоденного плану роботи в дитячому садку Н. Селезінка вважала ранкову молитву і релігійно-патріотичну пісню «Боже, на землю українську поглянь», перевірку санітарно-гігієнічного стану дітей, їхнє чергування з метою самостійного підтримування порядку, принагідні розмови про найближче оточення на основі спостереження і використання наочності – так звані «предметові лекції», методику яких розробила С. Русова (про найближче оточення дітей з метою ознайомлення із довкіллям).

Обов'язковим Н. Селезінка вважала ведення щоденника обліку роботи з дітьми. Автор також подала перелік літератури, потрібної для провідниць дитячих садків. Чимало з її порад є слухними і сьогодні.

Рекомендації щодо заснування й організації роботи сезонних дитячих садків на початку 1930-х рр. знайшли відображення у вже згадуваній праці Іванни Блажкевич «Дитячий садок на селі в часі літніх робіт». Книжка, визначена автором як poradnik, складається зі вступу і 13 розділів. Базовою основою посібника послужив досвід роботи з дітьми дошкільного віку самої І. Блажкевич.

Він найбільш повно враховував реальні можливості як матеріального забезпечення українських дитячих садків, так і методики роботи в них. У теоретичній частині простежується історія виникнення і розвитку ідеї українських дошкільних закладів, обґрунтовується їхня потреба. Більша частина розділів – практичний матеріал, який розкривав зміст роботи сільського дитячого садка, починаючи від підготовки ґрунту для його заснування й аж до заключного свята вихованців.

Найбільшу цінність становлять апробовані авторкою рекомендації щодо методики занять із дітьми в дитячому садку. Виходячи з того, що «служба дитині – це служба Богові», І. Блажкевич вважала головним стимулом занять і забав дітей їхні зацікавлення. Вона відкидала детальне планування роботи на кожен день: на її думку, «...учителька проводить з дітьми те, до чого проявляється цікавість» [21, 50–51].

В основу духовного розвитку дитини педагог і дитяча письменниця ставила вроджену схильність до говоріння. А тому велику увагу приділяла використанню рідного слова – віршів, оповідань, байок, драматизацій. Найбільш детально в посібнику розроблена «наука віршиків». Цінними є не тільки науково-обґрунтовані вимоги до їхнього підбору та виховної спрямованості, методів і прийомів роботи з поетичними творами, а й створені І. Блажкевич або вміло підібрані тексти віршів для формування у

дитини високих патріотичних почуттів («Молитва української дитини», «Хто я?») [21, 97].

Для розвитку відчуттів І. Блажкевич пропонувала вправи з розрізнення кольорів, розміру, стану, температури тіл і т. п. Велику роль відводила іграм, руханці, забавам і подала їхні взірці із праці С. Русової «Теорія і практика дошкільного виховання», збірок А. Животка, посібника О. Суховерської та ін. Водночас І. Блажкевич вважала за необдумане вводити українських дітей у чужий і далекий їхній природі світ ігор, пропонованих польськими підручниками.

Посібник містить поради щодо проведення «вільних» розмов, розглядання й описування картинок, навчання дітей співу, музики. На нашу думку, він і сьогодні може використовуватися в роботі з дітьми дошкільного віку.

Логічним завершенням роботи над створенням організаційно-методичних основ сезонних дитячих садків стало видання Головною управою товариства «Рідна школа» інструкції під назвою «Як закладати і вести дитячі садки», що з'явилися друком у Львові 1932 року [331]. Підготовлена на основі нагромадженого теоретичного і практичного досвіду діяльності українських сезонних дитячих садків, ця інструкція була задумана як офіційна вказівка провідної організації, що пере-

йняла на себе керівництво і контроль за діяльністю всіх типів українських дошкільних закладів. Вона розкривала основні причини і потреби відкриття садків, порядок їх заснування, містила вказівки для провідниці-виховательки, вимоги до гігієни дитячого садка, харчування дітей. Інструкція також пропонувала детальний план занять із дітьми у погожий і непогожий дні.

Прикметно, що, рекомендуючи примірний план занять, творці інструкції не вимагали сліпо його дотримуватися, а лише прагнули подати провідниці «приблизне поняття як до справи братися». Інструкція вимагала проводити заняття з урахуванням вікових особливостей дітей, без примусу, на основі вільного вибору, зацікавлення. Підкреслювалося, що «...в діточому садку нема точних подрібних планів навчання, бо садок не є школою, в якій дітей вчиться, і не можна нам ніколи садку перемінювати в школу». Найкращим методом виховання визначався метод проектів. Вважалося, що методи М. Монтессорі й О. Декролі, які застосовувалися в постійних захоронках, «не дадуться в садку примінити» [331, 1–16].

Інструкція містила також вказівки щодо організації вистав, прикінцевих свят у дитячих садках тощо.

Це була перша програма діяльності українських сезонних дитячих садків, спрямована на організацію єдиної системи виховної роботи з дітьми дошкільного віку. Незважаючи на окремі упущення, властиві тогочасній загальнопедагогічній думці, вона загалом відповідала меті й завданням всебічного виховання дітей дошкільного віку, сприяла перетворенню цього типу дошкільних закладів у важливі осередки фізичного і духовного розвитку дитини та її етнізації.

Викладене дозволяє констатувати, що в 1920-х – на початку 1930-х рр. у Східній Галичині була створена відповідна організаційно-методична і теоретична база діяльності українських захоронок і дитячих садків. Найхарактернішими ознаками цього процесу стали: орієнтування теорії та практики дошкільної освіти на

змістові домінанти творчої спадщини визначних представників національної педагогічної думки, вихідців із Наддніпрянської України; провідна участь жінок у формуванні організаційних і теоретико-методичних засад національного дошкільного виховання; стійка тенденція до врахування можливостей українських закладів опіки, виховання і підготовки дітей до школи та особливостей функціонування суспільства в умовах зростаючих утисків з боку офіційної польської влади.

2.3.3. Головні вектори теорії та практики дошкільного виховання в умовах тотальної денационалізації українського шкільництва

Включення усіх типів дошкільних закладів у систему національного громадського-приватного шкільництва, зосередження педагогічного керівництва і контролю за їхньою діяльністю в руках найкомпетентнішої української освітньо-виховної організації – товариства «Рідна школа», розширення мережі дитячих інституцій опіки і виховання зумовили об'єктивну потребу в нових теоретичних розробках та ознайомленні широкого загалу із особливостями фізичного і психічного розвитку дитини, основами її початкового виховання й елементарного навчання, активізували пошук ефективних форм і методів роботи з дітьми, сприяли формуванню концептуальних основ діяльності різних типів дошкільних закладів.

Істотними відмінами української дошкільної педагогічної літератури Східної Галичини 1930-х рр. є її велика різноплановість, обширна соціальна база, яскраво виражена національна спрямованість змісту, опора на найновіші здобутки європейської освітньо-виховної думки, досягнення зарубіжної психології, а також те, що авторами численних праць, статей, посібників і підручників є, як правило, провідні діячі української школи, фахівці-педагоги.

Ознайомлення з багатим доробком у царині дошкільного виховання останнього десятиліття панування Польщі на східногалицьких землях дає змогу згрупувати його за певними ознаками, вичленити основні проблеми, на яких зосереджувала увагу теоретична думка доби, та провідні ідеї, що лягли в основу діяльності українських дошкільних інституцій після реформи освіти в Польщі 1932 року.

Як і в 1920-х рр., велика увага приділялася вихованню маленьких дітей у родинах. Еволюцію поглядів української освіченої громадськості на цю проблему відтворює доповідь Олени Кисілевської на Українському жіночому конгресі 1934 р. у Станіславі. Опираючись на документальні дані про незадовільний стан українського народного шкільництва на всіх західноукраїнських землях, О. Кисілевська центральне місце у його «поправі» та у вихованні дітей відводила родині, передусім жінці-матері.

Метою родинного виховання доповідач визначила виховання «здорового, хосенного для добра України покоління», чесних і «життєздатних» людей. Воно має починатися «від колиски», вестися планово та свідомо. Серед засобів, якими матерям слід послуговуватись у цій великій і відповідальній роботі, О. Кисілевська, аналогічно до І. Блажкевич, О. Дучимінської, В. Жуковецької-Вільшанецької, К. Малицької, на перше місце поставила рідну мову. «Ні на що не здадуться всі патріотичні деклямації нашого жіноцтва, – зазначала доповідач, – якщо воно буде нехтувати рідною мовою в рідній хаті». Деморалізуючим чинником у вихованні, виявом рабської невільничої душі вона вважала

*Олена Кисілевська
(1869–1956)*

перехід у побуті на мову представника «чужої нації» – гнобителя рідного народу [130; 24, 8–9]. Водночас О. Кисілевська не заперечувала студіювання іншої мови, але, поділяючи думки К. Ушинського, наголошувала: нехай діти вивчають чужу мову тоді, «...коли рідна ... запустить у душу ... такі тривкі коріння, що не виполять її найбільші затії чужого впливу» [130; 1, 8].

Крім «живого слова», О. Кисілевська радила матерям дати дитині, яка навіть ще не вміє читати, свою рідну першу книжечку з ілюстраціями, а дітям старшого віку – дитячий часопис, бібліотечку шкільних книжок.

Важливим засобом реалізації сформульованої мети родинного виховання О.Кисілевська визначила рідне оточення: мати, члени родини, ровесники «нечужої» національності, українська «хатня» обстановка.

У вихованні дитини в сім'ї-родині велику виховну роль громадська діячка (як і С. Русова й І. Блажкевич) відводила національним і релігійним святкам: Матері, «Рідної школи», Шевченківські; Різдво Христове, Великдень, Зелені свята, Йордан, Спас та ін. Піднесена атмосфера цих свят, підкреслювала О. Кисілевська, доповнена попереднім роз'ясненням їхнього змісту, «...зискає в очах дитини на значенні й повазі» до події чи особи, які вшановуються [130; 1, 9].

О. Кисілевська усвідомлювала, що в «державних» народів ґрунтовне ознайомлення з історією робить школа, а «недержавні» мусять піклуватися ним самі. Саме тому покладала це завдання передусім на родину. З одного боку, вона має навчити дитину любити своїх предків, гордитися ними, з іншого, – сформувати в неї готовність «...протиставитись історичним фальшам, якими пануюча нація звичайно баламутить молодь завойованої» [130; 2, 4–5].

Актуальними і на початку ХХІ ст. є думки О. Кисілевської про те, що побіч культу «минувшини» мусять панувати в народі пошана до сучасного «авторитету», мусять бути «дисципліна й карність свому проводові». Коли в нашій хаті, зауважувала діячка

жіночого руху, «...про всіх і вся говориться легковажливо або дозволяється робити це другим, коли приймається поблажливо підкопування всіх поваг деякою частиною нашої преси, що ради демагогії, партійности, а навіть у погоні за сенсацією, не вагається обкидати болотом всіх і вся, підкопувати повагу навіть заслужених для нації одиниць... – це зовсім не угрунтовує в душі дитини поваги для власної нації». Любов до Батьківщини, за твердим переконанням О.Кисілевської, «...коли хоче і в пізнішому віці остатися здоровою, чистою, великою, не може жити-тися соками, що пливають із негативних почувань, з ненависти...» Покоління, виховане в негативній атмосфері, перестає бути здібне до творчої праці й уміє жити тільки «негацією», від якої до байдужості – один крок, а остання, як відомо, – це вже «підготування місця... до найпідлішої речі в світі, до зради» [130; 2, 5].

О. Кисілевська закликала жінку-матір іти «у бій за душу власної дитини» під гаслом: «мушу побідити», оскільки цього вимагали не лише материнський обов'язок, а й совість і честь матері та добро Батьківщини-України [130; 4, 5].

Важливі думки у сфері виховання дітей дошкільного віку містили виїмки із праці англійського письменника, філософа і політика Бертрана Рассела (B. Russell-a) «Про виховання», оприлюднені в 1933 р. редакцією часопису «Жіноча доля». Закликаючи батьків і вихователів «...вчитися, читати як виховувати свої діти», бо це «...наука велика, складна, відповідальна», О. Кисілевська акцентувала на таких її положеннях: «...треба собі усвідомити, що правдива опіка над малими дітьми – це праця, яка вимагає високих кваліфікацій. Треба усвідомити собі, що батьки не можуть мати надії виконати її вдоволяючо і що то є зовсім праця інша, як шкільна наука... Тут треба чогось більше як материнської любові і батьківської відповідальности. Збанкрутували правила, що впливали тільки з материнського інстинкту; збанкрутувала «батьківська любов», позбавлена знання» [136, 9].

Проте найбільшу групу публікацій дошкільної тематики останнього десятиліття досліджуваного періоду становлять праці, призначені для вихователів заходок-передшкіль і дитячих садків. Серед них можна виокремити твори, спрямовані на поглиблене ознайомлення з досягненнями європейської теорії та практики функціонування постійних дошкільних закладів, і праці, які розкривали основні тенденції в діяльності українських інституцій опіки і виховання маленьких дітей. До перших належать педагогічні розвідки Я. Мацюка – «Природні зацікавлення й методи Декролі» та «Марія Монтессорі і її «Діточі доми» [188; 189]. На основі осмислення й узагальнення теоретичного та практичного досвіду відомих європейських педагогів автор виділяє найцінніші ідеї, доцільні в роботі дошкільних закладів, передусім індивідуалізації виховання та опори на самовиховання. Серед факторів впливу на маленьких дітей відводить першорядну роль середовищу, оточенню дитини, а метою виховання визначає проголошені М. Монтессорі постулати: розвиток волі, розуму, фантазії, моральних «зміслів». Зазначені праці ознайомлювали галицьких читачів і фахівців з організацією бельгійського та італійського дошкілля, зокрема діяльністю «Домів дитини», які в 1923 р. домоглися офіційного визнання в Італії й поширилися в усьому світі.

Найбільш повно в українській дошкільній літературі 1930-х рр. представлені проблеми сезонних дитячих садків. Вони охоплюють широкий спектр – від статей популяризаторського характеру, які адресувалися українцям всіх окупованих Польщею земель, до теоретичного обґрунтування суті, змісту й умов діяльності закладів цього типу та практичних порад їх організаторам і вихователям.

Виразником інтересів українських сезонних дошкільних інституцій першої половини 1930-х рр. став багаторічний член Головної управи товариства «Рідна школа» Лев Ясінчук. Його окремі праці, статті в галицьких часописах завершили розробку

започаткованих Н. Селезінкою й І. Блажкевич організаційних за-
сад діяльності дитячих садків.

Агітаційно-роз'яснювальний харак-
тер притаманний працям Л. Ясінчука
«Азбука нації. Рідна Школа та її вага» і
«Рідна Школа в ювілейному році», що
з'явилися друком у Львові в 1931 р. У
них автор від імені вищого керівного
органу Українського педагогічного
товариства закликав до створення
дитячих садків і захоронок для дітей:
«В ювілейний рік (50-річчя утворення
УПТ. – З. Н.) мусить у кожній громаді
станути пам'ятка в роді діточого садка,
захоронки, дітчої бібліотеки, або
навіть школи чи бурси» [334, 30].

Ясінчук Лев Петрович
(1882–1963)

У книжці «50 літ Рідної Школи. 1881–1931» українські захо-
ронки і дитячі садки розглядаються педагогом як невід'ємна

складова загальнонаціонального
культурно-освітнього розвитку,
важлива форма виховання україн-
ської дитини та підготовки її до
навчання в рідній народній школі
[339, 189–191].

Організаційно-правові аспек-
ти діяльності дошкільних закла-
дів у світлі польського законо-
давства Л. Ясінчук подав у бро-
шурі «Нові закони про прилюдні
розваги та збірки. Для установ
Рідної Школи» та в підручнику
під назвою «Рідна Школа в ідеї і
житті». Вони містять основні за-

конодавчі акти, розпорядження, інструкції, взірці документів, необхідні для функціонування українських шкіл і дошкільних закладів [337, 1–2; 340, 57].

У 1934 р. журнал «Рідна школа» опублікував розроблений Л. Ясінчуком і схвалений комісією дошкільного виховання при Головній управі рідношкільного товариства «Правильник для організаційно-фінансової підтримки дитячого садка». Він увібрав положення попередніх вказівок, порад та інструкцій і до кінця 1930-х рр. залишався основним керівним документом з питань підготовки, відкриття й організації роботи дитячих садків. «Правильник» визначав обов'язки рідношкільних організацій стосовно дитячих садків, вимоги до звітності за підсумками його роботи, режим роботи цього типу дошкілля [338, 81–84]. (Додаток 7). Своєрідним доповненням до «Правильника» став посібник Л. Ясінчука «Дитячий садок. Мета і спосіб оснування», виданий у Львові 1936 року. У ньому автор розкрив чинники формування інституцій дошкільного виховання в Україні та за її межами, наголосив на ролі С. Русової в організації національного суспільно-педагогічного руху, роз'яснив зміст найновіших вимог органів адміністративної та шкільної влади до дитячих садків, висловив своє розуміння їхньої ваги в українському суспільстві як першооснови пробудження в дитини гордості за приналежність до свого народу [336, 4].

Леву Ясінчуку належить найповніше в західноукраїнській дошкільній літературі формулювання вимог до провідниць дитячих садків, викладених у циклі статей «Дитячий садок і його провідниця» на сторінках журналу «Рідна школа» у 1935 р. Вихователька-провідниця, на його думку, повинна поєднувати в собі риси милосердної «самаритянки», ніжної матері й мудрої «виховниці»; розуміти «кожну добу дитячого розвитку» і на цій основі уміти «пізнати здібності й інтелект дитини». Від вихователів автор вимагав знати «прикмети того народу, що до нього належить дитина»; вміти задовільняти вроджені бажання дитини,

передовсім «голоду і руху»; спокійно відповідати на всі дитячі запитання і завжди правильно висловлюватися; давати дітям розумну свободу, розвивати їхню уяву [335, 160–161].

Великий вплив на подальшу розробку теоретико-методичних основ і практики національного дошкільного виховання мав I Український педагогічний конгрес (Львів, 1935 р.). Подаючи його резолюції, газета «Діло» зауважила, що конгрес дав «надзвичайно багато цікавого, повчаючого й цінного матеріалу з виховної ділянки, мало в нас розробленої». Безпосереднє відношення до шляхів удосконалення дошкільної виховної діяльності мали доповіді «Українознавство у вихованні молоді» [220, 89–114], та «Напрявні національного виховання» [220, 191–194], виголошені В. Пачовським і Я. Кузьмівим. Центральною ідеєю педагогічного конгресу стала думка про потребу школи з українською мовою навчання, проїнятої «...наскрізь національним духом не зі становиська боротьби і ворожнечі до сусідів, а зі становиська любови до рідного краю» [220, 90]. Єдино доцільною системою виховання I Український педагогічний конгрес визнав систему, оперту на християнській вірі, науці й моралі, знанні української літературної мови та предметів українознавства [220, 236–237].

Визначальну роль у національно-виховному спрямуванні діяльності українських дошкільних закладів відіграли сформульовані на конгресі мета і завдання національного виховання: всебічна підготовка до творчої участі в розбудові рідної духовної та матеріальної культури; пробудження й утвердження національної свідомості; об'єднання всіх верств галицького суспільства «докруги його спільних національних ідеалів» шляхом розвитку і зміцнення позитивних сторін «збірної національної вдачі» та усунення чи послаблення небажаних [220, 192].

Під впливом порушених на I Українському педагогічному конгресі проблем, а також у зв'язку з підготовкою та широким відзначенням у Західній Україні 80-річчя від дня народження Софії Русової, Головна управа товариства «Рідна школа» зробила

тему виховання дітей дошкільного віку центральною. Зміст роботи в цьому напрямі розкрив часопис «Рідна школа» у ч. 1 за 1936 р.: опублікувати серію статей з метою «...охопити в окремих нарисах цілість важніших питань з ділянки виховання».

Цей цикл започаткували дві статті *Петра Біланюка* під назвою «Потреби й основні завдання виховання». Професійний педагог, автор розглядав виховання дітей як передумову розвитку кожного народу. Поруч із родиною він покладав цю важливу місію на українські дошкільні заклади. Найважливішими завданнями початкового виховання з урахуванням особливостей і умов життя маленьких українців краю П. Біланюк вважав:

– прищеплення добрих звичок через добрий приклад батьків, вихователів дошкіль-захононок, дитячих садків;

– вироблення у дітей сильних характерів, бо лише людина зі сформованим характером «...має постійні переконання, поступає згідно з ними, кермує своїми вчинками і не дається збити з доброї дороги, не дає володіти над собою лихим намірам і пристрастям»;

– приучування дітей до громадського життя і колективної праці: «...допоки житимемо поодинокі, кожний для себе.. так довго не зробимо ні кроку вперед і будемо вічними рабами тьми і нужди і не зможемо нічим перед усіма народами світу похвалитися, що й ми дали якийсь вклад у загальнолюдську культуру» [17, 14];

– плекання народної свідомості і культури, тому що тільки «...свідома дитина свідомого народу носить у своїй душі любов до рідної мови, до рідної землі, до своїх предків, до своєї церкви, до рідної історії, літератури, мистецтва, до рідних звичаїв і обичаїв, словом, до всього, що надбали й збудували попередні старші покоління» [17, 25].

Продовженням започаткованого журналом «Рідна школа» задуму стала стаття П. Біланюка «Добрі й лихі діти». Характеризуючи межі й можливості виховання, автор доходить висновку про те, що вихователь «не має переробляти дитину», його голов-

не покликання і завдання – допомогти розвинути вроджені здібності [15, 57]. На перше місце серед чинників, які роблять дітей добрими чи злими, він поставив успадковані від батьків задатки. Подальший розвиток і зміцнення добрих нахилів та усунення «лихих» залежить, за його переконанням, від умілого виховання, яке слід вести, дотримуючись певних вимог: 1) не доводити ніколи до того, щоб приховані в дітях лихі нахили пробуджувалися, розвивалися й міцніли, а добрі занепадали; 2) не викорінювати насильно лихі наміри, а розвивати і зміцнювати добрі; 3) не відкладати виховання «на потім», надіючись на добру волю та розум дитини; 4) давати дітям якомога більше позитивних взірців, прикладів для наслідування, бо «...це для них найкращий духовий корм, кращий ніж не знати яка гарна промова» [15, 59].

У статті «Значення дитинства в житті людини», що вийшла окремою брошурою 1938 року, П. Біланюк розкрив значення забав для розвитку дитини. Відповідно до її віку він визначив і рекомендував такі ігри: в немовлячому віці – «на тілесну вправність», опанування частин свого тіла; в молодшому – наслідувальні ігри з метою пізнання навколишнього світу; в середньому і старшому – колективні ігри, які привчають дітей жити «життям громадним», сприяють їхній соціалізації, а також ігри-«конструкції» [16, 11–12]. П. Біланюк не лише спонукав батьків і вихователів до підтримки дитячих забав, а й подав рекомендації щодо вибору тематики ігор, організації та керівництва ігровою діяльністю. У процесі цієї роботи він радив дорослим розвивати в дітей уміння доводити ігри до кінця, щоразу ускладнювати їхні завдання, впроваджувати «суспільний» елемент у забави, дбати про практичну спрямованість [16, 26–27].

Проблемам дитячого садка як однієї з першооснов виховання «людей бадьорих, відважних, сміливих, метких, підприємливих, самостійних... що знають свою честь і своє право на життя і вміють за те право постояти і його добути в боротьбі», присвятив статті «Більше уваги дівчорі в дошкільному віці» [153] та «Трохи

серця – трохи неба» [155] *Ярослав Кузьмів*. Із-поміж численних завдань сезонних дитячих садків він на перше місце поставив два: 1) забезпечення дитині хоча б упродовж 2–3 місяців кращих, ніж у сім'ї, умов проживання, харчування та гігієни, привчання доцільно «користуватися сонцем, водою, воздухом» з метою фізичного загартування організму і 2) формування «нововартісної душі» шляхом спілкування дітей між собою та ігор у колі однолітків для скріплення волі, характеру, національної вдачі вихованців [153, 187–190].

Формулюючи вимоги до занять у дитячих садках, автор наголошував: вони «мусять бути такі, що мали би високе виховне значіння, що розвивали би здібності дитини» [155, 90]. Водночас заняття слід проводити так, «щоб діти були дітьми – раділи, бавилися, сприймали й переживали світ по-дитячому...» Розроблена Я. Кузьмівим спроба плану занять у дитячому садку [154, 76–81] є підставою для висновку про запровадження наукових основ у виховний процес сезонних дошкільних закладів. Рекомендований зразок плану враховував тимчасовий характер дошкіль цього типу, їхні мету і завдання. Він базувався на принципах доступності, послідовності й системності. У роботі з дітьми автор радив іти від простого до складного, від близького до далекого, від знайомого до незнайомого, від конкретного до абстрактного. Заразом Я. Кузьмів не відступав від усталеного в дошкільній практиці кінця XIX – початку XX ст. фребелівського ототоження занять із усіма видами діяльності та складовими щоденного розпорядку роботи дитячого садка.

Стаття галицького педагога Романа Савицького «Шляхом дитячих ігор і забав», опублікована в 1936 р. у журналі «Рідна школа» [265] й того ж року видана окремою брошурою [263], ознайомлювала читачів з історією виникнення ігор і забав, розкривала їхнє значення у вихованні дітей, містила вимоги до організації ігрової діяльності, вибору ігор та іграшок. Автор вважав, що природну потребу колективних ігор у дітей дошкільного віку

«заспокоюють» зразкові захоронки-передшкілля, а де таких немає – сезонні дитячі садки. Саме в них, стверджував Р. Савицький, спільні ігри «можуть бути переведені з педагогічною точністю» [265, 226]. Окремо він зупинився на значенні рухливих ігор та розкрив їхню роль у фізичному й інтелектуальному розвитку дитини.

Цикл статей із питань гігієнічного виховання й організації харчування в дитячих садках помістив у часописі «Рідна школа» за 1935 р. галицький лікар-гігієніст О. Філяс. Науково обґрунтована методика основ гігієни і харчування дітей, запропонована автором, стала головним джерелом для поповнення знань у цій галузі не тільки для вихователів і вихованців українських дошкільних закладів, але і для їхніх батьків та жителів краю загалом [311, 87; 312].

Важливі аспекти роботи з дітьми дошкільного віку в захоронках і дитячих садках висвітлювали також журнали «Учительське слово» і педагогічно-методичний додаток до нього «Шлях виховання й навчання».

Так, серію статей за результатами першого в краї дослідження особливостей художнього сприймання світу маленькими дітьми, побудованого на національному ґрунті, опублікував у журналі «Шлях виховання й навчання» І. Старчук [281, 41–58]. На основі спостережень над дітьми української захоронки автор визначив чотири ступені розвитку дитячого малюнку: хаотичний рисунок; проста нерозвинена схема; розвинена схема; несхематичний рисунок. І. Старчук розкрив специфіку використання в дитячих малюнках орнаментів і дійшов висновку про те, що в роботах дошкільнят переважають геометричні мотиви. Досліди І. Старчука з'явилися в 1936 р. окремим виданням під назвою «Діти рисують» і стали підмогою вихователям дошкільних закладів у розвитку творчої уяви вихованців [280].

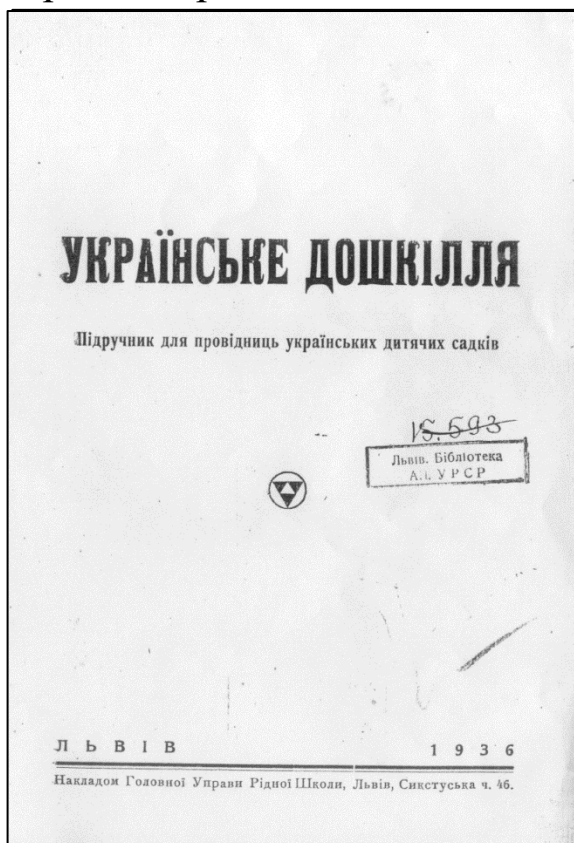
Проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку знайшли відображення у циклі статей галицького

педагога Іванни Петрів «Діти говорять. Наука мови й вимови», що побачили світ у 1936 р. на сторінках «Учительського слова» [226]. Науку «говорення» народна вчителька розглядала як найважливішу основу навчання мови взагалі. Основними методами розвитку дитячого мовлення педагог вважала розмови з дітьми: принагідні, вільні, зарані не плановані, але на актуальні теми; товариські «гутірки» найрізноманітнішої тематики; вправи на збагачення словника дитини. Вслід за усталеною в педагогічній науці думкою І. Петрів стверджувала, що найкращих результатів у навчанні мови можна досягти шляхом використання наочності, зокрема «образків» і малюнків.

Вершиною української дошкільної теоретико-методичної думки Східної Галичини став підручник для провідниць дитячих садків під назвою «Українське дошкілля», виданий у 1936 р. Головною управою товариства «Рідна школа» за редакцією Л. Ясінчука [301].

Зумовлений усім попереднім розвитком теорії, методики і практики роботи сезонних дитячих садків, цей підручник базувався

на пристосованих до особливостей функціонування і завдань українських дошкільних закладів досягненнях тогочасної зарубіжної педагогічної думки та власному педагогічному досвіді авторів.

Агітуючи за придбання цієї книжки незадовго до її виходу, редакція часопису «Рідна школа» (1936. – Ч. 13–14. – С. 202) підкреслювала: «...вона буде необхідною не тільки для провідниць і для тих, що організують дитячий садок, ним кермують і його контролюють, але загалом для всіх українських батьків і виховників».

Підручник складається зі вступного слова-передмови редакції, у якій визначена його мета (ознайомити якнайбільше людей з основами виховання, підготувати садівниць у дитинознавстві, подати їм методичні рекомендації щодо планової успішної роботи з дітьми, обґрунтувати організаційно-правові аспекти функціонування дитячих садків), окремих статей-розділів, списку рекомендованої літератури та збірки пісень під заголовком «У вишневому садочку».

Розділ підручника «Дитячий садок», підготовлений Л. Ясінчуком, – це узагальнені положення з раніше виданих праць самого автора та досліджень із проблем дошкільного виховання І. Блажкевич, С. Русової, Н. Селезінки. У ньому обґрунтовані об'єктивні закономірності виникнення і розвитку дитячих садків, особливості їхнього функціонування на українському ґрунті, вміщені поради стосовно організаційно-правових засад заснування й діяльності сезонних інституцій дошкільного виховання.

Більша частина статті-розділу П. Біланюка під назвою «Виховання дитини» стосується проблем дитинознавства. Причому найбільш детально автор аналізує особливості фізичного та психічного розвитку дитини в ранньому і молодшому дошкільному віці. Період, визначений ним як друге дитинство (5–6 років життя), яким опікувалися дитячі садки, опрацьований дещо поверхово. З урахуванням вікових особливостей П. Біланюк розглядає засоби виховання маленьких дітей, засади, на яких воно повинно ґрунтуватися, подає перелік забав, доцільних у роботі з дітьми різного віку.

Із «повним знанням справи» написана стаття підручника «Гігієна в дитячому садку», автором якої є О. Філяс. За твердженням сучасників, вона належала до найкращих праць із ділянки гігієни.

Центральним у підручнику є розділ під назвою «Метода занять у дитячому садку», підготовлений Я. Кузьмівим і М. Козловською. Ця стаття, – зауважувала тогочасна критика, – це

«перлина нашої педагогічної літератури. Всі ділянки дитячого життя показані, усі виховні засоби узглядені» [150, 36]. Вона увібрала весь практичний досвід, кращі традиції, накопичені безпосередньо в українських дошкільних закладах краю.

Автори розділу виходили з того, що, незважаючи на сезонний характер дитячих садків, ніякої імпровізованості й безсистемності у їх роботі бути не повинно. Вона має вестися планово, з урахуванням мети і завдань цієї дитячої інституції. Основними вимогами до плану визначалися його підпорядкованість загальній меті дитячого садка, узгодженість із попереднім способом життя дитини, умілий розподіл різних видів діяльності на весь період його функціонування і на кожний день зокрема. Остаточно утверджувалися «непорушні» однотипні щоденні елементи розпорядку дня дитячого садка: прибуття, привітання дітей, розміщення принесених ними речей, перевірка «чистоти тіла й одягу»; рання молитва й пісня; миття рук перед прийманням їжі; сніданок (обід, підвечірок); самообслуговуюча праця після прийняття їжі; відпочинок; приведення «до ладу домівки» дитячого садка перед відходом дітей додому; вечірня молитва, пісня.

Стаття подавала основні групи занять із дітьми, зокрема:

1) «хатні», які слугували підґрунтям для формування санітарно-гігієнічних навичок, естетики і культури харчування та побуту дітей;

2) рухові (руханка, рухові забави й ігри, прогулянки);

3) ручні роботи (будування, моделювання, ліпка, мозаїка, «складанки» і «перегинанки» з паперу, малювання, вироби з «домашніх скарбів» тощо);

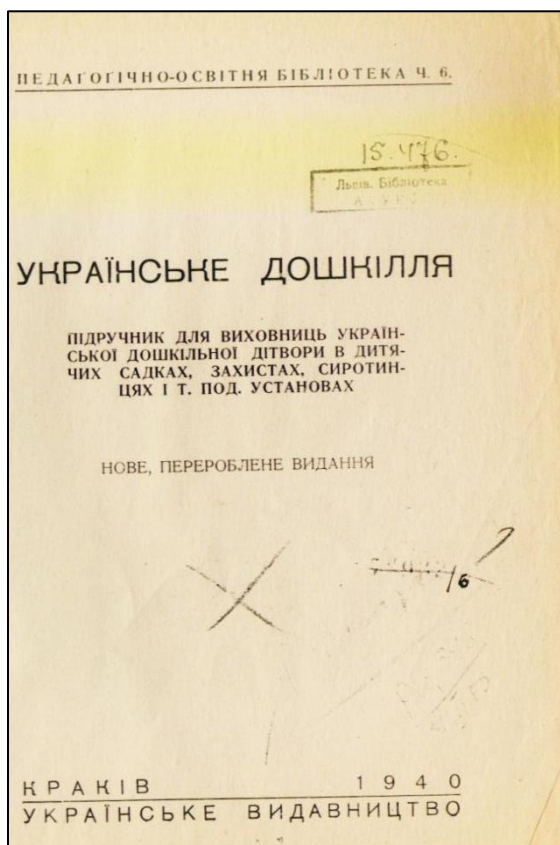
4) мовні заняття (вільні розмови, розповідання казок, байок, оповідань, «поуки»-пояснення, вивчення віршів, мовні вправи).

У цьому розділі розкрито методика проведення запропонованих занять, охарактеризовано прийоми роботи з дітьми. Чимало з них можуть і сьогодні з успіхом використовуватися у вихованні дошкільнят.

Розділ підручника «Пісня й забава», укладений Г. Терлецьким, містить цінні методичні вказівки щодо вивчення в дошкільних закладах пісень і вимоги до їхнього змісту та музичного супроводу, а також зразки дитячих пісень.

Галицькому педагогові Августину Домбровському належить стаття підручника під назвою «Дитяча розвага». У ній подана класифікація дитячих забав залежно від тематики та призначення: праця, любов до рідного краю; здоров'я і чистота; до свята Матері, до сну, для «гутірки» та ін. Це була одна з перших українських спроб такого підходу до класифікації ігор і забав дітей дошкільного віку.

Попри відмічені критикою упущення (різноманітність і багатоплановість намічених редакцією завдань, великий обсяг, повторення окремих положень у статтях різних авторів), книжку «Українське дошкілля» схвально сприйняла педагогічна громадськість краю як підґрунтя для роботи з дітьми дошкільного віку. На її популярність вказує той факт, що в 1940 р. вона була перевидана (дещо у скороченому варіанті) «Українським видавництвом» у Кракові [302].

З виходом у світ підручника «Українське дошкілля» в основному завершився процес формування організаційно-правових і теоретико-методичних засад функціонування українських дошкільних закладів на східногалицьких землях. Всі наступні праці (як «Педагогіка» Ю. Дзеровича), статті на сторінках провідних фахових і культурно-освітніх видань К. Малицької, О. Кисілевської, С. Конрада, П. Паращина та ін. лише поглиблювали або

доповнювали попередні положення щодо змісту, форм, методів і засобів виховання маленьких українців у складних умовах чужоземного засилля.

Окреслені східногалицькими педагогами теоретико-методичні основи дошкільного виховання найбільшою мірою визначали діяльність дитячих садків і знайшли своє відображення у правильниках-розпорядках їхньої роботи (*Додаток 8*), планах виховної діяльності, програмах масових дитячих заходів. Найповніше в них відображені важливі аспекти релігійного та національного виховання дітей – у процесі вивчення молитов, церковних пісень, проведення бесід релігійно-морального змісту; ознайомлення дітей з історією України, життєписом і діяльністю визначних українських державно-політичних діячів, героїв-січовиків, українською символікою тощо. Формування дитячого інтелекту здійснювалося шляхом опрацювання певних тем, найпоширенішими серед яких були «Мати й дитина», «Родина й родовід», «Моє село», «Праця та участь в ній дитини», «Рідна природа» та ін. Найчастіше вживаними методами їх висвітлення залишалися словесні (читання оповідань, декламування віршів, розповідання казок), а також ігрові та наочні. У дитячих садках діти опановували лічбу (в межах десятка), розучували вірші, пісні, танці.

Сталі щоденні елементи розпорядку дня у дитячих садках спрямовувалися на формування навичок санітарії та гігієни, самообслуговуючої праці.

Дещо слабше в планах роботи дитячих садків відображені проблеми сенсорного розвитку дітей. Через обмежену матеріальну базу мало уваги приділялося малюванню, фребелівським ручним роботам [398, 1–8].

Яскравою ілюстрацією змісту виховної роботи («записок праці») є вміщений у *таблиці 3* фрагмент плану, підготовлений провідницею одного з дитячих садків Тернопільщини.

Таблиця 3

План роботи
дошкільного садка при читальні товариства "Просвіта"
в с. Раківці Підгаєцького повіту (серпень, 1935 р., вихователь О. Шваківна)*

День тижня	Дата	Зміст роботи (заняття)															
		Релігія	Читання оповідань, розмови, вірші	Національне виховання	Вправи "зми-слів"	Підготовка до імпрез	Відпочинок	Почисел	Обсервація	Почасу	Історичні подання	Рясунок роботи	Ручні роботи	Спів	Руханка	Гігієна	Замітки
Понеділок	5. VIII	Поговірка про народження Ісуса Христа	"Каря за непослу" (оповід.); "Вовча поміч" (байка); "Я школярочка" (вірш)	Поговірка про м. Лева	Розрідження фарб за кольорами	Навчання вправи "Мати до коліхала"	Від ___ год до ___ год	-	-	Про початок нашого народу і держави	-	-	Розучування пісні "Українка маленька"	-	-	-	-
Вівторок	6. VIII	"Поговірка за Хрущика з Жабою", "Лис і Ворона" (байки)	"Розмова Хрущика з Жабою", "Лис і Ворона" (байки)	-	-	Вивчення вправи "Човен хитається"	-	Числення на пальцях	-	Про життя Тараса Шевченка	-	-	Розучування пісні "Казала мені мати"	Вправи рух і ніг	Поговірка про повітря	-	
Середа	7. VIII	"Пригода звірів" (оповід.); народні байки В. Гнатюка	"Пригода звірів" (оповід.); народні байки В. Гнатюка	Поговірка про прапор. "Відзначені - сподіваються у і світовій війні"	Вправи зору (при забаві)	Вивчення вірші "Українець", "Моя мама"	-	-	-	Поговірка про короля Данила	-	-	Розучування пісні "Українські ми діти"	Вправи голови і тулуба	-	-	
Четвер	8. VIII	"Що Івась думав про садох" (оповід.); "Діти в лісі" (казка)	"Що Івась думав про садох" (оповід.); "Діти в лісі" (казка)	-	-	Вивчення вірша "Я маленький козак"	-	Числення до 5	-	-	-	-	-	Вправи бігу і скоку	-	-	
П'ятниця	9. VIII	Вивчення пісні "Боже наш"	"Збиточна Ірка" (оповід.); "Вовк і Теля" (казка)	Поговірка про Січ	-	-	-	Числення до 6	-	Поговірка про Ярослава Мудрого	-	-	Розучування пісні "Маленькі наші ноги"	Забави	Перегляд чистоти	Діти цікавляться вами	

* Фрагмент.

Услід за захоронками-передшкіллями дитячі садки перейняли традицію відзначення свят Матері, Шевченківських днів, початку жнив та обжинків. Особливою популярністю користувалися прилюдні виступи вихованців дитячих садків перед селянами. Вони пропагували рідне слово, народну пісню, національний танок, збагачували знання дитини, повертали її до рідних джерел і коренів.

Програми таких свят містили декламації, співи-молитви, пісні, діалоги, інсценізації, дитячі п'єси, забави, марші, «живі картинки», танці тощо. Про національно-патріотичне спрямування дитячих виступів засвідчують назви творів, які виконували діти. Зокрема заключне свято вихованців дитячого садка в с. Козлів Камінка-Струмилівського повіту передбачало такі «точки» програми: «Нене-Вкраїно» (спів-молитва); «Українка я маленька», «Я дитина українська» (декламації); «Гей, там дітвора вкраїнська йде» (марш із прапором); «Україно, ти мій краю» (колективна присяга).

Побоюючись заборон на виконання творів такого звучання, провідниці дитячих садків подавали на погодження повітовим староствам сценарії свят, відмінні від тих, які пропонувалися глядачам, про що вони самі зізнавалися у повідомлених Головній управі «Рідної школи» [387, 2].

Програми імпрез і пописів містили також твори про працю, про представників тваринного і рослинного світу, частина з яких мали гумористичний характер («Грицю, Грицю, до роботи» – дует-забава; «Ой піди ти, кицю» – пісня; «Наш Мурлика» – вірш; «Пташка маленька» – забава; «Метеличок» – інсценізація; «Ходить гарбуз по городу» – гра; «А вже весна» – ритмічна вправа та ін.) [387, 1–2].

Як правило, дитячі свята проводилися за певну плату, яка йшла на покриття розходів дошкільних закладів. У 1930-х рр. вони набули масового характеру. Так, у 1933 р. 12 дитячих садків Калуського повіту Станіславського воєводства організували 12

пописів, 2 свята Матері, 15 дитячих вистав. Практикувалися виступи спільними зусиллями дитячих садків усього повіту. Такий захід відбувся 13 серпня того ж року в залі Народного дому м. Радехова. У ньому взяли участь діти садків чотирьох сіл і повітового центру. Підсумовуючи значення виступу дітей, часопис «Діло» зазначав: «Дітвора роз'їздиласть домів... з першим почуванням у молоденьких душах приналежности до організованої української збірноти» [230, 19].

Відповідно до чинних державних вимог виховна діяльність постійних захоронок-передшкіль у 1930-х рр. базувалася на програмі, передбаченій їхніми статутами, розробленими за аналогією до затвердженого Міністерством релігійних віросповідань і публічної освіти Польщі взірця (поданий у *Додатку 5*).

Водночас, як і в дитячих садках, в українських захоронках утверджувалися власні традиції, склалися своєрідні форми виховної діяльності. З цього приводу М. Бачинська-Донцова зазначала, що захоронки працювали відповідно до вимог шкільного закону, але «з нашим національним освітленням...» [13, 197].

Так, «елаборат» виховательки хронологічно другого львівського постійного дошкільця С. Походжай на 24 березня 1934 р. передбачав такі види роботи:

- 1) (9–10 год): вступні заняття (т. зв. вправи «життєздатності») – перевдягання і перевзування, миття рук, вільні забави;
- 2) (10 хв): молитва (« Отче наш», «Ангеле, хоронителю мій» та ін.);
- 3) (5 хв): перевірка чистоти;
- 4) (15 хв): фізична руханка (у формі забави);
- 5) (20 хв): природнича поговорка (на основі розглядання й описування картин або живої природи);
- 6) (5 хв): марш;
- 7) (5 хв): миття рук;
- 8) (20 хв): сніданок;
- 9) (20 хв): відпочинок;

- 10) (15 хв): мовні вправи;
- 11) (20 хв): моделювання (із пластиліну);
- 12) (15 хв): вправи на розвиток слуху;
- 13) (10 хв): вправи на розвиток спостережливості [396, 14].

Об'єктивність цієї оцінки підтверджують також конспекти відкритих занять вихователів постійних дошкіль, один із яких представлений у *Додатку 9* [396, 1–25].

Пропоновані дітям вірші, пісні, забави, бесіди базувалися на практичному досвіді виховної діяльності рідного народу, національних фольклорних надбаннях, художньо-педагогічному доробку українських авторів. Своєрідним педагогічним дороговказом для вихователів передшкіль 1930-х рр. стали рядки із вірша «Наші діти» Марійки Підгірянки:

Маленькі наші ноги
Та знають свою путь,
На службу Україні,
Як виростуть, підуть [227, 7].

Серед обов'язкових заходів, які проводилися в українських передшкільях, – свята Миколая (грудень), Шевченківські дні (березень), свята Матері (травень). Друга половина травня – початок червня у 1930-х рр. проходили під знаком масових імпрез вихованців львівських захоронок, які проводилися в рамках дитячо-молодіжних свят товариства «Рідна школа». У 1933 р. діти захоронок стали учасниками торжеств з нагоди відкриття пам'ятника І. Франку у м. Львові, у наступному році організували концерт для маленьких львів'ян під назвою «Діти-дітям» [71, 10].

У 1934 р. товариство «Українська захоронка» започаткувало організацію дитячих ярмарок. Вихованці захоронок отримали справжні прилавки з рекламою і товаром на продаж і впродовж дня відчували себе справжніми «комерсантами» [68, 11].

Таким чином під впливом теоретико-методичного доробку представників зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки, ідей галицьких культурно-освітніх діячів і педагогів українські сезонні та постійні дошкільні заклади наприкінці 1930-х рр. утвердилися як інституції своєї рідної виховної методики, підпорядкованої завданням фізичного, розумового і духовно-морального розвитку дитини, пробудження національної свідомості маленьких українців та їхніх батьків, стали важливим чинником підготовки дітей до навчання в рідномовній школі.

Розбудова українського дошкільця у межах поверсальської Польщі здійснювалася у важких умовах утисків і дискримінації національної освітньо-виховної справи з боку офіційної адміністративної влади, державних органів шкільництва.

Розвиток теорії та практики дошкільного виховання зумовлювали спільні дії громадських культурно-освітніх, релігійних і господарських об'єднань краю під керівництвом провідного органу українського шкільництва – Головної управи товариства «Рідна школа», що забезпечило створення неофіційної системи дошкільного виховання та перетворення її у важливу складову загальнонаціонального суспільно-педагогічного поступу в регіоні. Як і в період становлення, важливу роль у розширенні мережі постійних дошкільних закладів відіграло товариство «Українська захоронка», а сезонних – жіночі організації, передовсім «Союз українок».

Організаційну, теоретичну і методичну базу українських дошкільних закладів становили позитивні елементи педагогічних систем О. Декролі, Ф. Фребеля, М. Монтесорі, здобутки вітчизняної педагогічної думки, найповніше представлені у працях А. Животка, С. Русової, С. Сірополка, а також творча спадщина галицьких педагогів, культурно-освітніх діячів, представників духовенства – П. Біланюка, І. Блажкевич, О.-О. Дучимінської,

В. Жуковецької-Вільшанецької, О. Кисілевської, М. Козловської, Я. Кузьміва, К. Малицької, Р. Савицького, Н. Селезінки, Л. Ясінчука та ін., які увібрали в себе загальнолюдські та національні виховні цінності і традиції.

У 1920–1930-х рр. утвердилися головні принципи організації та діяльності українських дошкіль, форми, методи і засоби виховного впливу на дітей, значно розширилися функції дошкільних закладів.

Пріоритетними напрямками у змісті виховної роботи інституцій дошкільного виховання стали пізнання самобутності рідного народу, його духовних, героїчних і трудових традицій, а головним завданням – формування фізичних і духовних сил вихованців, просякнутих християнською етикою і жертівністю на користь загальнонаціонального ідеалу – відродження незалежної української держави.

Запорукою реалізації мети і завдань діяльності дошкільних закладів різних типів за несприятливих умов їхнього функціонування, утвердження доміантних форм, методів і засобів виховання найменших українських поколінь виявилася самовіддана жертівна праця сотень практичних педагогів, організаторів і вихователів передшкіль-захоронок, дитячих садків, півосель і світлиць.

Розділ 3. ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ РІЗНИХ ТИПІВ УКРАЇНСЬКИХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

3.1. Короткотермінові курси як форма навчання працівників інституцій дошкільного виховання

Організація перших короткотермінових курсів для підготовки дошкільних працівників, зініційованих Н. Кобринською на етапі виголошення й утвердження ідеї українських закладів дошкільного виховання, припадає на важкий для краю час – завершення I світової війни та розпаду Австро-угорської імперії, у складі якої Східна Галичина перебувала майже півтора століття. Перші двомісячні курси для провідниць захоронок і сирітських захистів були організовані у березні 1918 р. завдяки субвенціям Єпархіального комітету опіки над сиротами у Львові. Його слухачками стали 30 осіб, які впродовж 24 лекцій опанували найважливіші «фреблівські роботи» [178, 39]. У травні того ж року завдяки матеріальній підмозі Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю відкрилися другі аналогічні курси за участю 12 осіб.

Так на межі двох епох у житті галицького українського суспільства була започаткована курсова підготовка працівників для українських інституцій дошкільного виховання, що з часом сформувалася у струнку систему підготовки кадрового потенціалу наймасовішого типу дошкільних закладів – сезонних дитячих садків і півосель.

Ідея підготовки керівників і вихователів українських дошкільних закладів шляхом організації короткотермінових курсів знайшла реальний ґрунт для більш широкої реалізації на хвилі

загального зацікавлення проблемами дошкільного виховання перших післявоєнних років. Теоретичне обґрунтування потреби такої форми навчання у 1920-х рр. здійснила К. Малицька, а її практичну реалізацію взяли на себе Українське педагогічне товариство та провідні культурно-освітньої організації краю.

Підготовку працівників захоронок і дитячих садків як одне з головних завдань української педагогічної громадськості К. Малицька визначила у вже аналізованій статті «Про захоронки і дитячі садки». «Не маємо своїх кваліфікованих сил на провідниці садків і захоронок», – наголошувала педагог, тому треба спільно з УПТ «... *устроїти на разі бодай короткі кількомісячні курси*¹⁹ для учительок, укінчених семінаристок чи взагалі інтелігентних жінок, які познайомившись з методою Фребеля і Монтесорі... могли б відтак самостійно вести захоронку або садок» [183, 15]. Водночас вона запропонувала уже в новому (1922) навчальному році заснувати повний щорічний фребелівський курс при одній із українських учительських семінарій.

У статті «Від основ», уміщеній у львівському журналі «Світло» в 1921 р., педагог розвинула і конкретизувала своє бачення шляхів фахової підготовки вихователів дошкільних інституцій. Для опанування майбутніми працівниками українських захоронок і дитячих садків знань із основ дошкільної педагогіки, які захистять їх від багатьох «похибок» у вихованні, К. Малицька радила збагатити програму курсів, які готують садівниць, бо без цього, за її словами, «діточий садок зведеться на формальну систему...» [178, 38]. Ця стаття найглибше розкриває особливості проведення третіх курсів, організованих у Львові влітку 1921 р. стараннями Українського педагогічного товариства, Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю та «Української захоронки». Курси розпочали роботу 18 липня. Про участь у них заявили 25 слухачок, серед них 12 учительок народних шкіл, 3 «кандидатки» з незакінченою учительською семі-

¹⁹ Виокремлено автором статті.

нарією, 2 – випускниці загальноосвітніх гімназій, 2 – торгової, 1 – виділової шкіл, 1 – з нижчою початковою освітою. Географія представництва охоплювала населені пункти всієї Східної Галичини, зокрема Буськ, Коломия, Львів, Мшана, Станіслав, Черники, Яворів. Навчатися на курсах виявили бажання і дві представниці західної частини Галичини та одна з Волині. Проведення курсів очолила М. Кекиш, завдяки енергії та самопожертві якої навчання пройшло організовано і змістовно. Усі видатки на проведення цих курсів взяло на себе Українське крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю.

Стаття К. Малицької «Від основ», а також виявлене у фондах ЦДІА України у Львові прохання шкільної секції Українського горожанського комітету до міжнародних благодійних товариств під заголовком «Курс лекцій для українських дитячих садків», датоване липнем 1921 р. [405, 23–25], дає уявлення про зміст підготовки слухачок. Програма цих курсів масштабніше і ґрунтовніше, ніж двох попередніх, розкривала основні напрями, форми і методи роботи дошкільних закладів, краще враховувала особливості та можливості українських інституцій опіки і виховання дітей дошкільного віку. Вона містила теоретико-методичні лекції, практичні заняття і безпосереднє ознайомлення з роботою взірцевих дошкільних закладів. Викладачами на курсах були знані в тогочасному галицькому українському шкільництві та дошкільні фахівці.

Теоретична складова програми передбачала такі теми: «Національне виховання» (3 год) – М. Галущинський; «Суспільна опіка над дітьми» (5 год) – В. Целевич; «Устрій захоронки. Завдання і обов'язки садівниці» (4 год.) – М. Кекиш; «Гігієна дитячого віку» (2 год) – І. Куровець; «Ф. Фребель і його метода» (2 год) та «Забави і гри рухові» (1 год) – М. Таранько; «Нові системи дошкільного виховання» (1 год) – В. Літинська; «Спів у захоронці: теорія і практика» (10 год) – М. Гайворонський; «Руханка: теорія і практика» (10 год) – О. Суховерська.

Серію лекцій загальноосвітнього і методичного змісту на курсах прочитала К. Малицька: «Дитина в історії людства» (1 год), «Д-р Марія Монтесорі і її діточі дома» (2 год), «Елен Кей про виховання» (1 год), «Казка і оповідання в житті дитини» (1 год).

Найбільшу частину програми курсів становили заняття з ознайомлення із «фребелівськими роботами» (28 год), які проводила управителька однієї з українських захоронок Львова Марія Бак, та оволодіння навичками моделювання, витинання, малювання (26 год). Через відсутність викладачів цієї методики серед українських педагогів даний цикл занять на прохання організаторів курсів успішно провів член львівського Комітету опіки над єврейськими дітьми д-р Кельгофер. Як писала К. Малицька, у нього вчилися всі – і «курсисти», і викладачі. Низька матеріальна база українських захоронок не могла забезпечити належний рівень ознайомлення слухачок із особливостями роботи в них, а тому ця частина програми була реалізована у двох взірцевих єврейських захоронках Львова.

Урочисте закінчення курсів відбулося 22 серпня 1921 р. за участю представників товариств, причетних до їхньої організації. Виступаючи на закритті курсів, К. Малицька акцентувала на ролі майбутніх вихователів у культурно-освітньому та національному освідомленні не лише маленьких українців, а й дорослого населення краю [178, 41].

Проведені курси дали змогу розширити мережу захоронок у краї й організувати в них роботу з дітьми «по зразковим методам».

Потреба відновлення курсів як форми підготовки організаторів і вихователів українських дошкільних закладів заново постала в середині 1920-х рр. З одного боку, вона була продиктована дискримінаційною політикою польського уряду, спрямованою на обмеження підготовки кадрів шкільництва національних меншин шляхом утравкізації, а згодом остаточної полонізації державних

учительських семінарій, а з іншого, – поширенням у краї такого типу дошкільних інституцій, як сезонні дитячі садки. Як і акцію дитячих садків, ці курси започаткувало наймасовіше західно-українське жіноче товариство – «Союз українок». Найповніше зміст роботи національно свідомого українського жіноцтва в цьому напрямі розкривають львівські часописи «Жіноча доля» і «Нова хата», а також спогади представників галицької української еміграції.

Перші курси «інструкторок на села», які б присвятили себе організаційній роботі серед жінок-селянок краю, Головний виділ «Союзу українок» організував у Львові в 1925 р. Однак програма цих курсів не передбачала спеціальної підготовки провідниць дитячих садків [161, 2–4].

Організовані цим же товариством у співпраці з іними культурно-освітніми організаціями краю («Просвітою», «Українською захоронкою», УПТ, «Сільським господарем») п'ятимісячні курси в 1926 р. одним із головних завдань визначили підготовку провідниць дитячих садків [77, 19].

15 січня 1927 р. заходами товариства «Союз українок» розпочали роботу чергові аналогічні п'ятимісячні курси під управою О. Ріппель [193, 2–4]. Побіч вивчення основ кооперації, крою та шиття, домашнього господарства, вони передбачали підготовку організаторів культурно-освітньої праці в галицьких селах і провідниць-виховательок дитячих садків. Перевага при прийомі надавалася безробітним випускницям учительських семінарій. Курси були платними. Крім того, слухачки мали самі дбати про харчування і проживання. Ці курси поклали початок багаторічній систематичній підготовці керівників і вихователів для українських дитячих садків сезонного характеру.

Програма курсів була укладена спільними зусиллями українських педагогічних, культурно-освітніх і господарських організацій краю – «Рідної школи», «Просвіти», «Союзу українок», «Української захоронки», «Сільського господаря», «Ревізійного

союзу українських кооператив». Вона передбачала загальноосвітню і фахову підготовку слухачок. З лекціями на курсах виступили М. Галущинський («Культурно-освітня праця»), М. Донцова («Організація жіноцтва»), Д. Лежогубська («Гігієна»), Л. Ясінчук («Рідна школа»). Як підтверджує тематика лекцій, власне дошкільний педагогічний компонент у теоретичній частині програми, як і під час попередніх курсів, був представлений недостатньо. Незначною була і фахова практика безпосередньо в українських захоронках (3 год. тижнево).

Із 26 слухачок із Бережан, Коломиї, Львова, Стрия, Тернополя курси закінчили 19, серед них 7 – з відмінними показниками. Головна управа товариства «Рідна школа» видала випускницям посвідки на право працювати провідницями дитячих садків. Розподіл на роботу здійснювався таким чином, щоб випускниці мали змогу скористатися допомогою досвідчених організаторів українських сезонних дошкільних закладів – І. Блажкевич, О. Кисілевської, Н. Селезінки та ін.

Організовані «Союзом українок» курси отримали позитивну оцінку з боку освічених галичан. Зокрема часопис «Рідна школа» зазначав, що вони задовільнили «... хоч почасти пекучу потребу учительок спосібних провадити діточі садки і захоронки як слід». Водночас курси насторожили польську громадськість. Так, «Слово польське» 22 липня 1927 р. зауважило: «Викладали там люди знані з боротьби проти держави, курсистки ... дістали посади... щоб агітувати проти польскости» [217, 29]. Цим самим підкреслювалася політична спрямованість діяльності українських дошкільниць.

Питання про підготовку провідниць-виховательок для українських дитячих садків стало предметом обговорення на загальних зборах делегаток «Союзу українок» 27–28 грудня 1928 р. Низовим осередкам товариства пропонувалося вибрати «на провідницю... охочі одиниці з-поміж місцевих і околичних учительських кандидаток без посад і зробити для них тримісячний курс веден-

ня діточих садків. Цей курс можна легко перевести всюди там, де є організовані діточі захоронки» [118, 2].

Із вимогою-закликом до товариств «Рідна школа» й «Українська захоронка» більш активно долучитися до підготовки працівників дошкільних закладів шляхом організації короткотермінових курсів для безробітних учительок звернулася в 1927 р. К. Малицька [179, 13]. Першими на її заклик відгукнулися рідношкільні гуртки краю. Зміст їхньої роботи в цьому напрямі на початку 1930-х рр. найповніше розкривають заходи гуртка товариства «Рідна школа» ім. М. Шашкевича у Станіславі. Започатковані ним у 1929 р. місячні курси стали провідною формою підготовки вихователів дитячих садків для всіх повітів воєводства. У 1933 р. про участь у роботі курсів, які проходили під керівництвом Р. Савицького, заявили 56 осіб – випускниць учительських семінарій і загальноосвітніх гімназій, а закінчили навчання 52. Заняття відбувалися щоденно з 15.00 год. до 20.00 год. У дообідній час «курсисти» ознайомлювалися з практикою виховної роботи з дітьми у зразковому німецькому (за відсутності в місті українських) передшкільлі. Програма курсів передбачала вивчення педагогіки, педології, психології загальної та психології дитини, соціології психіки дитини, засвоєння дидактичного матеріалу, передбаченого системами Ф. Фребеля, О. Декролі, М. Монтессорі, методики виховання в дошкільних закладах різних типів, методики роботи з казкою, гігієни, фізичного розвитку дитини, співів у дошкільних установах, дитячих ручних робіт, психології дитячого малюнку та його еволюції. Викладачами на курсах були переважно професори і магістри місцевої української жіночої гімназії, заснованої Українським педагогічним товариством на початку 1920-х рр., активні члени товариств «Просвіта» і «Рідна школа» І. Велигорський, К. Воєвідка, О. Гірняк, О. Девассер, М. Кушнір, І. Недільський, Р. Савицький, М. Трофан, В. Яцикевич та ін., які забезпечували реалізацію тогочасної дошкільної педагогічної парадигми [203, 229]

Як засвідчує програма цих курсів, головна увага у процесі теоретичних викладів зверталася на психолого-педагогічні аспекти дитинознавства, ознайомлення із методичними засадами західноєвропейських «авторитетів» суспільного дошкільного виховання. Національний контекст діяльності дошкільних закладів проглядався в них недостатньо.

Більшою пристосованістю до умов та особливостей діяльності українських дошкільних закладів відзначалися кількомісячні курси, організовані в 1930 р. і 1933 р. товариством «Українська захоронка» у Львові. Зокрема курси 1933 р. проходили від 12 лютого до 9 квітня на базі дівочої виділової школи ім. Т.Шевченка за участю 53 учасниць, серед них – 29 випускниць учительських семінарій. Керівником цих курсів була управителька першої української світської захоронки із 17-річним стажем педагогічної роботи *Марія Яворська*. Вступною доповіддю на тему «Найновіші методи дошкільного виховання» курси відкрила М. Козловська. Теоретичні заняття проводили Олена Бігун («Співи»), Марія Ганущак («Основи економіки»), Марія Козловська («Психологія, педагогіка і методика виховання в дошкільних закладах»), Анна Кульба («Руханка фізична й ритмічна»), Костянтина Малицька («Література для дітей дошкільного віку»), Софія Парфанович («Гігієна»). Марія Яворська («Ручні роботи»). Педагогічну практику учасники курсів проходили безпосередньо в першому українському дошкільному закладі Львова. Урочисте завершення курсів відбулося за участю тодішньої голови товариства «Українська захоронка» Софії Ракової, інспектора шкіл «Рідної школи» В.Кузьмовича, єпископа Н. Будки [385, 9–10].

Проте відсутність єдиних педагогічних вимог до змісту програм курсів не сприяла приведенню їх у відповідність до мети і завдань українських інституцій дошкільного виховання, збіднювала їхню методичну і практичну значущість для майбутніх вихователів. А тому в 1934 р. навчання провідниць дитячих садків очолила Головна управа товариства «Рідна школа», започаткував-

ши тим самим «опікунчу працю в садках поставити на пляновий шлях» [163, 136]. Крім курсів, організованих у 1934 р. вищим органом українського приватного шкільництва, того ж року зусиллями низових осередків «Рідної школи» за сприяння «Союзу українок», «Української захоронки», «Просвіти», Сестер служебниць пройшли курси у Бориславі, Бродах, Дрогобичі, Комарні, Підгайцях, Самборі, Сокалі, Стрию. Вони забезпечили підготовку 259 кандидаток на провідниць дитячих садків [69, 356].

Узагальнивши власний досвід проведення курсів та практику цієї роботи інших українських товариств, Головна управа «Рідної школи» відібрала і під час шеститижневих курсів, що відбулися у Львові в березні-квітні 1935 року, рекомендувала 65 учасницям найдоцільніший і найпотрібніший у роботі з маленькими дітьми теоретико-методичний матеріал, організувала практичні заняття у львівських українських захоронках-передшкіллях. Курси проходили під керівництвом П. Біланюка. Практично всі виклади (Ю. Дзеровича – «Навчання релігії в дошкільному віці»; М. Козловської – «Методика занять дитини дошкільного віку»; Ю. Кордюка – «Гігієна дитини дошкільного віку»; Я. Кузьмива – «Психологія дитини дошкільного віку»; С. Сидорович – «Практичні заняття й фізичне виховання дитини дошкільного віку»; М. Таранька – «Дитяча література дошкільного віку»; О. Філяса – «Рятівництво»; Л. Ясінчука – «Організація дитячих садків») базувалися на національному досвіді виховання дітей дошкільного віку [81, 173–179]. Програма цих курсів охоплювала три групи проблем:

1) теоретичні знання із психології дитини, педагогічних аспектів виховної діяльності в дошкільному закладі, загальної гігієни та гігієни маленьких дітей, першої медичної допомоги, організації дитячих садків і методики проведення різних видів занять;

2) практичні заняття в українських дошкіллях: пісні, руханкові вправи, культура щоденного життя дітей, підготовка і прове-

дення слухачами курсів занять безпосередньо в українських заходах м. Львова;

3) допоміжні заняття: курс плекання немовлят, способи визначення якості молочної продукції та використання їх у харчуванні дітей; участь у виставках, масових заходах вихованців львівських передшкіль.

Для учасниць курсів була організована бібліотека із більш ніж 60 творів українською та польською мовами із проблем виховання дітей дошкільного віку.

Проведені курси засвідчили про істотне вдосконалення цієї форми навчання кадрів як у плані наукового рівня, практичної спрямованості, так і відповідності потребам українських дошкільних закладів.

Логічним завершенням праці Головної управи товариства «Рідна школа» в царині курсової підготовки провідниць дитячих садків стало видання в 1936 р. інструкції щодо проведення курсів, адресованої низовим осередкам товариства [391, 1–3]. Вона окреслювала порядок відкриття курсів відповідно до вимог чинних державних приписів, визначала програму теоретичних і практичних занять, містила перелік літератури, потрібної майбутнім провідницям дитячих садків. Зміст інструкції дає підставу стверджувати, що окремі її положення можуть бути використані при плануванні післядипломної педагогічної освіти працівників сучасних дошкільних закладів (*Додаток 10*).

На зростий рівень вимог до навчання працівників дошкільних закладів і національну спрямованість їхньої підготовки вказує перелік екзаменаційних питань для випускниць курсів, проведених у Львові в березні-квітні 1938 року. Вони стосувалися фізичного і психічного розвитку дітей дошкільного віку, їхньої гігієни, методики розвитку мовлення дитини та виховної роботи в дошкільному закладі, історії дошкільного виховання. Зокрема із педагогіки та психології пропонувалися такі питання:

1) значення дошкілля;

- 2) значення дитинства у житті людини;
- 3) світогляд дитини дошкільного та молодшого шкільного віку;
- 4) характеристика дитини в її ранньому дитинстві (2–4 р.);
- 5) характеристика дитини в середньому дитинстві (5–7 р.);
- 6) основні риси психіки дитини в дошкільному віці;
- 7) роль авторитету батьків у вихованні дитини;
- 8) методи релігійного виховання в дошкільному віці;
- 9) чинники національного виховання дошкільнят;
- 10) виховні ідеали, якими повинна керуватися провідниця у своїй дошкільній практиці;
- 11) види мовних занять у дошкільному закладі;
- 12) методика розповідання казки, читання оповідань, вивчення віршів, проведення бесід, розмов, виховних ігор, забав, прогулянок;
- 13) ручні та «рухові» заняття в дитячому садку;
- 14) роль садівнички у гігієнічному і трудовому вихованні дітей [395, 1–2].

Крім зазначених, передбачалися питання загальнорозвивального характеру, які розробив для майбутніх вихователів дитячих садків Л.Ясінчук. Вони вимагали обізнаності з національним суспільно-політичним, культурно-освітнім і педагогічним рухом як в Україні загалом, так і в Галичині зокрема. Для прикладу:

- «...2) найстарша організація на Україні.
- 3) Літературні гуртки на Україні.
- 4) «Трійця» у Львові.
- ...6) Головні організації в Галичині.
- ...10) До чого змагають культурні товариства.
- ...12. Шкільництво за козаччини.
- ...16) Братські школи.
- ...18) Могилянська академія...
- ...24) Національне виховання.
- ...28) Мовний закон» та ін. [395, 4].

Наприкінці 1930-х рр. в основному завершується формування кадрового потенціалу дитячих сезонних інституцій. Це був більш ніж півтисячний загін фахівців, які добровільно відривалися від батьків і родин та за мізерну матеріальну винагороду проводили найкращі дні в році у «безнастанному напруженні», відкриваючи дітям із найбідніших українських верств «очі й ум», збуджуючи відвагу, щоб не були «незрячі, невіжі, трусливі». Так оцінював працю вихователів дитячих садків («сірих робітниць духа») журнал «Рідна школа» в 1938 р. [116, 375]. На їхню високу відповідальність за доручену ділянку роботи вказує той факт, що за 15 років існування сезонних дошкільних закладів практично не було випадків самовільного (попри матеріальні й моральні труднощі) полишення праці в дитячих садках і півоселях. Чи не єдиною причиною відмови провідницям у роботі з боку адміністративної влади стали їхній патріотизм, любов до безправного й обездоленого народу.

За освітньою підготовкою більшу частину провідниць становили випускниці учительських і захоронкових («захоронкарських») семінарій, загальноосвітніх гімназій, фахових і навіть народних шкіл. Були серед них магістри філософії, фармацевти. Однак кожна з них закінчила у різний час короткотермінові дошкільні курси.

Ця обставина виявилася запорукою активної участі багатьох із них у розбудові мережі українських дошкільних закладів за межами рідної землі після вимушеної еміграції 1940-х рр. (Додаток 1 містить відомості про діяльність однієї з колишніх «курсисток» І. Пеленської).

Урізноманітнення форм підготовки кадрового потенціалу постійних і сезонних дошкільних закладів Східної Галичини простежується із середини 1930-х рр.

З метою подальшого одноцільного спрямування працівників дошкільних закладів, забезпечення єдиних вимог у галузі виховання маленьких дітей товариство «Рідна школа» у другій по-

ловині 1930-х рр., поруч із підготовкою нового кадрового поповнення, широко практикує підвищення педагогічної майстерності сформованого постійного складу керівників і вихователів дошкіль. Зародившись у вигляді нарад провідниць за підсумками роботи літніх дитячих садків, ця форма поступово переросла у щорічні повітові з'їзди, спільні педагогічні конференції.

Одним із ініціаторів запровадження цієї форми роботи з вихователями дитячих садків стала К. Малицька. 15 вересня 1934 р. у дівочій виділовій школі ім. Т. Шевченка у Львові, директором якої вона працювала понад 30 років, відбулася нарада абсолювенток спеціальних курсів провідниць, організованих Головною управою «Рідної школи», які влітку працювали в дитячих садках і півоселях Львівського та суміжних із ним повітів [72, 12]. Предметом уваги учасниць наради стали проблеми і труднощі в роботі та шляхи їх вирішення. Серед головних називалися перепони з боку місцевої влади та «колег» із польських дошкіль. Траплялися випадки «неохоти до справи місцевих руских», тобто неосвічених, вихованих під чужим впливом українських селян. Під час наради відбувся обмін думками про найдоцільніші форми і методи роботи з дітьми, апробовані у дитячих садках.

Аналогічна нарада під проводом К. Малицької пройшла в 1936 р. [180, 2]. Однак через низьку явку учасниць (із 73 провідниць з'явилось 17) нарада обмежилась обговоренням труднощів у роботі, які повторювалися щорічно і були породжені здебільшого утисками місцевої адміністративної влади. Одностайною була думка провідниць щодо перетворення сезонних дитячих садків на постійні дошкільця та закріплення вихователів за одними й тими ж дошкільними закладами, замість щорічного переведення з одного села в інше.

Більш широкі можливості для ознайомлення з найновішими напрямками і досягненнями дошкільної педагогічної думки, набутим досвідом роботи забезпечувало проведення повітових з'їздів і конференцій вихователів. Помітним явищем в українському пе-

дагогічному процесі було проведення в 1938 р. з'їзду провідниць у повітовому містечку Камінці-Струмиловій, конференцій працівників дошкільних закладів у Добромилі, Дрогобичі, Львові, Тернополі, Ходорові, організованих рідношкільними організаціями. У процесі цієї роботи народжувалися цінні пропозиції та починання, які вищий керівний орган приватного українського шкільництва краю впроваджував у практику діяльності всіх дошкільних інституцій. Так, з'їзд працівників дошкільних закладів у Камінці-Струмиловій запропонував створити повітові фонди дитячих садків для забезпечення належних умов їхнього функціонування та вирішення проблем матеріального стимулювання провідниць.

Важливою формою підвищення методичної майстерності працівників дитячих садків стали секції провідниць, які із середини 1930-х рр. постали при повітових Союзах гуртків товариства «Рідна школа» та комісіях із дошкільного виховання при них, – фактично прообраз майбутніх районних методичних об'єднань вихователів дошкільних закладів. Наприклад, керівництво секції при об'єднанні рідношкільних гуртків м. Львова та його околиць майже щотижня організовувало «сходини», на яких учасниці (від 16 до 60 осіб) «...пізнавали нові пісні, забави, ігри, інсценізації, обмінювалися думками», розробляли програми і сценарії масових дитячих свят – Днів жнив, свят Матері, кінцевих пописів у дитячих садках [266, 261]. Головним змістом діяльності аналогічної секції у Львівському повіті стало гуртування провідниць з метою підвищення їхнього загальноосвітнього та професійного рівня. Секція об'єднувала 30 дошкільниць на правах членів і 26 – на правах «госпітанток». Від листопада 1936 р. до травня 1937 р. було проведено 9 засідань управи і 24 зібрання членів секції, під час яких заслуховувалися реферати, відбувалися лекції-відчити, дискусії з питань практичної роботи провідниць [392, 1–3].

Секція дошкільних «виховниць» постала також при товаристві «Українська захоронка». Вона мала на меті гуртувати усіх дошкільних працівників та «...іти їм з педагогічною допомогою у їхній праці». З цією метою взимку 1938 р. було організовано цикл публічних викладів, із якими виступили уже добре відомі широкому дошкільному загалові освітні діячі краю: П. Біланюк («Роль дитинства у житті людини»), Н. Дзерович-Литвиненко («Дитина й дошкільня»), С. Конрад («Основні завдання виховання в дошкільному віці»), В. Сімович («Культура мови»), І. Старчук («Дитяча творчість») та ін. [320, 16].

Прилученню вихователів до активної громадської культурно-освітньої праці, зростанню професійної майстерності сприяла участь у роботі щорічних загальнопедагогічних з'їздів, конференцій, зборів українських культурно-освітніх організацій, передусім товариств «Рідна школа», «Просвіта», «Союз українок», членами яких вони були.

Водночас у роботі з працівниками дитячих садків мали місце недоліки, що позначалися на їхньому матеріальному та моральному становищі, фаховому зростанні. Передовсім це стосувалося практики Головної управи «Рідної школи» щорічно змінювати місце роботи вихователів-провідниць. Крім того, їх надмірно переобтяжували культурно-освітньою діяльністю серед населення за місцем функціонування дитячих садків. Великим було фізичне навантаження безпосередньо в дошкільних закладах: почасти на одну провідницю припадало від 40 до 60 дітей. До цього долучалися низька оплата праці, переслідування органами адміністративної та шкільної влади, не завжди повне розуміння потреби їхньої роботи з боку українських селян. Підтвердженням цього є «звідомлення» вихователів дитячих садків, які вони направляли Головній управі товариства «Рідна школа» після завершення «садкового сезону», збережені у ф. 206 ЦДІА України у Львові. Зокрема провідниця дитячого садка Радехівського повіту, який діяв із 25 липня до 10 вересня 1936 р., Ірина Пантелівна по-

відомляла таке: «...здала матуру в учительській семінарії і закінчила курс ведення садків у Самборі. Платня – 60 зл. без утримання. Кружок «Р.Ш.» не дав нічого – дали батьки, що платили 2 зл. місячно за дитячий садок. Були такі, що не платили. Обідів у садку не було, були тільки другі сніданки і підвечірки, які діти приносили із собою. Дітей було 28 – від трьох до семи років. Заняття тривали від 8.00 год. ранку до 12.00 год. і від 2-ї до 6-ї – після обіду. Відпочинок дітей – після другого сніданку. Діти спали на сінничку» [398, 3].

За таких умов лише високий патріотизм і відданість ідеї національного освідомлення маленьких українців з метою підготовки молодого покоління до великої і важливої місії – визволення народу з-під чужоземного гніту – керувало провідницями дитячих садків, спонукало працювати з повною віддачею сил і розуму.

3.2. Організація та зміст діяльності навчальних закладів із професійної підготовки вихователів українських передшкіль і дитячих садків

Паралельно з курсовою формою навчання вихователів сезонних дошкільних закладів у галицькому українському суспільстві матеріалізується ідея організації спеціальних закладів для фахової підготовки працівників постійних і сезонних дошкіль. Як і проблему курсової підготовки, її актуалізувала в час національних змагань за власну державність К. Малицька: «...промайнула в мене думка: а може краще стояла б нині в нас справа захоронок і діточих садків, якби ми мали свій університет, якби в ньому – як ось у київському – трактовано цю справу з високого наукового становища, якби в ньому розказувала нам про дітей Софія Русова» [178, 40]. Цю думку в 1927 р. підтримала і С.Олеськів-Федорчак: «...упросити п. Софію Русову до праці з підготовки

молодих ідейних та кваліфікованих робітниць на полі українського дошкілля» [206, 10–11].

Однак уже перші заходи офіційної польської влади у сфері освіти на довгі роки залишили ці думки великою мрією української громадськості. Якщо в умовах Австро-Угорської імперії українці Східної Галичини мали можливість, хоч і обмежену, комплектувати дошкільні заклади фахівцями, підготовленими в державних педагогічних навчальних закладах, то польська влада позбавила їх цього права. У 1924/1925 н. р. в Польщі діяло 7 державних і 5 приватних захоронкових семінарій (із них одна у Львові), які готували дошкільних працівників. Проте серед них не було жодної польсько-української, тим більше – власне української. Українські заклади опіки і виховання дітей дошкільного віку не могли належним чином скористатися з підготовки працівників і на базі чинних учительських семінарій. Згідно з даними офіційної статистики, у тому ж навчальному році в Польщі функціонувало 9 утраквістичних державних закладів цього типу на 2204 учнів і 6 українських на 725 осіб, проти 168 польських більш ніж на 30 тис. учнів [354, 410–411]. Проте до кінця 1920-х рр. державна система підготовки вчителів для українських початкових шкіл фактично була ліквідована: на 110 польських державних учительських семінарій у 1929 р. вже не було жодної української [53, 73].

Потреби у педагогах для національних шкіл і дошкільних закладів у 1920-х рр. почасти задовольняли чотири приватні жіночі учительські семінарії, утримувані Українським педагогічним товариством у Львові, Коломиї, Самборі, Стрию та чотири – Сестер василіянок (у Дрогобичі, Львові, Станіславі, Яворові) [53, 74]. Відповідно до статуту, ці заклади мали право проводити «...наскільки зайде потреба... курси для вчительок ручних робіт і для захоронок по дотичним приписам шкільної влади» [390, 1]. На підставі цього положення вони стали базою для організації короткотермінових курсів провідниць сезонних дошкільних закла-

дів, а їхні викладачі широко залучалися до підготовки майбутніх дошкільниць.

У 1926 р. тодішній міністр освіти Польщі С. Грабський вніс на розгляд сейму проект закону про уклад шкільництва, відповідно до якого «вчительські сили» для захоронок мали готуватися в окремих дворічних семінаріях на базі семи класів народної школи [325]. Було розроблено правила прийому учениць, перелік і порядок екзаменів, навчальний план для закладів цього типу. У 1927/1928 н. р. в Польщі функціонували 16 польськомових захоронкових семінарій (8 державних і 8 приватних), у яких студіювали 753 учениці [352, 622]. Ця обставина змусила прогресивну галицьку громадськість повернутися до ідеї систематичної планової підготовки вихователів для постійних українських захоронок. Як одне з найважливіших завдань товариств «Рідна школа» й «Українська захоронка» визначила в 1927 р. «...заснування повного дворічного курсу фреблівського на взір державних для виобрання інтелігентних, ідейних учительок для захоронок» К. Малицька [179, 13]. На шляхи реалізації цього завдання вказував того ж року один із піонерів українського фахового шкільництва у Східній Галичині Д. Коренець: заснувати такий курс при приватних учительських семінаріях, куди приймати випусниць учительських семінарій і несемінаристок [148, 6–7]. Проте до початку 1930-х рр. українська педагогічна громадськість так і не змогла реалізувати цей задум.

Закон про устрій шкільництва в Польщі від 11 березня 1932 р. єдиними закладами з підготовки працівників дошкіль, які реалізували систематичну виховну програму, визначив чотирирічні семінарії та дворічні ліцеї. Водночас реформа не передбачала створення державних закладів нового зразка з непольською мовою навчання. На підставі резолюцій загальнопедагогічного з'їзду «Рідної школи» від 16 травня 1932 р. його Головна управа внесла до Кураторії Львівського шкільного округу «меморіал», значна частина вимог якого стосувалася кадрових потреб українського

дошкілля [322, 161–162]. Українська педагогічна громадськість домагалася:

- відкриття державної чотирирічної семінарії та дворічного жіночого ліцею для підготовки вихователів українських передшкіл у м. Львові;
- заснування аналогічних державних семінарій у Дрогобичі, Коломиї, Перемишлі;
- організації чотирирічних захоронкових семінарій і дворічних ліцеїв приватного характеру.

Проте вимоги українців стосовно відкриття державних рідномовних закладів для підготовки вихователів постійних дошкільних закладів залишилися поза увагою офіційної влади. Серед восьми державних семінарій нового зразка, що діяли в Польщі у 1938/1939 н. р., не було жодної української чи польсько-української.

На основі прийнятого в рамках реформи освіти 1932 р. «Закону про приватні школи й наукові та виховні установи» галицька українська громадськість розгорнула роботу над відкриттям приватних жіночих дошкільних семінарій. Першими зуміли реалізувати це завдання релігійні організації, відкривши у 1934 р. захоронкову семінарію на базі школи Сестер василіянок у Львові. На навчання приймалися дівчата віком від 14 до 18 р. із сімома класами народної школи. Абітурієнтки мали скласти іспити з української, польської мов та «рахунків» (арифметики). Оплата за навчання становила 30 злотих місячно. Для організації педагогічної практики при семінарії було створене зразкове передшкілля [72, 12]. Захоронкова семінарія Сестер василіянок ім. св. Йосафата у Львові, яка за розпорядженням Міністерства освіти і віровизнань Польщі отримала право державних шкіл, до 1939 р. залишалася єдиним в краї центром підготовки вихователів для утримуваних українськими черницями дошкільних закладів. В останньому році функціонування тут студіювали 78 учениць [190, 123].

Незважаючи на численні домагання з боку українських громадських організацій про заснування хоча б одного світського

приватного закладу для підготовки працівників захоронок-передшкіль, офіційні органи шкільництва всіляко відтягували цей процес. Боротьба за відкриття захоронкової семінарії товариства «Рідна школа» – це ще одне яскраве свідчення антиукраїнської позиції поверсальської Польщі щодо національної освіти і виховання у Східній Галичині. Суть цього протистояння розкривають архівні документи і публікації в українських періодичних виданнях 1933–1935 рр. Так, 2 травня 1933 р. Головна управа «Рідної школи» надіслала прохання до Кураторії Львівського шкільного округу про надання дозволу на відкриття в 1934 р. у Львові захоронкової семінарії з додатком усіх передбачених шкільним законодавством документів. Однак 20 червня 1933 р. вищий державний орган управління шкільництвом краю повернув запропонований статут українського закладу із підготовки вихователів передшкіль, не погодившись із його положеннями стосовно мови викладання найважливіших фахових навчальних дисциплін. Тільки після внесених до статуту відповідних змін рішенням від 21 травня 1935 р. Кураторія дала згоду на відкриття першої (і єдиної) світської захоронкової семінарії товариства «Рідна школа» у Львові [388, 1–2]. На основі цього дозволу з початком 1935/1936 н. р. на базі дівочої виділової школи ім. Т. Шевченка була заснована чотирирічна семінарія для підготовки вихователів українських дошкільних закладів. Турбуючись про її функціонування, загальні збори товариства «Рідна школа» прийняли окрему резолюцію, у якій зверталася увага громадянства краю на необхідність «...піддержати і запевнити... добру фреквенцію захоронковій семінарії в інтересі самих абсолювенток» і потреб сезонних дитячих садків та постійних захоронок [242, 5].

Проте через відсутність потрібної кількості учениць українська захоронкова семінарія розпочала свою діяльність лише 20 листопада 1935 р. [389, 11–15].

Відповідно до статуту, семінарія мала на меті готувати вихователів із числа українок різних релігійних віросповідань. На на-

вчання, як і передбачалося державним шкільним законодавством, приймалися дівчата 14–18-річного віку із закінченою семирічною освітою. Мовою навчання в семінарії була українська, проте низка навчальних дисциплін, серед них всесвітня історія, історія Польщі, географія, психолого-педагогічні предмети, викладалися польською мовою [390, 3–4].

Приватна захоронкова семінарія товариства «Рідна школа» керувалася у навчально-виховній діяльності програмовими вимогами, розробленими для державних семінарій [378, 1–33]. Вони визначали єдині для всіх закладів цього типу навчальні плани, способи діяльності, методи досягнення поставлених завдань. Найбільше часу відводилося на опанування загальноосвітніх дисциплін – польської мови, «науки про Польщу», «науки про природу», яка містила відомості із зоології, фізики, хімії, ботаніки, та математики. Зі спеціальних предметів вивчалися педагогіка, психологія педагогічна, гігієна, методика виховної роботи в передшкіллях, а також співи, гра на фортепіано чи скрипці, рисунки, гімнастика.

Перелік «практичних» дисциплін, які вивчалися в семінарії, представлений у таблиці 4.

Таблиця 4

«Практичні» дисципліни для опанування ученицями захоронкової семінарії товариства «Рідна школа» у Львові (1935–1938 рр.)

Предмети	Класи				Разом год
	I	II	III	IV	
Шиття і крій	20	30	–	20	70
В'язання	16	–	–	–	16
Робота з деревом	50	–	–	–	50
Робота з папером і картоном	40	30	–	–	70
Робота з металом	–	15	–	–	15
Робота зі склом	–	15	–	–	15
Робота з підручним матеріалом	–	15	–	–	15
Методика дитячих ручних робіт	–	–	8/10	10	18/20

[378, 16–33].

Наведені дані засвідчують про те, що відкрита українською педагогічною громадкістю семінарія забезпечувала кваліфіковану підготовку вихователів дошкільних закладів. Проте суворий контроль з боку державних шкільних органів за реалізацією українською світською захоронковою семінарією єдиного пропольського курсу, з одного боку, відсутність належних матеріальних умов її функціонування – з іншого, не сприяли перетворенню цього педагогічного навчального закладу у справжній національний центр із формування когорти українських дошкільних працівників. Крім того, українські дошкілля практично не встигли скористатися з її випускниць, оскільки з початком другої світової війни вона припинила свою діяльність.

Значно легшим був шлях до створення аналогічних польських захоронкових семінарій, що підтверджує, наприклад, діяльність у цьому напрямі станіславського осередку товариства «Союз польських учителів» («Ognisko Związku Nauczycielstwa Polskiego»). Звернувшись із проханням про відкриття такого за-

кладу до Кураторії Львівського шкільного округу 10 липня 1937 р., його ініціатори й організатори М. Білоус і М. Губерт того ж року отримали дозвіл на функціонування захоронкової семінарії [379, 1–3].

Важливим засобом підвищення кваліфікації вихователів українських дошкільних закладів наприкінці 1930-х рр. став перший у Західній Україні фаховий журнал «Українське дошкілля», започаткований у березні 1938 р. у Львові товариством «Українська захо-

ронка» за редакцією Ярослава Кузьміва. Упродовж 1938–1939 рр. він щоквартально вмішував теоретичні матеріали, представлені статтями Ю. Дзеровича (проблеми релігійно-морального виховання в дошкіллях), С. Конрада (психологічні аспекти при звичаєння дитини до обстановки дошкільного закладу), С. Коржинського (зміцнення здоров'я маленьких дітей) та ін. Методику роботи в постійних і сезонних дошкільних закладах розкривали матеріали Я. Кузьміва, А. Кульби, М. Пастернак та інших педагогів краю.

Найбільшою популярністю в дошкільних працівниць користувалася рубрика журналу «З нашої практики», яка розкривала основні напрями виховної роботи на кожен місяць, публікувала розробки окремих занять або їхніх фрагментів, рекомендації щодо проведення масових свят у дошкіллях. Журнал містив великий обсяг художніх творів для найменших (вірші, оповідання, казки, малі форми фольклору, народні ігри, поради щодо виготовлення іграшок тощо). Практично всі матеріали журналу базувалися на національній виховній основі, враховували умови функціонування дошкільних закладів краю, особливості ментальності маленьких українців. Заслужують на увагу спроби журналу об'єднати зусилля родини і дошкільних закладів у спільний фронт релігійно-національного виховання наймолодшого українського покоління, бути джерелом найновішої інформації з теорії та практики дошкільного виховання для працівників різних типів національних дошкіль, формувати наукові основи їхньої діяльності.

* * *

Викладене є підставою для висновку по те, що наприкінці 1930-х рр. у Східній Галичині була сформована система роботи з кадрами найбільш масового типу українських дошкільних закладів – сезонних дитячих садків і півосель. Вона передбачала підбір, розстановку і навчання, причому саме в навчанні провідниць було досягнуто найбільших успіхів. Найраціональнішим у його змісті стало широке ознайомлення з європейськими теоретични-

ми здобутками в галузі виховання дітей дошкільного віку, опора на досвід, традиції українських дошкільних закладів, участь у підготовці дошкільних працівників провідних громадських, культурно-освітніх і педагогічних діячів краю, популяризація цієї роботи на сторінках суспільно-політичних і освітньо-виховних періодичних видань тощо.

До кінця 1930-х рр. в краї сформувалися елементи підготовки фахівців для постійних дошкільних закладів, які, базуючись на зальнодержавних підходах до вирішення цієї проблеми, водночас враховували потреби та можливості галицького суспільства і були складовою неофіційної системи суспільного дошкільного виховання на окупованих Польщею західноукраїнських землях.

Визначальну роль у заснуванні перших у Західній Україні спеціальних педагогічних закладів для підготовки вихователів українських постійних дошкіль відіграли релігійні жіночі об'єднання (захоронкова семінарія Сестер василіянок) і товариство «Рідна школа» (аналогічний світський навчальний заклад у Львові).

ВИСНОВКИ

Відродження одного з найбільш численних і найбільшою мірою дискримінованих народів Австро-Угорської імперії та поверсальської Польщі, якими були українці Галичини, висунуло на перший план проблему розбудови рідної школи та її підґрунтя – закладів опіки, виховання й елементарного навчання дітей дошкільного віку, з якими пов'язувалися надії на власне культурне самовиявлення і національну самоідентифікацію.

Інституційне дошкільне виховання – від часу зародження його ідеї в середовищі національно свідомої частини української інтелігенції до реалізації та перетворення дошкільних закладів у важливі чинники повноцінного фізичного, розумового і духовно-морального розвитку дітей, розширення мережі «рідних» народних шкіл, утвердження української мови, а через них – пробудження в молодих поколіннях патріотичних почуттів і визвольних настроїв – пройшло складний шлях свого розвитку. Джерелами зародження думки про потребу українських дошкільних закладів у Східній Галичині стали: 1) соціально-політичний і культурно-освітній поступ галицького суспільства як складова частина національно-визвольного руху на українських землях у складі Австро-Угорської та Російської імперій; 2) діяльність державних органів влади у сфері уконституювання офіційної теорії і практики суспільного дошкільного виховання на всіх австро-угорських етнічних територіях; 3) проникнення у східногалицьке суспільство ідей суспільного дошкільного виховання, обґрунтованих і реалізованих визначними зарубіжними педагогами.

Соціально-економічні, політичні та культурно-освітні передумови виникнення й особливості функціонування інституцій дошкільного виховання визначалися складним економічним становищем Східної Галичини, зростанням найманої жіночої праці та,

як наслідок, втратою матір'ю-галичанкою статусу основного опікуна і вихователя дитини; низьким рівнем загальної культури й освіти народу, характером масової свідомості та формами соціальної взаємодії; політикою австро-угорської, а особливо польської адміністративної та шкільної влади, спрямованою на гальмування національного освітньо-виховного процесу й «винародовлення» українців, що позначилося на інтеграції українського дошкілля у загальнодержавний і національний освітні процеси свого часу.

Незважаючи на утиски і переслідування з боку офіційних чинників, спільними зусиллями національних громадських організацій, передовсім Українського педагогічного товариства («Рідної школи» УПТ), «Української захорони», «Союзу Українок», «Просвіти», Українського товариства охорони дітей і опіки над молоддю, релігійних чернечих об'єднань, у Східній Галичині була створена система українського дошкілля, складовими якої стали:

1) різні типи дошкільних закладів, серед яких наймасовішими, найдоступнішими і такими, що найкраще відповідали національним потребам і народним виховним ідеалам, були сезонні дитячі садки в селах і півоселі в містах краю;

2) теоретико-методичні й організаційні концепти функціонування закладів дошкільного виховання, які базувалися на пристосованих до умов життя маленьких українців та особливостей їхньої ментальності елементах педагогічних систем Ф. Фребеля, М. Монтесорі, О. Декролі, здобутках національної педагогічної думки, сконцентрованих у працях С. Русової, С. Сірополка, А. Животка, педагогічних ідей і дошкільній виховній практиці галицьких культурно-освітніх діячів і педагогів, надбаннях народної педагогіки;

3) національні за змістом форми підготовки дошкільних педагогічних працівників, які об'єднували короткотермінові курси, з'їзди, конференції, наради, засідання секцій вихователів захоро-

нок і провідниць дитячих садків, а також захоронкові семінарії Сестер василіянок і товариства «Рідна школа» у Львові;

4) недержавні органи управління всіма типами дошкільних закладів – Головна управа товариства «Рідна школа», створена при ній комісія дошкільного виховання та аналогічні комісії при повітових рідношкільних організаціях;

5) власні засоби масового інформування про стан, проблеми і перспективи розвитку інституційного дошкільного виховання – журнали «Рідна школа» й «Українське дошкільля».

Історико-педагогічна ретроспекція українського дошкільля у Східній Галичині дозволяє здійснити умовну періодизацію його еволюції у межах австро-угорської та польської держав.

Перший період (1867–1890 рр.), який хронологічно збігається зі зростанням активності нечисленної української інтелігенції у всіх сферах життя краю і ним обумовлюється, характеризується визріванням передумов для обґрунтування й оприлюднення ідеї українських дошкільних закладів, формуванням організаційно-правових засад офіційної системи суспільного дошкільного виховання, зростанням уваги педагогічної громадськості до проблем виховання маленьких дітей в українських родинах і водночас – їхньою неготовністю до сприйняття та реалізації думки про потребу інституційного виховання маленьких дітей.

Другий період (1891–1900 рр.) позначений розгортанням роботи над популяризацією й утвердженням ідеї захоронок зусиллями репрезентантів українського жіночого руху на чолі з Н. Кобринською, першими спробами її практичної реалізації завдяки діяльності церкви та жіночих чернечих об'єднань краю і формуванням громадського центру для організації й утримання дитячих закладів – першого на західноукраїнських землях дошкільного товариства під назвою «Руська охоронка» («Українська захоронка»).

Третій період (1901–1918 рр.) характерний превалюванням освітніх проблем над усіма іншими національними справами,

виникненням на початку ХХ ст. світських українських дошкільних закладів, які реалізували систематичну виховну програму, формуванням підґрунтя для створення сезонних інституцій опіки і виховання маленьких дітей.

Четвертий період (1919–1931 рр.) – час остаточного визначення провідних педагогічних і культурно-освітніх організацій Східної Галичини («Рідної школи», «Просвіти», «Союзу українок», Крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю) у ставленні до закладів дошкільного виховання, активної роз'яснювальної роботи над утвердженням їхнього місця і ролі в цілісному національному педагогічному поступі, пошуку основних шляхів розширення мережі, зміцнення матеріальної бази, вдосконалення змісту виховної роботи, інтенсивної розробки теоретико-методичних основ діяльності різних типів дошкіль, що дозволило перетворити їх на вихідну ланку в системі недержавного українського шкільництва.

П'ятий період (1932–1939 рр.) проходив під знаком різкої протидії національно зорієнтованої громадськості краю намаганням адміністративної влади й офіційних органів освіти поверсальської Польщі підпорядкувати українське дошкілля загальнодержавному шовіністичному курсові, відображеному в законодавчо-нормативних актах реформи освіти 1932 року; позначений завершенням процесу формування різних типів українських інституцій початкового виховання (постійні захоронки-передшкілля та світлиці, сезонні дитячі садки й півоселі); усталенням концептуальних основ їхньої діяльності; утвердженням організаційних форм підготовки дошкільних працівників – керівників і вихователів захоронок, провідниць дитячих садків.

Найістотнішими особливостями і тенденціями еволюції українського дошкілля можна вважати:

– висхідний характер генези: від несприйняття галицькою громадськістю думки про потребу дошкільних інституцій у період її виголошення до утвердження початковою ланкою неофі-

ційного шкільництва та перетворення у невід'ємну складову національного суспільно-педагогічного руху в краї;

– розширення мети, завдань і функцій дошкільних закладів залежно від можливостей суспільства, рівня світогляду й культури народу, загальнопедагогічних пріоритетів на тому чи іншому етапі національно-визвольного руху та характеру освітньої політики держав, до складу яких входила Східна Галичина;

– багатоманітність типів дошкільних закладів та їхня кількарівнева підпорядкованість – від офіційних органів шкільної й адміністративної влади до управ громадських чи релігійних організацій, заходами яких вони створювалися й утримувалися;

– опозиційний характер українських дошкільних закладів стосовно державного освітньо-виховного курсу, що зумовлювало їхню дискримінацію, обмежувало розвиток теорії та практики національного дошкільного виховання;

– удосконалення змісту й урізноманітнення організаційних форм підготовки працівників постійних і сезонних дошкіль у напрямі поглиблення наукового рівня, розширення національної спрямованості діяльності та формування яскраво вираженої політичної позиції педагогів дошкільних закладів.

Основоположними педагогічними домінантами, на яких ґрунтувалася діяльність дошкільних закладів і здійснювалася підготовка педагогічних працівників для їхніх потреб, були такі:

– розвиток дитини проходить під впливом виховання, успадкованих від батьків задатків, навколишнього середовища, діяльності та спілкування;

– основними осередками виховання дитини є родина і дошкільні інституції, які через об'єктивні умови й обставини життя українського суспільства носили приватний характер;

– виховання дитини базується на принципах природовідповідності, народності, етнізації, гуманізму, зв'язку з умовами життя, громадською і трудовою діяльністю та культурою свого народу;

– неодмінними умовами ефективного виховання є знання природи дитини, її анатоμο-фізіологічних, вікових і психологічних особливостей, національної вдачі; підбір відповідних методів і засобів виховання; одноцільність і плановість виховного впливу з боку батьків і вихователів дошкільних закладів;

– єдино доцільною системою виховання є система, наскрізь пройнята національним духом, спрямована на формування національного характеру, способу мислення, моралі, естетики, етики, елементів свідомості, основана на християнській вірі й науці, пов'язана із загальнокультурним поступом українського суспільства і підпорядкована найвищій меті – визволенню рідного народу з-під чужоземного гніту;

– найголовнішими засобами виховання дітей дошкільного віку є гра та рідна мова як найвиразніший прояв національного характеру виховного процесу, а також природа, праця, звичаї й обряди народу, релігійні виховні традиції, національна символіка, родинно-побутова культура, народне мистецтво.

Проголосивши головними імперативами теорії і практики українського дошкілля національне виховання, усвідомлення дитиною свого національно-духовного «Я», освітні діячі й педагоги краю зберегли його етнічну ідентичність та особливі вияви, зумовлені специфічним становищем західноукраїнського суспільства, водночас забезпечили тісну єдність із західноєвропейським досвідом суспільного дошкільного виховання – реаліями, необхідними для розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні.

Організаційний, теоретичний і практичний виміри українського дошкілля Східної Галичини минулого слугують підставою для повернення їхніх позитивних компонентів у національну освітню парадигму початку ХХІ ст. і впровадження у діяльність сучасних українських дошкільних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбрамсон С. Б. История дошкольного воспитания на Украине : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук / С. Б. Амбрамсон. – Х., 1950. – 19 с.
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
3. Артемова Л. В. Національний дитячий садок на Україні / Л. В. Артемова // Дошкільне виховання. – 1991. – № 6. – С. 10–11.
4. Баїк Л. Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорської монархії / Л. Баїк, Б. Мітюров. – Дрогобич, 1965. – 59 с.
5. Баран Б. На село / Б. Баран // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 6. – С. 2.
6. Баранова Б. Сучасні завдання українського жіноцтва / Б. Баранова // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 6. – С. 4.
7. Барановський М. Педагогіка : для семінарій учительських і учителів шкіл народних / М. Барановський ; [пер. проф. Ю. К.]. – Чернівці, 1901. – 102 с.
8. Барвінський О. З останніх десятиліть ХІХ віку / О. Барвінський. – Львів, 1906. – 40 с.
9. Барвінський О. Літопис суспільної роботи і сили русинов австрійських / О. Барвінський. – Львів, 1885. – 46 с.
10. Барвінський О. Читанка для приготівної кляси учительських семінарій / О. Барвінський. – Львів. – 1916. – 416 с.
11. Бартошевський І. Педагогія руска або наука о вихованню / І. Бартошевський. – Львів, 1891. – 392 с.
12. Бартошевський І. Християнско-католицька педагогія або наука о вихованню / І. Бартошевський. – Львів, 1909. – 425 с.
13. Бачинська-Донцова М. Праця в Т-ві “Українська Захоронка” / М. Бачинська-Донцова // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 13–14. – С. 196–193.
14. Біланюк П. Батьки та їх діти / П. Біланюк. – Львів, 1938. – 20 с.

15. Біланюк П. Добрі й лихі діти / П. Біланюк // Рідна Школа. – 1936. – С. 56–59.
16. Біланюк П. Значіння дитинства в життю людини / П. Біланюк // Рідна Школа. – 1938. – Ч. 1. – С. 10–12; Ч. 2. – С. 26–27.
17. Біланюк П. Потреби й основні завдання виховання / П. Біланюк // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 1. – С. 12–14; Ч. 2. – С. 25–26.
18. Біланюк П. Що цікавить людину в її дитинстві та молодості / П. Біланюк. – Львів, 1933. – 20 с.
19. Блажкевич І. В діточім садку / І. Блажкевич // Жіноча Воля. – 1932. – Ч. 1. – С. 4.
20. Блажкевич І. Діточий садок / І. Блажкевич // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 4. – С. 3–4.
21. Блажкевич І. Діточий садок на селі в часі літніх робіт: Практичні вказівки / І. Блажкевич. – Львів, 1930. – 70 с.
22. Блажкевич І. Перший день в діточому садку / І. Блажкевич // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 13. – С. 6.
23. Блажкевич І. Як закладати діточі садки / І. Блажкевич // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 6. – С. 8–9.
24. Блажкевич І. Який хосен з дитячих садків? / І. Блажкевич // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 7–8. – С. 104–106.
25. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України. 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – К. : Либідь, 1995. – 424 с.
26. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільних закладах / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – К., 1994. – 397 с.
27. Боднар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР / А. Д. Боднар – К., 1968. – 227 с.
28. В. Г. Перші діточі садки (Спроба в Стрийщині) / Г. В. // Діло. – 1925. – Ч. 209. – С. 3–4.
29. В 25 роковини Української Захоронки : збірник. – Львів : Накладом Товариства “Українська Захоронка”, 1927. – 32 с.
30. Великанович Д. За зміну “Lex Grabskie” / Д. Великанович // Рідна Школа. – 1937. – Ч. 7. – С. 87–88.
31. Великанович Д. Учителство в цифрах / Д. Великанович // Учителське Слово. – 1938. – Ч. 15. – С. 206–209.

32. Взір статуту приватного передшкілля // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 13–14. – С. 220–222.
33. Виконний розпорядок до Закону про приватні школи // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 13–14. – С. 222–224.
34. Виховниця поколінь Константина Малицька: громадська діячка, педагог і письменниця / за ред. Л. Бурачинської: – Торонто : Накладом СФУЖО, 1965. – 126 с.
35. Вишневський О. І. На шляху до рідної школи / О. І. Вишневський. – Львів. – 1991. – 71 с.
36. Відозва до руского жіноцтва в справі охоронок // Наша Доля : збірник праць ріжних авторів. – Кн. 3. – Львів, 1896. – С. 138–142.
37. Вільшанецька-Жуковецька В. Виховання й навчання дитини / В. Вільшанецька-Жуковецька // Жіноча Доля. – 1931. – Ч. 4. – С. 5–6; Ч. 6. – С. 5; Ч. 8. – С. 5; Ч. 10. – С. 5; Ч. 12. – С. 5; Ч. 22. – С. 6; Ч. 26. – С. 5; Ч. 28. – С. 4; Ч. 47. – С. 4; Ч. 48. – С. 6; 1932. – Ч. 1–2. – С. 7; Ч. 4. – С. 11–12; Ч. 7. – С. 3–4; Ч. 10. – С. 7.
38. Вісти з Руського Товариства педагогічного // Учитель. – 1896. – Ч.12. – С. 187–138.
39. Вказівки для тих, що беруться засновувати захоронку // В 25 роковини Української Захоронки : збірник. – Львів : Накладом Товариства “Українська Захоронка”, 1927. – С. 29–30.
40. Водовозова Е. И. Умственное и нравственное воспитание детей от первого проявления сознания до школьного возраста / Е. И. Водовозова. – С. Петербург, 1907. – 363 с.
41. Возняк М. Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.) / М. Возняк. – Львів, 1912. – 54 с.
42. Возняк М. С. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / М. С. Возняк. – Львів, 1924. – 180 с.
43. Воспитание детей дошкольного возраста / под. ред. Л. Н. Прокопиенко. – К., 1990. – 368 с.
44. Врецьона Г. Дбаймо о всесторонне вихованє / Г. Врецьона // Школьна Часопись. – 1888. – Ч. 8. – С. 57–58.
45. Врецьона Г. Новомодни основи вихованя / Г. Врецьона // Школьна Часопись. – 1886. – Ч. 22. – С. 169–170.
46. В справі рускої охоронки // Діло. – 1903. – 13 травня.

47. Гайворонський М. Співаник для дітей дошкільного та шкільного віку / М. Гайворонський. – Львів, 1922. – 40 с.
48. Галущинський М. Народна освіта й виховання народу : методи й цілі / М. Галущинський. – Львів, 1920. – 36 с.
49. Галущинський М. Національне виховання / М. Галущинський. – Львів, 1920. – 31 с.
50. Галущинський М. Тиждень української дитини у Львові / М. Галущинський // Світло. – 1921. – Ч. I. – С. 6–7.
51. Галущинський М. Українське шкільництво в польським освітленню / М. Галущинський // Світло. – 1922. – Ч. 1–3. – С. 1–10.
52. Г. Вихованє нашихъ дівчатъ / Г. // Школьна Часопись. – 1886. – Ч. 17–18. – С. 131–132.
53. Герасимович І. На тривогу! Основи української нації zagrożені / І. Герасимович. – Львів, 1929. – 152 с.
54. Герасимович І. Рідна Школа – найважливіша всенародна установа сучасної доби / І. Герасимович // Жіноча Доля. – 1929. – Ч. 20. – С. 10; Ч. 22. – С. 11.
55. Герасимович І. Українські дитячі півоселі у Львові / І. Герасимович // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 17. – С. 244–247.
56. Герасимович І. Українські школи під польською владою / І. Герасимович. – Станіслав, 1924. – 16 с.
57. Герусинський С. Розвій народного шкільництва у Львові в 1906/7 н. р. / С. Герусинський // Учитель. – 1908. – Ч. 9, 10. – С. 149.
58. Гошовський Б. Українська дитяча література: спроба огляду і проблематики / Б. Гошовський. – Нью-Йорк ; Торонто : Об'єднання працівників дитячої літератури ім. Л. Глібова, 1966. – С. 36–37.
59. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – К. ; Львів, 1913. – 524 с.
60. Грушевський М. Наталія Кобринська / М. Грушевський // ЛНВ. – Львів, 1900. – Т. IX. – Кн. 1. – С. 1–23.
61. Грушевський М. Наша школа / М. Грушевський // Наша Школа. – Львів, 1909. – Кн. I – II. – С. 1–5.

62. Грушевський М. Рецензія на “Жіночу бібліотеку” Н. Кобринської / М. Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1897. – Т. XVII. – Кн. III. – С. 4.
63. Грушевський М. Шкільна справа в Галичині / М. Грушевський // Михайло Грушевський про українську мову і українську школу. – К., 1991. – С. 25–27.
64. Де-що зо статистики Галичини // Діло. – 1891. – Ч. 284. – С. 3.
65. Джеджалик [Франко І.]. Жінчина-мати / Джеджалик // Друг. – Львів, 1875. – Ч. 22. – С. 532–535; Ч. 23. – С. 551–554; 1876. – Ч. 1. – С. 29–30; Ч. 2. – С. 60–61.
66. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції (1922–1940 рр.) / О. Джус. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 260 с.
67. Дзерович Ю. Педагогіка / Ю. Дзерович. – Львів, 1937. – 240 с.
68. Дитяча ярмарка // Нова Хата. – 1934. – Ч. 11. – С. 11.
69. Дитячі садки й захоронки Р. Ш. // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 23–24. – С. 356–358.
70. Діточа вакаційна півоселя в Тернополі // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 1–2. – С. 5.
71. Діточі імпрези // Нова Хата. – 1934. – Ч. 7–8. – С. 10.
72. Діточі садки // Нова Хата. – 1934. – Ч. 10. – С. 12.
73. Діточі садки в Львівському повіті // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 19. – С. 304–305.
74. Діточі садки («огрудкі дзеценце») // Українські Вісті. – 1938. – Ч. 157. – С. 3.
75. Для української дитини – українська школа : Промова пос. Дмитра Великановича, виголошена на Бюджетовій Комісії Союму в дні 3 лютого 1933 р. // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 4. – С. 53–59.
76. Домбчевська І. Перше виховання дитини в дитячому садку / І. Домбчевська // Ілюстрований календар – альманах «Жіночої Долі» на рік 1938. – Коломия, 1937. – С. 13–15.
77. Донцова М. Курс для інструкторок на села / М. Донцова, М. Мриц // Нова Хата. – 1926. – Ч. 3. – С. 19.
78. До організаційної праці // Мета. – 1908. – 1 мая.
79. Дописи // Діло. – 1933. – 3 вересня.

80. Дорошенко Д. Нарис історії України : у 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – Т. II. – 349 с.
81. Другий курс провідниць дитячих садків // Рідна Школа. – 1935. – Ч. 11. – С. 178–179.
82. Духнович А. Народная педагогія в пользу училищ і учителів сельських... / А. Духнович. – Ч. I. – Львів, 1857. – 91 с.
83. Дучимінська О.-О. Наталія Кобринська як феміністка / О.-О. Дучимінська. – 1934. – 30 с.
84. Дучимінська О.-О. Про виховання / О.-О. Дучимінська // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 46. – С. 2; Ч. 47. – С. 2.
85. Ефименко А. Я. История украинского народа / А. Я. Ефименко. – К., 1990. – 510 с.
86. Жерело лиха // Учительське Слово. – 1921. – Ч. 4. – С. 1.
87. Животко А. Будемо бавитися (Збірка забав для дітей) / А. Животко. – Ужгород : УНІО, 1926. – 38 с.
88. Животко А. В справі дошкільного виховання / А. Животко // Учительське Слово. – 1922. – Ч. 2–3–4. – С. 10–11.
89. Животко А. Дошкільне виховання. Лекції, читані в Укр. Високому Педаг. Інституті ім. М. Драгоманова у Празі в 1923/24 р. / А. Животко. – Прага, 1926. – 200 с.
90. Животко А. Кара й залякування / А. Животко // Світло. – 1922. – Ч. 4–6. – С. 72–74.
91. Животко А. Передшкільне виховання в історичному розвитку / А. Животко // Українське Дошкілля. – 1938. – Ч. 7–8. – С. 45–54.
92. Животко А. Г. Пестальюці : до 175 річниці його народження (1746–1821) / А. Животко // Світло. – 1922. – Ч. 1–3. – С. 12–18.
93. Животко А. Промінь : збірничок для праці з дітьми в дошкільних закладах та в родині / А. Животко. – Катеринослав ; Ляйпціг, 1922. – 94 с.
94. Жіноча довірочна нарада в Коломиї // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 5. – С. 6.
95. Жіноча довірочна нарада в Тернополі // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 2. – С. 4.
96. Жіноче віче в Стрию // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 1. – С. 4; Ч. 2. – С. 3.
97. Жіночий рух // Жіноча Доля. – 1929. – Ч. 3. – С. 3.

98. Жуковецька В. Дитина й природа / В. Жуковецька // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 19 і 20. – С. 281.
99. Загальний з'їзд Рідної Школи // Рідна Школа. – 1938. – Ч. 4. – С. 51–55.
100. Загальний з'їзд УПТ : Резолюції в організаційних справах // Діло. – 1925. – 6 листопада.
101. Загальні збори Р. Ш. 20. У. 1929 р. // Нова Хата. – 1929. – Ч. 7. – С. 9.
102. Загальні збори т-ва “Руска охоронка” // Діло. – 1901. – 4 лютого.
103. Загальні збори т-ва “Українська Захоронка” // Нова Хата. – 1931. – Ч. 3. – С. 13.
104. Загальні збори т-ва «Українська Захоронка» у Львові // Нова Хата. – 1929. – Ч. 3. – С. 19–20.
105. Загальні збори філії РТП в Коломиї // Учитель. – 1902. – Ч. 3. – С. 54–6.
106. Зазив до руського жіноцтва: В справі закладання захоронок для сільських дітей // Діло. – 1910. – 29 липня.
107. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової / І. В. Зайченко. – 2-е вид., доп. і переробл. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2000. – 234 с.
108. Закінчення садкового року в Стрийщині // Рідна Школа. – 1937. – 1 листопада. – С. 307.
109. Закон про приватні школи й наукові та виховні установи // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 6. – С. 83–84.
110. Засади і форми виховання // Учитель. – 1902. – Ч. 23. – С. 357–359.
111. Засідання Головної Управи Рідної Школи // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 19–20. – С. 236.
112. За українську школу й українського учителя // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 19–20. – С. 265.
113. “Захоронка” – тип українського дошкілля // Шлях виховання й навчання. – 1934. – Перша книжка. – С. 67–69.
114. Захоронкова Семінарія Рідної школи // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 13–14. – С. 209.
115. Звичайні загальні збори т-ва “Жіноча Громада” у Львові // Діло. – 1911. – 9 червня.

116. Звідомлення Головної Управи Рідної Школи за час від 1 вересня 1937 до 31 серпня 1938 // Рідна Школа. – 1938. – Ч. 23–24. – С. 367–378.
117. Звіт з Загальних зборів Руського Товариства педагогічного // Учитель. – 1906. – Ч. 4. – С. 52–55.
118. Звіт з загальних зборів С.У. 27 і 28 грудня 1928 р. // Жіноча Доля. – 1929. – Ч. 3. – С. 2–3.
119. Згарській Е. Фреблівська метода / Е. Згарській // Газета Школьна. – 1876. – 4.10. – С. 77–79.
120. З життя Рідної Школи. Дитячі садки // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 5. – С. 96.
121. З'їзд делегаток “Союза Українок” у Львові // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 10. – С. 6.
122. З'їзд українського жіноцтва // Учительське Слово. – 1922. – Ч. 1. – С. 6.
123. З організацій Тернопільщини // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 2. – С. 4.
124. З т-ва Руска охоронка // Діло. – 1901. – 9 марта.
125. З товариства “Руської Захоронки” // Діло. – 1903. – 4 вересня.
126. Иваненко Г. Развитие общественного воспитания детей в Украинской СРСР (1917–1930 гг.) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук / Г. Иваненко – К., 1966. – 21 с.
127. Із жіночих організацій Стрийщини // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 2. – С. 4.
128. Калічак Ю. Аркадій Животко: повернення із забуття / Ю. Калічак. – Дрогобич : Коло, 2003. – 214 с.
129. Кельнер Л. Коротка історія педагогії / Л. Кельнер ; пер. проф. Т. Грушкевич. – Львів, 1395. – 170 с.
130. Кисілевська О. Виховання нації / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1934. – Ч. 23. – С. 3–4; Ч. 24. – С. 8–9; 1935. – Ч. 1 – С. 8–9; Ч. 2. – С. 4–5; Ч. 3. – С. 5–6; Ч. 4. – С. 5.
131. Кисілевська О. Виховуймо героїв / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1935. – Ч. 3. – С. 3–5.
132. Кисілевська О. Мамо, уважай! / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1936. – Ч. 15–16. – С. 7–8.

133. Кисілевська О. Охороняймо свої діти від найбільшого зла / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1929. – Ч. 3. – С. 5.
134. Кисілевська О. Присвятимо більше уваги нашим дітям / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 13. – С. 2.
135. Кисілевська О. Про виховання дитини / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1925. – Ч. 2. – С. 5; Ч. 3. – С. 4–5; 1926. – Ч. 2. – С. 9.
136. К. [Кисілевська О.]. Думаймо про діточі захоронки та садки / К. // Жіноча Доля. – 1933. – Ч. 4. – С. 9.
137. Клуб Русинок у Львові // Діло. – 1903. – 3 березня.
138. Книш І. Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська і український жіночий рух / І. Книш. – Вінніпег : Накладом авторки, 1957. – 302 с.
139. Кобринська Н. Вибрані твори / Н. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.
140. Кобринська Н. Відозва Товариства Руска охоронка у Львові / Н. Кобринська, М. Грушевська // Діло. – 1900. – 11 грудня.
141. Кобринська Н. Жіноча справа в Галичині / Н. Кобринська // Наша Доля : збірник праць ріжних авторів. – Кн. I. – Стрий, 1893. – С. 1–35.
142. Кобринська Н. Промова на загальних зборах Рускої охоронки / Н. Кобринська. – Львів, 1901. – 11 с.
143. Кобринська Н. Рух жіночих товариств / Н. Кобринська // Наша Доля : збірник праць ріжних авторів. – Кн. 2. – Львів, 1895. – С. 85–96.
144. Кобринська Н. Статут товариства Охоронка / Н. Кобринська // Наша Доля : збірник праць ріжних авторів. – Кн. 1. – Стрий, 1893. – С. 94–104.
145. Кобринська Н. Фелетон / Н. Кобринська // Наша Доля : збірник праць ріжних авторів. – Кн. 3. – Львів, 1896. – С. 116–137.
146. Коменский Я. А. Материнская школа или о заботливом воспитаний юношества в первые шесть лет / Я. А. Коменский // Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – М., 1982. – Т. 1. – С. 201–241.
147. Конрад С. До чого прямуємо у передшкільнім вихованні / С. Конрад // Рідна Школа. – 1937. – Ч. 7. – С. 97.

148. Коренець Д. Доповнення образования семинаристок / Д. Коренець // Рідна Школа. – 1927. – Ч. 2. – С. 6–7.
149. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
150. Критика й рецензії // Шлях виховання й навчання. – 1937. – Перша книжка. – С. 36.
151. Кузик М. Як розвивається дитина / М. Кузик // Нова Хата. – 1932. – Ч. 11. – С. 6–7.
152. Кузик М. Як спостерігати дитину / М. Кузик // Нова Хата. – 1932. – Ч. 12. – С. 8.
153. Кузьмів Я. Більше уваги дітворі в дошкільному віці / Я. Кузьмів // Рідна Школа. – 1935. – Ч. 12. – С. 187–190.
154. Кузьмів Я. Заняття в дитячих садках /спроба пляну занять / Я. Кузьмів // Українське Дошкілля. – 1938. – Ч. 5–6. – С. 76–81.
155. Кузьмів Я. Трохи серця – трохи неба / Я. Кузьмів // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 6. – С. 88–93.
156. Кузьмович В. Дитячі садки / В. Кузьмович // Рідна Школа. – 1938. – Ч. 15–16. – С. 232–234.
157. Кузьмович В. Мої помічення щодо виховання, навчання й організації гімназій Рідної Школи / В. Кузьмович // Українська Школа. – 1929. – Ч. 1–4. – С. 1–16.
158. Кулачківська С. Дитячий садок : проблеми оновлення / С. Кулачківська // Дошкільне виховання. – 1993. – № 8. – С. 4–5.
159. Курс для інструкторок // Нова Хата. – 1927. – Ч. 1. – С. 2.
160. Курс для провідниць діточих садків // Нова Хата. – 1933. – Ч. 5. – С. 9–10.
161. Курс інструкторок на села // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 17. – С. 2–4.
162. Курс інструкторок на села // Нова Хата. – 1927. – Ч. 9. – С. 5.
163. Курс провідниць дитячих садків Р. Ш. у Львові // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 9. – С. 136.
164. Лебедів В. Мами : нариси з нашої домашньої педагогіки / В. Лебедів // Учитель. – 1902. – Ч. 19. – С. 289–294; Ч. 20. – С. 305–308; Ч. 21. – С. 321–324.

165. Лебедова В. З трагедій діточих душ / В. Лебедова // Промінь. – 1905. – Ч. 3. – С. 34–39; Ч. 4. – С. 48–52; Ч. 5. – С. 58–62; Ч. 6. – С. 70–74; Ч. 7. – С. 82–85; Ч. 8. – С. 94.
166. Лебедова В. Сум сучасної хвилі і его відгомін в діточому світі / В. Лебедова // Промінь. – 1904. – Ч. 1–2. – С. 7–9; Ч. 3. – С. 15–17. – Ч. 4. – С. 24–27; Ч. 5. – С. 30–32; Ч. 6. – С. 39–41.
167. Лебедова В. Українська Захоронка / В. Лебедова // В 25 роковини Української Захоронки : збірник. – Львів : Накладом Товариства «Українська Захоронка», 1927. – С. 3.
168. Левицький В. Історія виховання і навчання / В. Левицький. – Львів, 1925. – 184 с.
169. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 рр. / К. Левицький. – Львів, 1927. – 776 с.
170. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914 / К. Левицький. – Львів, 1926. – 736 с.
171. Левицький Ю. В справі нашого народного шкільництва / Ю. Левицький. – Львів, 1909. – 46 с.
172. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : у 2 ч. / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – К. : Вища школа, 2006. – Ч. 1. – 302 с.
173. Лисенко Н. В. Українське національне дошкілля : вчора, сьогодні, завтра / Н. В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 1994. – 77 с.
174. Лициняк В. Кілька слів про захисти для сиріт / В. Лициняк // Українській дитині : збірник. – Львів, 1921. – С. 11–12.
175. Ліщинський І. Биймо в дзвін! Польська шкільна влада переводить ліквідацію українського шкільництва / І. Ліщинський. – Львів, 1924. – 32 с.
176. Макарушка О. Наука виховання : підручник для шкіл і родин / О. Макарушка. – Львів, 1922. – 151 с.
177. Малицька К. В боротьбі за рідну школу / К. Малицька // ЛНВ. – Львів, 1924. – Кн. XII. – С. 261–265.
178. Малицька К. Від основ / К. Малицька // Світло. – 1921. – Ч. 4. – С. 38–41.
179. Малицька К. В ювілейне свято Української Захоронки / К. Малицька // В 25 роковини Української Захоронки : збірник. –

- Львів : Накладом Товариства «Українська Захоронка», 1927. – С. 4–14.
180. Малицька К. Дитячі садки по наших селах / К. Малицька // Нова Хата. – 1936. – Ч. 20. – С. 2.
181. Малицька К. Починаймо будувати від основ / К. Малицька // Громадський Вістник. – 1922. – Ч. 55. – С. 7.
182. Малицька К. Про жіночий рух / К. Малицька. – Львів, 1904. – 41 с.
183. Малицька К. Про захоронки і діточі садки / К. Малицька // Українській дитині : збірник. – Львів, 1921. – С. 12–15.
184. Малицька К. Проходом по львівських вакаційних півоселях / К. Малицька // Діло. – 1933. – Ч. 208. – С. 4; Ч. 209. – С. 3; Ч. 210. – С. 5; Ч. 211. – С. 5.
185. Малицька К. Софія Русова в Рідній Школі і Захоронці : з дітьми і про дітей / К. Малицька // Нова Хата. – 1929. – Ч. 12. – С. 8–9.
186. Малицька К. Товариство для наших найменших. По загальних зборах «Української Захоронки» / К. Малицька // Діло. – 1926. – Ч. 10. – С. 3–4.
187. Малицька М. На межі ХХ століття / М. Малицька // Учитель. – 1900. – Ч. 23. – С. 354–360; Ч. 24. – С. 370–373.
188. Мацюк Я. Марія Монтесорі і її “Діточі Доми” / Я. Мацюк // Шлях виховання й навчання. – 1934. – Четверта книжка. – С. 239–251.
189. Мацюк Я. Природні зацікавлення й метода Декролі / Я. Мацюк. – Львів, 1931. – 104 с.
190. Минетей Г. Статистика українського середнього шкільництва / Г. Минетей // Українська Школа. – 1938. – С. 121, 124–125.
191. М. М. Жіноче віче в Стрию / М. М. // Нова Хата. – 1926. – Ч. 1. – С. 1–2.
192. Монтесорі М. Метод науочної педагогіки, применяемый к детскому воспитанию в домах ребенка / М. Монтесорі. – М., 1915. – 316 с.
193. М-х І. Курс інструкторок на села / І. М-х // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 17. – С. 2–4.
194. Нагачевська З. Галицьке українське дошкілля: від Наталії Кобринської до Софії Русової / З. Нагачевська // Науково-методич-

- ний вісник Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників. – 1995. – № 2. – С. 3–8.
195. Нагачевська З. І. Виховна роль жінки у сім'ї та в суспільстві в оцінці Мілени Рудницької / З. І. Нагачевська // Вісник Чернівецького університету: Серія : Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2002. – Вип. 137. – С. 132–140.
196. Нагачевська З. І. Перше українське дошкільне товариство у Галичині : до 100-річчя заснування / З. І. Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 4. – С. 161–170.
197. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.) : монографія / З. Нагачевська. – Івано-Франківськ : Підприємець Третьяк І. Я., 2007. – 764 с.
198. Нагачевська З. І. Підготовка кадрів для українських дошкільних закладів : погляд у минуле / З. І. Нагачевська // Обрії. Науково-методичний часопис для освітян. – Снятин, 1995. – № 1. – С. 9–13.
199. Нагачевська З. І. Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / З. І. Нагачевська. – К., 1995. – 24 с.
200. Нагірна М. Охоронки / М. Нагірна // Наша Доля : збірник праць різних авторів. – Кн. 2. – Львів, 1995. – С. 50–54.
- 200 а. Нарис історії «Просвіти» / за ред. І. Мельника. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 322 с.
201. Обіжник до управ усіх народних шкіл Рідної Школи в справі ухвал краєвої конференції учительства з дня 6 березня 1927 р. // Рідна Школа. – 1927. – Ч. 3. – С. 12.
202. О вихованю : Подручникъ для рускихъ женщин / написав И. Н. [І. Негребецький]. – Львів : Накладомъ редакції «Зорі», 1881. – 128 с.
203. Одномісячний курс для провідниць діточих садків у Станиславові // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 12. – С. 220–230.

204. Окуневський Т. Спомин про неї / Т. Окуневський // Першому українському борцеві за права жінки : збірник. – Львів, 1921. – С. 7–8.
205. Олесків-Федорчак С. На діточому майдані / С. Олесків-Федорчак // В 25 роковини Української Захоронки : збірник / С. Олесків-Федорчак. – Львів, 1927. – С. 22–25.
206. Олесків-Федорчакова С. Українська Захоронка / С. Олесків-Федорчакова // Рідна школа. – 1927. – Ч. 1. – С. 10–11.
207. О. М. Закладаймо захоронки / М. О. // Рідна Школа. – 1927. – Ч. 5–6. – С. 9–10.
- 207 а. О. мітрат Іван Гордієвський // Ілюстрований Календар «Просвіти» на рік 1928. – Львів, 1927. – С. 274–276.
208. О назначенію матери // Дом и Школа. – 1863. – Ч. 3. – С. 18.
209. Організаційна діяльність Р. Ш. від 1/5 до 31/8 ц.р. (з реферату Л. Ясінчука) // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 18. – С. 1.
210. О разумном вихованю дітей. – Львів, 1877. – 39 с.
211. Остапович М. Український піонер дошкільного виховання / М. Остапович // Українське Дошкілля. – 1938. – Ч. 7–8. – С. 2–4.
212. Павлик М. Жіноча бібліотека, видає Наталія Кобринська / М. Павлик // Твори. – К., 1959. – С. 599–606.
213. Паперна Г. О. Іван Франко про народну освіту / Г. О. Паперна. – Львів, 1946. – 63 с.
214. Парацин П. Дайте дітям характер / П. Парацин // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 5. – С. 72–75.
215. Партицький О. Листи о вихованю домашном / О. Партицький // Газета Школьна. – 1879. – Ч. 1. – С. 1–2; Ч. 2. – С. 9–10; Ч. 3. – С. 17–18; Ч. 4. – С. 25; Ч. 5. – С. 33–34.
216. Пастернак М. Маленькі наші ноги, та знають свою путь... / М. Пастернак // Нова Хата. – 1935. – Ч. 23. – С. 5.
217. Пеленська І. Наше організоване жіноцтво / І. Пеленська // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник : у 2 т. – Т. II. – Нью-Йорк : Комітет Стрийщини, 1990. – С. 9–43.
218. Пеленська І. Освітнє життя Стрийщини / І. Пеленська // Стрийщина : історично-мемуарний збірник : у 2 т. – Т. I. – Нью-Йорк : Комітет Стрийщини, 1990. – С. 390–403.

219. Перше загальне жіноче віче у Львові // Народ. – 1892. – С. 9. – С. 126–129; Ч. 11, 12. – С. 163–166.
220. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. – Львів : Накладом товариства «Рідна Школа», 1938. – 252 с.
221. Перший Український просвітно-економічний Конгрес уладжений Товариством «Просвіта» в сорокліте заснованя у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року ; протоколи і реферати / зред. д-р І. Брик і д-р М. Коцюба : Львів : Коштом і накладом Т-ва «Просвіта», 1910. – 656 с.
222. Перші жіночі збори в Стрию // Народ. – 1891. – Ч. 20, 21. – С. 282–284.
223. Першому українському борцеві за права жінки. – Львів : Накладом «Союзу Українок», 1921. – 16 с.
224. Песталоцци И. Г. Просьба к друзьям человечества и покровителям о милостивой поддержке учреждения имеющего задачей дать бедным детям воспитание и работу в сельской местности / И. Г. Песталоцци // Избранные педагогические произведения : в 3 т. – Т. I. – М., 1961. – С. 127–131.
225. Петришин І. “Притуловища” і “читальні” яко конечні співчинники народної школи / І. Петришин // Учитель. – 1896. – Ч. 9. – С. 134–133.
226. Петрів І. Діти говорять: Наука мови й вимови / І. Петрів // Учительське Слово. – 1936. – Ч. 1. – С. 6–11; Ч. 2. – С. 23–31; Ч. 3. – С. 33–37; Ч. 4. – С. 41–50; Ч. 6. – С. 57.
227. Підгірянка Марійка. Для Вкраїни вірно жиймо : твори / Марійка Підгірянка. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2009. – 784 с.
228. Плян праці кружків Р. Ш. // Рідна Школа. – 1938. – Ч. 19. – С. 185–192.
229. Повітове жіноче віче в Калуші // Нова Хата. – 1927. – Ч. 4. – С. 19.
230. Повітове свято дитячих садків // Діло. – 1933. – 9 вересня.
231. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. – Т. 2 / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1993. – 606 с.
232. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. – 2-е вид., доп. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2013. – 466 с.

233. Попиченко С. С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія / С. С. Попиченко. – К. : Наук. світ, 2001. – 255 с.
234. Прач О. Виховання дітей / О. Прач // Правда. – 1869. – Ч. 11. – С. 100–101.
235. Про діточі садки // Жіноча Доля. – 1927. – Ч. 6. – С. 8–9.
236. Про дошкільну освіту. Закон України від 11.07.2001 р. № 2628–ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49.
237. Промова сенаторки О. Кисілевської, виголошена в дні 9 березня 1929 р. при дебаті над бюджетом Міністерства освіти і віросповідань // Жіноча Доля. – Ч. 9–10. – С. 190; Ч. 11. – С. 10–20.
238. Про освіту. Закон України : в редакції № 100 від 23.03.1996 р. // Голос України. – 1996. – 25 квітня.
239. Про охорону дитинства. Закон України від 26 квітня 2001 року, № 2402–ІІІ // Нормативно правове забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді. – К. : ДЦССМ, 2002. – С. 13–28.
240. Ревакович М. Дещо про сільські охоронки / М. Ревакович // Наша Доля : збірник праць ріжних авторів. – Кн. 2. – Львів, 1895. – С. 48–50.
241. Реґо Г. Дошкільне виховання у Закарпатті : витоки й історія розвитку (1836–1918 рр.) / Г. Реґо. – Ужгород: Патент, 2010. – 256 с.
242. Резолюції Загальних Зборів Рідної Школи // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 1. – С. 5.
243. Резолюції Загального З’їзду Р. Ш. у Львові з дня 25 грудня 1933 р. // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 1. – С. 4.
244. Резолюції Загального З’їзду Товариства “Союз Українок” у днях 20 і 21 березня 1935 // Діло. – 1335. – 27 березня.
245. Резолюції з’їзду молоді в Станиславові // Діло. – 1935. – 5 липня.
246. Резолюції, прийняті загальними зборами “С. У” 23.ХІІ. 1929 р. // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 6. – С. 2.
247. Резолюції Українського Жіночого Конгресу, ухвалені в Станиславові 27 червня ц. р. // Жіноча Доля. – 1934. – Ч. 15–16. – С. 15–16.
- 247 а. Розпорядок Міністра освіти в справі мови в публічних і приватних школах // Рідна школа. – 1927. – Ч. 1. – С. 9.

248. Рыбак О. З. Проблема эмансипации женщин в общественно-политическом и культурно-просветительском движении Восточной Галиции и Северной Буковины конца XIX – начала XX в. : дис. ... канд. истор. наук / О. З. Рыбак. – Львов, 1987. – 190 с.
249. Рідна школа в 1932–1933 : звіт Головної Управи Р. Ш. // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 23–24. – С. 354–364.
250. Рідна Школа в 1933–1934 р. : звіт Головної Управи Р. Ш. // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 23–24. – С. 339–353.
251. Рубинштейн М. Идея органического развития детского сада Ф. Фребеля / М. Рубинштейн // История педагогических идей в её основных чертах. – М., 1916. – С. 224–239.
252. Русова С. Колись і тепер / С. Русова // В 25 роковини Української Захоронки : збірник. – Львів, 1927. – С. 15–21.
253. Русова С. Наталія Кобринська (1851–1920) / С. Русова // Наші визначні жінки : збірник. – Коломия, 1934. – С. 3–16.
254. Русова С. Нова школа соціального виховання / С. Русова. – Катеринослав ; Ляйпціг, 1924. – 152 с.
255. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / С. Русова. – Прага, 1927. – 112 с.
256. Русова С. О. Декролі / С. Русова // Українська Школа. – 1933. – Ч. 1–2. – С. 7–14.
257. Русова С. Роля жінки в дошкільному вихованні / С. Русова // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 6. – С. 84–36.
258. Русова С. Суспільні питання виховання / С. Русова // Життя і Знання. – 1929. – С. 161–163.
259. Русова С. Сучасна мрія виховання / С. Русова // Життя і Знання. – 1930. – С. 165–166.
260. Русова С. Сучасні течії в новій педагогіці / С. Русова // Шлях виховання й навчання. – 1932. – Перша книжка. – С. 1–12; Третя книжка. – С. 129–139; Четверта книжка. – С. 185–202.
261. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова // Прага, 1924. – 127 с.
262. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / В. К. Савинець. – Львів, 1961. – 99 с.
263. Савицький Р. Гри й забави як практичні заняття в дошкільному віці дитини / Р. Савицький. – Станиславів, 1936. – 44 с.

264. Савицький Р. Дитячі садки та їх виховна вартість / Р. Савицький // Станиславівські вісті. – 1937. – 30 травня.
265. Савицький Р. Шляхом дитячих ігор і забав / Р. Савицький // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 15–19. – С. 224–226.
266. Секція провідниць дитячих садків Р. Ш. // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 18. – С. 261.
267. Селезінкова Н. 10-ліття найріднішої школи. Кілька слів про вагу дитячих садків / Н. Селезінкова // Діло. – 1934. – Ч. 108. – С. 3; Ч. 109. – С. 5; Ч. 110. – С. 4.
268. Селезінкова Н. Дошкільне виховання: Реферат, виголошений на з'їзді «Союзу Українок» у Львові дня 9 квітня 1927 року / Н. Селезінкова. – Львів : Накладом Т-ва «Союз Українок», 1927. – 15 с.
269. Сельський Є. Суспільно-національна опіка над дітьми / Є. Сельський // Світло. – 1922. – Ч. 1–3. – С. 19–28.
270. Сельський Є. Українські поради матерей / Є. Сельський // Українській дитині : збірник. – Львів, 1921. – С. 16–18.
271. Селянський Л. Нова напасть на нашу кишеню або чи треба нам охоронок / Л. Селянський // Наша Доля : збірник праць різних авторів. – Книжка 3. – Львів, 1896. – С. 67–87.
272. Семчишин М. Тисяча років української культури : 2-е вид. / М. Семчишин. – К. : АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. – 550 с.
273. Симонович А. С. О детских садах / А. С. Симонович // Вестник воспитания. – 1896. – № 8. – С. 174–180, 190–195.
274. Сілецький В. Литячі садки в Городенському повіті / В. Сілецький // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 4–5. – С. 67.
275. Сірополко С. Завдання нової школи / С. Сірополко // Република. – 1919. – 25 квітня.
276. Сірополко С. Історія освіти на Україні: друге вид. / С. Сірополко. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.
277. Сірополко С. Національне виховання / С. Сірополко // Рідна Школа. – 1927. – Ч. 5–6. – С. 8–9.
278. Софія Русова. З маловідомого і невідомого. – Ч. 1. : «Несторка української педагогічної літератури...» / упоряд. О. Джус, З. Нагачевська. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. – 456 с.

279. Софія Русова І Галичина : збірник статей і матеріалів / упоряд., вступ. стаття З. І. Нагачевська. – Івано-Франківськ : Вік, 1996. – 126 с.
280. Старчук І. Діти рисують / І. Старчук. – Львів, 1936. – 20 с.
281. Старчук І. Із дослідів над дитячим рисунком / І. Старчук // Шлях виховання й навчання. – 1936. – Перша книжка. – С. 41–58.
282. Статут Рідної Школи Українського Педагогічного Товариства. – Львів, 1926. – 30 с.
283. Статут Руського Товариства Педагогічного. – Львів, [б. р.]. – 8 с.
284. Статут Товариства “Просвіта”, ухвалений надзвичайними загальними зборами у Львові дня 2.03.1924 р. – Львів, 1924. – 30 с.
285. Статут Товариства Руська охоронка у Львові. – Львів, 1900. – 8 с.
286. Статут Товариства “Союз Українок” у Львові. – Львів, 1917. – 19 с.
287. Статут Товариства “Українська Захоронка” у Львові. – Львів : Накладом Товариства, 1916. – 9 с.
288. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори у двох томах – Т. 1 : Українське національне виховання / М. Стельмахович / за заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ ; Коломия : Вік, 2011. – 520 с.
289. Стельмахович М Няні з народу / М. Стельмахович // Дошкільне виховання. – 1993. – № 2. – С. 12.
290. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) // Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1992. – 191 с.
291. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1992. – 510 с.
292. Суховерська О. Рухові забави й гри з мельодіями й примівками / О. Суховерська. – Львів, 1924. – 120 с.
293. Тверде слово українського народу // Рідна Школа. – 1932. – Ч. 11. – С. 161–166.
294. Терлецький О. Всеукраїнське виховання / О. Терлецький // Світло. – 1922. – Ч. 1–3. – С. 35–38.
295. Терлецький О. Національне виховання і наша історія / О. Терлецький // Світло. – 1921. – Ч. 2. – С. 9–11.

296. Тисовський О. Виховання перед школою для школи / О. Тисовський // Світло. – 1921. – Ч. 1. – С. 2–3.
297. Томашівський С. З історії державної середньої школи в Галичині / С. Томашівський // Наша Школа. – Кн. 1–2. – 1909. – С. 11.
298. Українська Захоронка у Львові // Нова Хата. – 1926. – Ч. 3. – С. 19.
299. Українська Педагогічна Вистава у Львові 1937 р. // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 12. – С. 178–180.
300. Українська педагогічна думка в іменах (Східна Галичина – українське зарубіжжя ХХ ст.) : навчальний посібник / Т. К. Завгородня, З. І. Нагачевська, Н. М. Салига та ін. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. – 480 с.
301. Українське Дошкілля : підручник для провідниць українських дитячих садків / за заг. ред. Л. Ясінчука. – Львів : Накладом Головної Управи «Рідної Школи», 1936. – 248 с.
302. Українське Дошкілля : підручник для провідниць української дошкільної дітвори в дитячих садках, захистах, сиротинцях і т. под. установах. – Краків: Українське видавництво, 1940. – 110 с.
303. Українське Педагогічне Товариство: Звіт з діяльності за час від 1.IX.1924 до 31.VIII.1925 // Діло. – 1925. – 31 жовтня.
304. Українські діти до шкіл Рідної Школи // Рідна Школа. – 1936. – Ч. II. – С. 160.
305. Українській дитині : збірник. – Львів : Видання філії Кр. Т-ва охорони дітей і опіки над молодіжю, 1921. – 28 с.
306. Улюкаєва І. 20-і роки. Сміливий пошук освітян / І. Улюкаєва // Дошкільне виховання. – 1994. – № 3. – С. 6–7.
307. Улюкаєва І. Початок відродження. Суспільне дошкільне виховання і підготовка педагогічних кадрів у роки УНР (1917–1919) / І. Улюкаєва // Дошкільне виховання. – 1994. – № 1. – С. 12–13.
308. Усменцева Н. О. Дошкільне виховання / Н. О. Усменцева // Розвиток народної освіти на Львівщині. – Львів, 1957. – С. 114–125.
309. Устава з дня 14 мая 1869 р. о устрою народного шкільництва // Вісник законів і розпоряджень краєвих. – Львів, 1869. – С. 492–511.

310. Федак-Шепарович О. Українська Захоронка у Львові (3 нагоди 25-літнього ювілею) / О. Федак-Шепарович // Нова Хата. – 1927. – Ч. 6. – С. 4.
311. Філяс О. Дитячі садки як засіб гігієнічного перевиховання молоді / О. Філяс // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 6. – С. 87.
312. Філяс О. Харчування дитини в дитячих садках / О. Філяс // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 10. – С. 154–155; Ч. 11. – С. 171–172; Ч. 12. – С. 187–188; Ч. 13. – С. 205–207.
313. Франко І. Жіноча бібліотека, видає Наталія Кобринська / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 29. – К, 1981. – С. 202–204.
314. Франко І. Чого хоче галицька робітницька громад / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 45. – К., 1986. – С. 151–164.
315. Фребель Ф. Детский сад / Ф. Фребель // Педагогические сочинения. – Т. 2. – М., 1913. – 581 с.
316. Фуртак М. Діточі садки / М. Фуртак // Нова Хата. – 1927. – Ч. 3. – С. 3.
317. Ханас З. Нариси з історії жіночого руху Стрийщини / З. Ханас. – Стрий : Видавничий дім «Укрпол», 2007. – 362.
318. Холл С. Д. Педагогія детского сада / Д. С. Холл ; под ред. и с предисл. А. У. Зеленко. – М., 1914. – 42 с.
319. Храплива Е. Як закладати діточі садки / Е. Храплива // Жіноча Доля. – 1934. – Ч. 8. – С. 5–6.
320. Хроніка // Українське Дошкілля. – 1938. – Ч. 1. – С. 16.
321. Цісик Є. Захоронка на Шумлянщині / Є. Цісик // Стрийщина : історично-мемуарний збірник. – Т. І. – Нью-Йорк : Комітет Стрийщини, 1990. – С. 387–389.
322. Чого домагаємося на області Львівської шкільної Кураторії? / Меморіал Головної Управи Р. Ш. до Кураторії Л. Ш. О. // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 10. – С. 161–162.
323. Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской. – Станиславів, 1913. – С. 32, 107, 209.
324. Шематизм всего клира греко-католицкой митрополичой Архиепархии Львовской. – Львов, 1912. – С. 407.
325. Шкільна реформа // Діло. – 1926. – 1 січня.

326. Шкільництво Рідної Школи в минулому році // Рідна Школа. – 1933. – Ч. 10. – С. 173.
327. Шлегер Л. К. Практическая работа в детском саду / Л. К. Шлегер. – М., [б. г.]. – 80 с.
328. Шухевичева Г. Клюб Русинок у Львові / Г. Шухевичева // Наша Доля. – Кн. 2. – Львів, 1895. – С. 85–86.
329. Щербакова К. Й. З історії розвитку громадського дошкільного виховання / К. Й. Щербакова // Вступ до спеціальності. – К., 1990. – С. 85–100.
330. Ювілейне свято Української захоронки // Діло. – 1936. – 22 листопада.
331. Як закладати і вести діточі садки : інструкція. – Львів : Накладом Головної управи “Рідної Школи”, 1932. – 18 с.
332. Якубовська М. Костянтина Малицька: життєвий і творчий шлях / М. Якубовська. – Львів, 1995. – 122 с.
333. Ярема Я. Софія Русова / Я. Ярема // Рідна Школа. – 1936. – Ч. 6. – С. 82–84.
334. Ясінчук Л. Азбука нації : Рідна школа та її вага / Л. Ясінчук. – Львів : Накл. «Рідної Школи», 1931. – 32 с.
335. Ясінчук Л. Дитячий садок і його провідниця / Л. Ясінчук // Рідна Школа. – 1935. – Ч. 8. – С. 160–161; Ч. 10. – С. 160–161.
336. Ясінчук Л. Дитячий садок : Мета і спосіб оснування / Л. Ясінчук. – Львів : Накладом Т-ва «Рідна Школа», 1936. – 31 с.
337. Ясінчук Л. Нові закони про прилюдні розваги та збірки : для установ Рідної Школи / Л. Ясінчук. – Львів, 1934. – 16 с.
338. Ясінчук Л. Правильник для організаційно-фінансової підтримки діточого садка / Л. Ясінчук // Рідна Школа. – 1934. – Ч. 6. – С. 81–84.
339. Ясінчук Л. 50 літ рідної школи, 1881–1931 / Л. Ясінчук. – Львів : Накладом Т-ва «Рідна Школа», [б. р.]. – 270 с.
340. Ясінчук Л. Рідна Школа в ідеї і житті : підручник для рідношкільних організацій і діячів / Л. Ясінчук. – Львів, 1934. – 208 с.

* * *

341. Aus der Geschichte der Kleinkindererziehung. – Berlin : Volk und Wissen, 1959. – 280 s.

342. Bizon I. Historia wychowania, zrodel czerpana, dla uzytku seminariow nauczycielskich, nauczyciele i ludzi zajmujacych sie wychowaniem / I. Bizon. – Lwow, 1913. – 413 s.
343. Bobrowska-Nowak W. Historia wychowania przedszkolnego / W. Bobrowska-Nowak. – Warszawa : Wydawnictwo szkolne i pedagogiczne, 1978. – 630 s.
344. Weimar H. Geschichte der Padagogik / H. Weimar. – Berlin, 1915. – 160 s.
- 344 a. Weinfeld J. Rocznik Polskie. – Wydanie Drugie / J. Weinfeld. – Warszawa ; Lwow, 1922. – S. 98.
345. Weryho-Radziwillowiczowa M. Metoda wychowania przedszkolnego / M. Weryho-Radziwillowiczowa. – Lwow ; Warszawa : Ksaznica – Atlas, 1931. – 324 s.
- 345 a. Weinfeld J. Rocznik Polskie. Wydanie Drugie / J. Weinfeld. – Warszawa ; Lwow, 1922. – S. 58.
346. C. k. Rada szkolna Krajowa o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1910/11. – We Lwowie, 1912. – S. 50, 80, 87.
347. C. k. Rada szkolna Krajowa o stanie wyshowania publicznego w roku szkolnym 1911/12. – We Lwowie, 1913. – S. 48.
348. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1924. – 71 s.
349. Kowalski A. Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym / A. Kowalski. – Lwów, 1906. – 371 s.
350. Krajowe ustawy szkolne wraz z Statutem Rady szkolnej krajowej / Zestawiel B. Baranowski. – Lwow: Nakladem Towarzystwa Pedagogicznego, 1889. – 86 s.
351. Cicimirska N. Moja ochronka. Podręcznik metodyczny. – Wud. 2 zmienione / N. Cicimirska. – Lwow, 1928. – 346 s.
352. Oświata i wychowanie. – Warszawa, 1930. – S. 622, 896–897.
353. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1927. – 485 s.
354. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1929. – 491 s.
355. Rozporządzenie ministra wysnan' i os'wiecenia z dnia 22 czerwca 1872 zawierajace prepisy o ogródkach dziecinnych i zakładach z niemi spowinowaconych // Dziennik ustaw państwa dla Królestw i

- Krajów w radzie pan'stwa reprezentowanych. – W Wiedniu, 1872. – S. 343–346.
356. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 kwietnia 1927 r. o nadzorze i kontroli nad działalnos'cia instytucyj opiekuńczych // Dz. U. R. P. – 1927. – 30 kwietnia. – № 40. – S. 482.
357. Rozporządzenie Rady szkolnej krajowej z dnia 25 lutego 1871. L. 1740, №. 20 Dz. u. kr. ktorem się ogłasza prowizoryczny Statut dla Seminaryow nauczycielskich // Zbior najważniejszych okólników i Rozporządzeń zasadniczych c. k. krajowej Rady szkolnej. – Lwów, 1895. – T. 2. – S. 70–80.
358. Skolnictwo w Malopolsce / Opracował Seweryn Lehnert. – Warszawa, 1922. – 115 s.
359. Sprawosdanie c. k. Rady szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1887/8. – We Lwowie, 1899. – S. 74.
360. Sprawosdanie c. k. Rady szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roky szkolnym 1894/5. – We Lwowie, 1895. – S. 44.
361. Sprawosdanie c. k. Rady szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roky szkolnym 1895/6. – We Lwowie, 1896. – S. 52.
362. Stan szkolnictwa w okrecu szkolnym Lwowskim w roku szkolnym 1937/38. – We Lwowie, 1938. – 86 s.
363. Statystyka os'wiaty i kultury. – Warszawa, 1932. – S. 4–6, 24.
364. Statystyka szkolnictwa. – Warszawa, 1934. – S. 8, 15–16, 46.
365. Ustawa z dnia 22. Czerwca 1867 № 13. Dz. U. P. o jezyky wykładowym w szkołach ludowych i srednich Królestw Galizyi i lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskim // Zbior Ustaw i najważniejszych Rozporządzeń w sprawie szkolnictwa ludowego. – Lwow, 1885. – S. 58–61.
366. Ustawa z dnia 23 Maja 1895 o zakładaniu i urządzeniu publicznych szkol ludowych i obowjzku posyłania do nich dziecię // Dziennik ustaw i rozporadzen krajowych dla Królestwa Galicyi i lodomeryi Wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskim. – Lwow, 1895. – № 57. – S. 181–187.
367. Ustawa z dnia 11 Marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dz. U. R. P. – Warszawa, 1932. – № 387, póź. 389 – S. 639–645.
368. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznie // Dz. U. R. P. – Warszawa, 1923. – № 92, póź. 726. – S. 326–327.

* * *

Центральний Державний історичний архів України у м. Львові
(ЦДІА у Львові)

369. Ф. 146, оп. 1, спр. 1356, арк. 1–33.
370. Ф. 146, оп. 5, спр. 78, арк. 73.
371. Ф. 146, оп. 8, спр. 231, арк. 1–58.
372. Ф. 146, оп. 14, спр. 31, арк. 1–22.
373. Ф. 146, оп. 25 II, спр. 3574, арк. 2.
374. Ф. 146, оп. 25 II, спр. 5477, арк. 2.
375. Ф. 146, оп. 51–а, спр. 563, арк. 23–26.
376. Ф. 146, оп. 51–а, спр. 661, арк. 3–4.
377. Ф. 146, оп. 51–а, спр. 717, арк. 3–4.
378. Ф. 179, оп. 3, спр. 1348, арк. 11–33.
379. Ф. 179, оп. 3, спр. 1419, 89 арк.
380. Ф. 179, оп. 5, спр. 11, арк. 1–5.
381. Ф. 179, оп. 5, спр. 72, арк. 1–75.
382. Ф. 179, оп. 5, спр. 73, арк. 1–63.
383. Ф. 179, оп. 5, спр. 76, арк. 1–53.
384. Ф. 179, оп. 5, спр. 100, арк. 1–135.
385. Ф. 179, оп. 5, спр. 111, арк. 1–85.
- 385 а. Ф. 206, оп. 1, спр. 34, арк. 1.
386. Ф. 206, оп. 1, спр. 160, арк. 1–70.
387. Ф. 206, оп. 1, спр. 1278, арк. 1–2.
388. Ф. 206, оп. 1, спр. 1428, арк. 1–18.
389. Ф. 206, оп. 1, спр. 1443, 57 арк.
390. Ф. 206, оп. 1, спр. 1477, арк. 1–11.
391. Ф. 206, оп. 1, спр. 1721, арк. 1–11.
392. Ф. 206, оп. 1, спр. 1722, арк. 1–3.
393. Ф. 206, оп. 1, спр. 1723, арк. 1–12.
394. Ф. 206, оп. 1, спр. 1724, арк. 1–69.
395. Ф. 206, оп. 1, спр. 1738, арк. 1–16.
396. Ф. 206, оп. 1, спр. 1741, арк. 1–260.
397. Ф. 206, оп. 1, спр. 1742, арк. 1–157.
398. Ф. 206, оп. 1, спр. 2207, арк. 1–8.
399. Ф. 319, оп. 1, спр. 5, арк. 1–32.
400. Ф. 319, оп. 1, спр. 7, арк. 1–122.

- 401. Ф. 319, оп. 1, спр. 8, арк. 2–2 зв.
- 402. Ф. 348, оп. 1, спр. 6780, арк. 1–20.
- 403. Ф. 348, оп. 1, спр. 6853 (2), арк. 184–185.
- 404. Ф. 417, оп. 1, спр. 1388, арк. 1–18.
- 405. Ф. 462, оп. 1, спр. 166, арк. 23–24.
- 406. Ф. 462, оп. 1, спр. 210, арк. 169–170.

Державний архів Львівської області (ДАЛО)

- 407. Ф. 7, оп. 3, спр. 27, арк. 170.
- 408. Ф. 7, оп. 3, спр. 334, арк. 116.
- 409. Ф. 271, оп. 1, спр. 337, арк. 16–21.
- 410. Ф. 271, оп. 1, спр. 78, арк. 51.
- 411. Ф. 350, оп. 1, спр. 3398, арк. 4–7.
- 412. Ф. 350, оп. 1, спр. 4410, арк. 9.

Державний архів Тернопільської області (ДАТО)

- 413. Ф. 231сп, оп. 1, спр. 2268, арк. 1–25.
- 414. Ф. 231сп, оп. 1, спр. 3995, арк. 1–6.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Відомості

про громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів, педагогів, причетних до розвитку теорії та практики українського дошкільного виховання у Східній Галичині (кінець XIX ст. – 1930-ті рр.)

Баран (Гаврисевич*) Блянка (1896–?) – громадська діячка, засновниця «Союзу українок» у Кам'янці – Подільському. У 1919 р. – член Державної Ради ЗУНР, організатор галицького українського жіноцтва, заступник голови Української Національної Жіночої Ради (1921–1924). У 1924–1939 рр. – голова Української секції Ліги Миру і Свободи у Львові; в 1926–1939 рр. – організатор жіноцтва УНДО. Обиралася членом Головної управи товариства «Рідна школа», зокрема працювала в її дошкільній комісії. Після війни на еміграції.

Бартошевський Іван (1852–1921) – доктор богослов'я, церковний письменник і проповідник, професор Львівського університету, автор підручників і статей на богословські та педагогічні теми.

Біланюк Петро (1894–1977) – галицький педагог, діяльний член товариства «Рідна школа» та Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові; автор низки науково-популярних розвідок і статей на педагогічні теми. Після війни у Німеччині, згодом – у США, де вийшла друком його фундаментальна праця «Карпатська Україна» (1972).

Білецька (Білинська) Марія (1864–31.12.1937) – видатна громадська і педагогічна діячка, директор першої української дівочої віділової школи ім. Т. Шевченка (до 1905 р.) та «наукова директорка» дівочого інституту св. Ольги у Львові, викладач місцевої української жіночої учительської семінарії РТП. Одна із засновниць і член першого віділу товариства «Українська захоронка»; голова львівських «Клубу русинок» і «Жіночої громади»; почесний член УПТ, «Союзу українок»; одна із перших жінок-членів Народного комітету Національно-Демократичної партії, член-засновник Трудової партії.

Блажкевич (Бородієвич) Іванна (1886–1977) – галицька громадська і культурно-освітня діячка, педагог, дитяча письменниця. Із 1911 р. і до кінця I світової війни – учителька народних шкіл на Станіславщині, а

* У дужках зазначено дівоче прізвище.

згодом – у рідному с. Денисові (нині Козівський р-н Тернопільської обл.). Активний член Українського товариства охорони дітей і опіки над молоддю, «Союзу українок», засновник і багаторічний голова Союзу українських працюючих жінок-«Жіноча громада» у Львові. У 1921 р. польська влада призначила винагороду в 20. 000 пол. зл. за сприяння в її арешті як активної політичної діячки; на початку 1930-х стала жертвою пацифікації («осмирення непокірних») і зазнала фізичної розправи. Перші твори з'явилися друком у 1908 р. Автор праць на педагогічні та морально-виховні теми, збірок поезій, драматичних творів для дітей. Із 1963 р. – член Спілки письменників України.

Врецьона Григорій (1839–1901) – педагогічний і освітній діяч Східної Галичини, учитель школи вправ у Львові. Видавець і редактор «Шкільної часописі» (1880–1889), автор підручників, популярних оповідань, статей на педагогічні теми. Член Головного відділу товариства «Просвіта».

Великанович Дмитро (1886–?) – громадсько-політичний діяч у Галичині, організатор українського вчителства; у 1930-х рр. – член ЦК УНДО; в 1928–1939 рр. – посол до польського сейму. У 1940 р. вивезений більшовиками, помер на засланні.

Галущинський Михайло (1878–1931) – галицький громадський і освітній діяч. У 1910–1914 рр. – директор гімназії «Рідної школи» в м. Рогатині (сьогодні райцентр Івано-Франківської обл.). У 1923–1931 рр. – голова товариства «Просвіта» у Львові. З 1928 до 1930 рр. – сенатор (від УНДО) і віце-президент польського сенату, згодом посол. Автор праць на педагогічні теми.

Гординська (Бірчак) Олена (1886 – 1961) – випускниця учительської семінарії у м. Самборі (Львівщина); займалася харитативною діяльністю в Коломиї (допомагала убогим гімназійним учням). У 1920–1930-х рр. – у Львові. Упродовж 12 років – голова товариства «Українська захоронка», співзасновниця і член управи товариства «Будучність». У роки II світової війни – у Жіночій Службі України, заснованій К. Малицькою. Із 1947 р. – у США, діяльна у «Союзі українок» Америки.

Грушевська (Вояківська) Марія (1868–1948) – уродженка Тернопільщини, дружина Михайла Грушевського. Народна вчителька та громадська і просвітня діячка у Львові, працювала в інституті для дівчат Сестер василіянок. Перший голова львівського дошкільного товариства «Українська захоронка», член відділу Руського товариства педагогічного. Після переїзду до Києва – член Української Центральної Ради і Театральної ради,

перекладач. У 1919–1924 рр. – в еміграції (Прага, Париж, Женева, Відень).
Із 1924 р. і до кінця життя – у Києві.

Дзерович Юліан (1871–1943) – галицький педагог, церковний і культурно-освітній діяч, греко-католицький священник. У 1913 – 1918 рр. – викладач катехитики Львівського університету; із 1928 р. доцент, із 1930 р. – професор греко-католицької Духовної семінарії у Львові. Діяльний член товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Учительська громада». Автор праць на педагогічні («Педагогіка») та релігійні теми.

Домбровська (Ленерт) Марія [Марійка Підгірянкa] (1881–1963) – учителька народних шкіл у селах Галичини і Закарпаття. Член філії РТП у Кутах (Косівщина), активна у товаристві «Взаємна поміч українського вчителства». Автор більше 10 збірок творів для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Донцова (Бачинська) Марія (1891–1978) – дочка священника із с. Сморже на Бойківщині, дружина ідеолога українського націоналізму Д. Донцова. Середню освіту здобула в Українському інституті для дівчат у Перемишлі, навчалася в торгівельній академії у Відні, громадська діячка і журналістка, співробітник Літературно-наукового вісника, редактор жіночого журналу «Громадянка» у Львові. Член виділу товариства «Українська захоронка». Після II світової війни на еміграції.

Дучимінська (Решетилевич) Ольга-Олександра (1883–1988) – галицька громадська діячка, народна вчителька у селах Львівщини і Станіславщини, письменниця й етнограф. Науковий співробітник Львівського Етнографічного Музею АН УРСР. Автор оповідань, фольклорних студій, біографії Н. Кобринської. Із кінця 1949 до 1958 рр. – на засланні в Сибіру. Останні 10 років життя провела в м. Івано-Франківську.

Животко Аркадій (1890–1948) – громадсько-політичний діяч, педагог і публіцист, родом із Вороніжчини. У 1917–1918 рр. – член Центральної Ради у Києві. Із 1922 р. – на еміграції в Чехословаччині. Викладач педагогіки в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі; із 1945 р. – в Німеччині. Автор праць із питань освіти, зокрема дошкільного виховання та з історії української преси.

Жуковецька Володимира (1871–?) – псевдонім Вільшанецька В., галицька українська письменниця і народна вчителька. Автор художніх творів, статей із учительського життя та на виховні теми.

Кисілевська (Сіменович) Олена (1869–1956) – галицька громадська діячка. У 1925–1939 рр. – редактор і видавець двотижневика «Жіноча доля» в Коломиї та його альманахів. Автор статей на жіночі й виховні теми,

заслужена організаторка сільського жіноцтва краю. У 1923–1928 рр. – організаційний референт «Союзу українок»; у 1928–1935 рр. – сенатор до польського сенату від УНДО. Після війни на еміграції. Із 1948 р. – перший голова Світової Федерації Українських Жіночих Організацій. Померла і похована в Канаді.

Кобринська (Озаркевич) Наталія (8.06 1855, с. Белелуя, тепер Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., – 21.01. 1920, м. Болехів на Івано-Франківщині) – галицька громадська культурно-освітня діячка, письменниця, піонер українського жіночого руху. Освіту здобула самотужки під керівництвом батька-священника, високоосвіченого інтелектуала, посла до віденського парламенту (1873–1891). Теоретичні знання та практичний досвід збагачувала шляхом відвідування лекцій у Цюрихському університеті (Швейцарія), поїздок і знайомств із прогресивними культурно-освіченими діячами у Відні, Празі, Києві (1899), Чернігові. Найбільший вплив на формування її світобачення мали І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький. Авторка більше 100 художніх і публіцистичних творів, десятків відозв і промов жіночої тематики, понад 500 листів. Засновниця першого українського жіночого товариства («Общество руських женщин», 1884 р, м. Станіслав), ініціаторка і співфундаторка (разом із Оленою Пчілкою) жіночого альманаху «Перший вінок». У 1891 р. скликала в Стрию перше жіноче віче, на якому оприлюднила справу українських дитячих дошкільних закладів. У 1893–1896 рр. видала три випуски «Жіночої бібліотеки» під назвою «Наша доля». Ініціатор створення першого дошкільного товариства «Українська захоронка» у Львові. Померла і похоронена в м. Болехові.

Козловська Марія (1895–?) – багаторічний керівник постійної української захоронки-передшкілля в м. Львові (по вул. Личаківській, 84-а), практик галицького українського дошкільного виховання 1930-х рр., автор методичних розробок із проблем виховання дітей у дошкільних закладах.

Кузьмів Ярослав (1897–1945) – учитель народної школи імені Б. Грінченка у Львові, магістр філософії. Автор статей із методики навчання у львівських педагогічних журналах «Учительське слово», «Шлях виховання й навчання», з теорії та методики дошкільного виховання. Активний член товариств «Рідна школа» і «Просвіта». Редактор першого західно-українського фахового журналу «Українське дошкілля» (1938 – 1939).

Кузьмович Володимир (1886–1943) – політичний і громадський діяч, педагог і журналіст. У 1920-х рр. – директор гімназії товариства «Рідна школа» у Дрогобичі. У 1930-х рр. – інспектор шкіл УПТ, редактор газети

«Мета» – органу Українського Католицького Союзу. Активний діяч УНДО, в 1938–1939 рр. – голова його секретаріату. У 1935–1938 рр. – посол до польського сейму. 1939 року заарештований більшовиками. Помер на засланні.

Макарушка Остап (1867– 1931) – філолог і педагог, дійсний член НТШ. Учитель гімназій у Коломиї та Львові. Директор учительської семінарії УПТ у Львові (1911–1921 рр.), інспектор українських навчальних закладів товариства «Рідна школа». Автор праць, шкільних підручників із класичної філології та педагогіки, статей на педагогічні теми.

Малицька Костянтина [Віра Лебедова] (1872, с. Кропивник, тепер Калуського р-ну Івано-Франківської обл., – 1947, Львів) – видатна громадська, просвітня і жіноча діячка, педагог, письменниця, співзасновниця і керівник «Жіночих громад» у Чернівцях і Львові, почесний член товариств «Просвіта», «Рідна школа», активний член «Союзу українок», Головної ради Всесвітнього союзу українок. Народна учителька в Галичині й на Буковині, багаторічний викладач («управителька») дівочої віділової школи ім. Т. Шевченка у Львові. У 1915–1920 рр. – на засланні в Сибіру. Автор численних художніх творів для дітей дошкільного і шкільного віку, статей педагогічного змісту; один із чільних творців теоретико-методичних основ українського дошкілля у Східній Галичині.

Негребецький Іван (1853–1927) – галицький український суспільний діяч, греко-католицький священник.

Партицький Омелян (1840–1895) – галицький український мовознавець, етнограф, історик і педагогічний діяч; учитель української мови і літератури в гімназіях Львова, Тернополя, Чернівців, згодом викладач чоловічої та жіночої державних учительських семінарій у Львові. Редактор літературно-наукового часопису «Зоря» (1880–1883), видавець «Газети шкільної», шкільних підручників, редактор популярних книжечок товариства «Просвіта» і його почесний член. Діяльний член Руського товариства педагогічного і НТШ. Автор близько 150 статей, більше 20 книг з історії, філології, педагогіки та поетичних збірок.

Пеленська (Вінницька) Ірина (1906–1992) – народилася на Стрийщині. Письменниця, журналістка і громадська діячка. Вихователь одного з перших українських сезонних дитячих садків у Стрийському повіті. Середню освіту здобула в Стрию, вищу – у Львівському університеті зі званням магістра слов'янської філології. Працювала в галузі українського мистецтва в Національному Музеї м. Львова. У 1939–1940 рр. – учителька львівської торговельної гімназії. На еміграції в Австралії (1952–1962), у

США (із 1963 р.). Засновниця і голова «Союзу українок» Австралії, референтка централі «Союзу українок» у США, редактор дошкільних матеріалів у журналі «Рідна школа» (США), автор методичних статей із проблем українського дошкілля. Із 1967 р. – заступник, у 1970–1977 рр. – голова Світової Ради українського дошкілля, від 1978 р. – її почесний голова; 1978 року – голова світової Комісії українського Року дитини в рамках міжнародного. Померла у США.

Петришин Іван (1850–1913) – псевдонім Любомир Селянський. Народний учитель у Галичині, активний член РТП, письменник-популяризатор. Редактор журналу «Прапор» (1908–1912), співробітник гумористичних і політичних журналів і газет. Автор ряду популярних книжок, історичних оповідань, статей педагогічної тематики.

Рудницька Мілена (1892, Зборів, Тернопільщина, – 1976, Мюнхен, Німеччина) – політична і громадська діячка, журналістка. Професор учительської семінарії, вищих учительських курсів у Львові (1921–1928). Одна з чільних ідеологів українського жіночого руху в Західній Україні та його провідних діячок. Із 1928 р. і до кінця функціонування – голова центральної управи «Союзу українок» у Львові, із 1937 р. – очільниця Всесвітнього Союзу українок, редактор двотижневика «Жінка» (1935 – 1939). Учасниця і репрезентантка українського жіноцтва на міжнародних жіночих з'їздах. Активна діячка УНДО. Посол до польського сейму (1928–1935). Із 1939 р. на еміграції: Краків – Берлін – Прага – Женева – Нью-Йорк – Мюнхен. Із 1919 р. виступала зі статтями у галицькій пресі на політичні, феміністичні, педагогічні теми. Автор низки книг. Померла 1976 р. у Мюнхені. 1997 року активні члени відродженого «Союзу українок» України під керівництвом тодішньої голови Атени Пашко організували перепоховання М. Рудницької у Львові.

Русова (Ліндфорс) Софія (1856–1940) – видатна українська громадська і політична діячка, педагог, письменниця. Теоретик і практик національного дошкільного виховання. Член Української Центральної Ради, організатор дошкільної і позашкільної праці в добу УНР. Професор педагогіки в Кам'янець-Подільському університеті. Із 1922 р. на еміграції: співзасновник і професор педагогіки Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі. Активна діячка світового жіночого руху. Автор численних праць на педагогічні теми, спогадів. Із кінця XIX ст. С. Русова – співробітниця галицьких періодичних видань; у 1920-х – 1930-х рр. – почесний член львівських товариств «Просвіта» і «Союз українок», досмертний почесний голова Всесвітнього Союзу українок;

делегат I Українського жіночого конгресу 1934 року в м. Станіславі (Івано-Франківську), учасниця урочистих заходів у Львові з нагоди відзначення її 80-річного ювілею (1936 р.) галицькою громадськістю.

Селезінка (Бобикевич) Неоніла (1896–1941) – дочка греко-католицького священника і письменника О. Бобикевича, дружина отамана УГА Я. Селезінки; учителька народної української школи в Стрию, активна громадська діячка, організатор дитячих садків на Стрийщині в середині 1920-х рр. Із 1926 р. – в Радехові, де очолила філію «Союзу українок»; входили до складу Народної ради Союзу кооператив у Сокалі (до нього тоді належала радехівська філія), автор праць дошкільної та «кооперативної» тематики.

Селецький Кирило (1835–1918) – галицький український церковний і громадський діяч, греко-католицький священник. Ґрунтовну освіту здобув у Самбірській гімназії, Львівському університеті, Львівській і Перемишльській духовних семінаріях. У 1860 р. висвячений на священника перемишльським єпископом, майбутнім галицьким митрополитом Г. Яхимовичем. Із 1874 р. і до смерті – парох у с. Жужелі та приєднаному до його парафії с. Цеблеві (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.), де став засновником двох перших жіночих греко-католицьких згромаджень – Сестер служебниць Пречистої Діви Марії та Сестер св. Йосафата. За самовіддану церковну працю удостоєний титулу крилошанина, іменованій членом наукової комісії Провінційного синоду, а в 1905 р. – почесним шамбеляном; 1910 року відзначений найвищою нагородою імператора Франца Йосифа I – Хрестом Лицарського ордену; у свій час патріарх Й. Сліпий започаткував його беатифікацію як праведника.

Як освітній діяч, ініціював у свої парафіях відкриття читалень, товариств тверезості, перших у краї захоронок, якими опікувався до кінця життя. Від 1898 р. К. Селецький виконував обов'язки ординаріятського комісара шкіл Белзького деканату.

Друкував статті на релігійно-виховні й господарські теми у галицьких часописах «Душпастир», «Нива», «Посланник». Першим переклав народною мовою катехизм і адаптував його для українських дітей. Помер і похоронений у с. Цеблеві (Львівщина).

Сірополко Степан (1872–1959) – видатний педагог і бібліограф, родом із Полтавщини. Закінчив Московський університет, працював у народній освіті Московської губернії. З 1917 року – на Україні: керівник народного шкільництва в Києві, один із творців нового українського шкільництва. Разом із П. Холодним працював над планом «єдиної

школи». На еміграції в Польщі, згодом у Празі. Професор Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова (1925–1932), організатор і голова Українського педагогічного товариства в Празі, почесний член «Просвіти» у Львові, автор праць «Школотзнавство» (1926), «Історія освіти на Україні» (1937) та ін.

Старосольська Дарія (1881 – 1941) – дочка Володимира і Герміни Шухевич, народилася у Львові. Громадська діячка, за фахом піаністка. Засновниця і кількарязовий голова «Кружка українських дівчат» у Львові, редактор часопису «Мета» (із 1908 р.) та його продовження «Наша мета» (1919–1922), на сторінках яких активізувалися проблеми українського дошкілля. 1940 року вивезена більшовиками до Казахстану, де і померла.

Шухевич (Любович) Герміна (1852–1939) – видатна громадська діячка, послідовниця емансипаційного руху Н. Кобринської, родом із Перемишля, дружина В. Шухевича, бабуся генерала Р. Шухевича. Ініціаторка і засновниця перших українських жіночих товариств у Львові: «Клубу русинок», Жіночої спілки промислової «Труд» (1900–1914); голова Надзірної ради товариства «Українська захоронка», директор львівського інституту для дівчат ім. св. Ольги та ін.

Ясінчук Лев (1882–1963) – галицький український громадський і просвітній діяч, педагог, народний учитель у селах Тернопільщини та Буковини, редактор буковинського часопису «Каменярі». У 1920-х – 1930-х рр. – на теренах Львова: довголітній член Головної управи товариства «Рідна школа», автор низки педагогічних праць шкільної та дошкільної тематики, статей про стан українського шкільництва на американському континенті. Із 1944 р. на еміграції: спочатку в австрійському Інсбруці, а з 1948 р. і до смерті – у США.

Яворська Марія (1891–?) – багаторічний керівник першого українського світського постійного дошкільного закладу у м. Львові (по вул. Руській, 3), діяльний член товариства «Українська захоронка», організатор і керівник курсів дошкільних працівників у Львові в 1930-х рр.

**Статут
Товариства «Руська охоронка»
у Львові***

**(Прийнятий до відомості галицьким Намісництвом дня 19.IX.1900
Ч. 86996)**

§. 1

Ціль товариства

Т-во має ціль закладати по цілій Галичині охоронки для дітей, що не ходять до школи, і приймати їх в охоронку під догляд і опіку призначених на те віділом Товариства жінок, котрі мають тих дітей цілий день відповідно даному їм віділом регуляміну наглядати і дбати про їх умисловий розвій, та давати відповідні віку заняття.

§. 2

Місце перебування

Місцем перебування Т-ва є Львів.

§. 3

Средства

До осягнення своєї ціли Т-во побирає:

а) вкладки членів; б) добровільні датки і всякого рода записи; в) добровільні винагородження за догляд чи то в грошах, чи в натураліях; г) доходи з відчитів, викладів, аматорських представлень, жіночих забав і інших дозволених жерел на ціль Т-ва.

§. 4

Члени товариства

Т-во складається: а) з членів почесних; б) з членів звичайних;

ad а) Почесним членом стається той, кого загальні збори Т-ва, за визначні заслуги для добра Т-ва на внесене віділу заіменують.

ad б) Звичайним членом може бути кожна особа без різниці пола, віку і стану, котра піддається постановам сего статуту і віділом Т-ва буде принята. Не принятому віділом прислугує право відклику до загальних зборів.

§. 5

Членом перестає бути той, хто з Т-ва за осьвідченням виступає, або кого віділ Т-ва виключить з важних причин. Причин виключення віділ не потребує подавати. Виключеному прислугує право відклику до загальних зборів.

*Скорочено, із незначними змінами граматичного й орфографічного характеру.

§. 6

Виступивший член може бути на ново прийнятій, наколи виповнить умови наведені в уступі б) §. 4.

§. 7**Права звичайних членів**

Кожний звичайний член має право:

- а) забирати голос на загальних зборах, ставляти внесення і голосувати;
- б) вибирати і бути вибраним до виділу;
- в) вглядати в книги Т-ва.

§. 8**Обов'язки звичайних членів**

Обов'язком кожного члена Т-ва буде:

- а) попірати справи Т-ва;
- б) платити вкладку річну в квоті 2 кор.;
- в) піддаватися судови мировому в справах Т-ва.

§. 9**Права почесних членів**

Члени почесні мають права звичайних членів.

§. 10**Заряд Товариства**

Справами Т-ва завідувають:

- а) загальні збори, яко власть найвища;
- б) виділ;
- в) контрольна комісія.

§. 11**Загальні збори**

Звичайні загальні збори відбуваються *раз на рік* в місяці жовтні. Надзвичайні загальні збори можуть відбутися на скликане виділу, а мусять відбутися, коли одна п'ята (1/5) часть членів Т-ва зажадає скликаня таких зборів. Загальні збори скликує виділ і повідомляє про те членів 14 днів наперед, оголошенем в газеті, котру на те попередні загальні збори призначають.

§. 12**Круг діяльності загальних зборів**

Загальні збори:

- а) ухвалюють регулямін своїх засідань;
- б) вислухують справоздань виділу і контрольної комісії, висловлюють свої гадки і ставлять внесеня та уділяють абсомоторіум виділу;

- в) вибирають щороку і на протяг одного року адміністраційного голову Т-ва, виділових і їх заступників та контрольну комісію;
- г) дають директиву виділови до загального поступованя;
- д) рішають більшою частотою 1/3 голосів зміну статутів;
- е) рішають про видатки Т-ва на найблизший рік адміністраційний;
- ж) рішають остаточно справи членів неприйнятих або виключених, що вікликались до них;
- з) іменують на внесене виділу почесних членів Т-ва;
- і) рішають про розв'язане Т-ва.

§. 13

Наради загальних зборів

Наради загальних зборів можуть відбуватися, коли є найменше 20 звичайних членів присутніх. Ухвали приймаються більшістю голосів. Коли скликані виділом загальні збори задля браку комплету не можуть відбутися, може виділ скликати поновні загальні збори, котрих наради будуть важні при всякім числі присутних членів.

§. 14

Виділ Товариства

Виділ Т-ва складається: з голови Т-ва, 6 виділових і 2 заступників вибраних загальними зборами. Виділ вибирає з поміжи себе заступника голови, секретаря і касієра. Виділ відбуває свої засідання щомісяця, а в разі потреби і частійше. Виділ скликає голова Т-ва, а в разі неприсутности его заступник. Наради виділу можуть відбутися, коли є присутніх 3 члени, вже з головою разом узавши. Ухвали западають більшою частотою голосів. На рівність голосів рішає голова.

§. 15

Круг діяльности виділу

Виділ Товариства:

- а) провадить відповідно ухвалам зборів всі справи Т-ва;
- б) приймає і виключає членів;
- в) управляє фондами...

...§. 18

Права і обов'язки контрольної комісії

Контрольна комісія перевіряє діловодство виділу і здає справу загальним зборам.

§. 19**Мировий суд**

Всякі спори, які з обставин в Т-ві повстати можуть, розсуджує мировий суд. До мирового суду вибирає кожда сторона одного судію, котрі разом вибирають одного надсудію. Так судією, як надсудією в такому мировім суді може бути лише звичайний член Т-ва...

§. 20**Розв'язанє Товариства**

До розв'язання Товариства потреба ухвали загальних зборів, котрі скликаються спеціально для того. Про наради і час зборів члени повідомляються в газеті 4 тижні перед установленим терміном. До важности ухвали в тих загальних зборах треба щонайменше половини звичайних членів, а ухвала про розв'язанє тогди западає, коли три чверти ($\frac{3}{4}$) присутних членів сего зажадає.

§. 21

В разі розв'язання Т-ва переходить цілий маєток его на Руске Товариство педагогічне у Львові...

§. 22**Переходові постанови**

Підписані основателі будуть першими членами Т-ва і уконститууються як комітет, вибравши тимчасового голову; для комплету потреба трьох членів. Комітет скличе перші загальні збори Т-ва і предложить їм справозданє з своєї діяльности; до загальних зборів буде він виконувати всі функції виділу відповідно статутам Т-ва...

З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського.

[285]

Відозва Товариства «Руська охоронка» у Львові*

По різних короводах львівське Намісництво затвердило статут товариства «Руська охоронка» (перед тим уже ним раз відкинений).

Се товариство має ціль закладати по цілій Галичині охоронки для дітей, що не ходять до школи...

Галицькій публіці не потребуємо вияснити ваги і пильної потреби закладання охоронок, тим більше, що справу сю вже не раз порушувано.

Заграничним же землякам і землячкам пояснимо, що у нас в Галичині охоронки («дневые пріюты») не тільки забезпечують дітей від нещастя і ведуть їх вихованє в літах передшкільних, але мають також і важне національне значінє. При загальній полонізаційній системі, густою сіткою розкинений над руською Галичиною, польські охоронки... стають дорогою для успішної полонізації...

Особливо ж наших Сестер з російської України просимо помогти нам в осягненню народолюбної і патріотичної ціли Товариства.

...Всякі датки і листи просимо надсилати на адресу Марії Грушевської (Львів, ул. Домбровського, 6) або Володимира Гнатюка (Львів, ул. Чарнецького, 26).

За комітет:

Н. Кобринська, М. Грушевська

[Діло. – 1900, 28 листопада (11 грудня)].

*Уривок.

Зазив до руського жіноцтва

(в справі закладання захоронок для сільських дітей)*

Се загально звісно, який клопіт мають наші селянки в літній час з малими дітьми, котрих мусять лишати самих дома на час пільних робіт. Скільки дітей калічиться в той час, лишаячися без догляду дома, скільки огнів повстає через нерозум дітей, скільки дітей переїздить фіри і т. д. А притім їх матери не можуть спокійно працювати в полі, знаючи, що їх діти лишилися дома без догляду.

Інші народи вже давно звернули увагу на сю сторону селянського життя і почали закладати по селах захоронки для дітей. Зрозуміли се й наші найближчі сусіди (*поляки* – З. Н.), тільки що захоронки, закладані ними по селах Східної Галичини і ведені польськими «матечками», польщать руських дітей.

Маючи все те на увазі, виділ тов. «Жіноча Громада» на засіданню д. 29 червня с. р. порішив поробити заходи, щоб на слідуєче літо, т. є. на рік 1911 позакладати бодай кілька захоронок по наших селах.

В тій цілі відзиваємося до руського жіноцтва, особливо нашого товариства, щоби вони під час свого вакаційкого побуту по селах позбирали відомости, де такі захоронки можна би вигідніше заложити на початок. Найліпше було би почати там, де на селі була би якась інтелігентна людина, що могла би доглянути захоронку, чи то учителька або учитель, чи хтось з священичої родини, а се тому, щоби не було видатків на сплати інтелігентної сили. На захоронку можна би наймити якусь старшу селянку, щоби варила дітям їсти і доглядала їх.

Захоронки ті думається урядити на весь час пільних робіт, значить від половини цвітня і до кінця вересня. Дітей до захоронки приводили би матери, йдучи рано на роботу, а забирали би їх вечером, вертаючи з поля. Видатки при таким веденю діла були би невеликі, тим більше, що як тільки селяни зрозуміють всю вагу і користь захоронок, самі причиняться до їх удержання, чи віктуалами, чи навіть грошовими датками.

Всі відомості в сій справі просимо присилати на адресу: Тов. «Жіноча Громада», Львів, Ринок, ч. 39.

У Львові, в липні 1910.

Виділ «Жіночої Громади».

* Друкується із незначними граматичними й орфографічними змінами.

Взір статуту приватного передшкілля*

_____ (подати назву)

1 Власником передшкілля є _____
(ім'я й назвико фізичної особи або назва правової особи; правна особа повинна долучити свій статут).

2. Передшкілля має осідок в _____ (місцевість).

3. Передшкілля має за завдання дбайливо і уміло опікуватися здоров'ям та фізичним, моральним і умовим розвитком дітей у дошкільному віці.

Передшкілля призначене для дітей пола _____, віросповідання _____, народности _____.

4. Діти, що ходять до передшкілля, можуть ділитися на групи, відповідно до віку і ступеня умового розвитку. Число дітей, поручених одній виховниці, не буде переступати _____.

При більшому числі дітей покличеться другу виховницю або приділиться відповідно уздібнену помічницю.

5. До передшкілля приймається дітей, що покінчили третій рік життя, а не осягнули ще віку шкільного обов'язку, як також тих дітей у віку шкільного обов'язку, яким покликані до того власти відстрочили той обов'язок.

Діти, що мають ваду чи недугу, яка наражала би на небезпеку здоров'я інших дітей, не можуть ходити до дошкільної установи.

6. В передшкіллі уживається мови _____.

7. Заняття в передшкіллі мають виховний характер і стосуються віку, розвитку та здібности дітей.

В програму занять входять: віддихові вправи, спів і рухові ігри й забави, ритмічна руханка, вправи змислів, ручна праця, рисунки, мовні вправи, оповідання, виучування та виголошування віршів, вправи в обсервуванні предметів і явищ, поговірки і вправи, що мають на цілі впоювати почуття релігійні, суспільні і гуманітарні.

Всяка наука дітей шкільним способом є виключена.

При заняттях уживатимуть тільки шкільними властями дозволені педагогічні прибори.

8. Передшкілля має назву _____ (подати повну назву).

* Зразок статуту подається в скороченому варіанті з незначними змінами пунктуаційного й орфографічного характеру.

9. Власник передшкілля:

1) заключає й розв'язує умову з управительською дошкільної установи, виховницями і предкладає шкільній владі лісту (список. – З. Н.) педагогічного персоналу та подає до відома шкільної влади норми поборів управительки й виховниць передшкілля.

З огляду на потребу задержання тяглости праці можна звільнювати управительку й виховниць ... тільки з кінцем шкільного року.

Оскільки управителька або виховниця була б звільнена серед шкільного року, то про те треба повідомити шкільну владу з поданням причини такого увільнення;

2) укладає прелімінар видатків на потреби передшкілля і предкладає шкільній владі бюджетові звіти;

3) покликає і змінює адміністративно-господарський персонал передшкілля;

4) звільнює і припиняє в діяльності управительки і виховниці на домагання шкільної влади відповідно до постанови уст. І. ст. 7 закону про приватні школи та наукові і виховні установи;

5) дає відпустки персоналові дошкільної установи;

6) достарчує ... засоби на удержання передшкілля;

7) одержує від управительки періодичні звідомлення про рівень і успіхи виховання в передшкіллі;

8) має право бувати на заняттях у присутности управительки, одначе без права активної участі;

9) має право вглядати у надіслані до передшкілля візитаційні звіти шкільної влади;

10) відноситься безпосередньо до шкільної влади у справах евен-туальних змін у статуті, у справах домівки і педагогічного персоналу передшкілля;

11) подає до відома шкільної влади норми сплат в передшкіллі і пізніші в них зміни.

(В статуті передшкілля, яке удержує зареєстроване товариство і фундація: управнений надзір, що прислугує власникові передшкілля, буде виконувати тільки сталий делегат, на якого згодиться шкільна влада).

10. Управителька передшкілля:

1) є відповідальна за правильний хід занять у передшкіллі, за виховний напрямок і за виконання обов'язуючих приписів;

2) є безпосередньою зверхничкою усіх осіб, що працюють у передшкіллі;

3) дає опінію щодо вибору виховниць зайнятих у передшкіллі і кваліфікує їхню працю супроти власника передшкілля;

4) предкладає очеркові звіти про стан передшкілля шкільній владі і власникові передшкілля;

5) порозумівається безпосередньо зі шкільною владою в усіх справах передшкільних, окрім перелічених в п. 10 цього ст.;

6) старається, щоби передшкілля було заосмотрено у властиві середники і прибори наукові та урядження;

11. Оскільки при передшкіллі повстане Опікунча Рада, Батьківська Опіка і т. п., то її регулямін затверджує шкільна влада.

12. Передшкілля має печатку, якої формат і текст затверджує шкільна влада.

[32, 220-222]

Вказівки

для тих, що беруться засновувати захоронку*

Українська Захоронка у Львові (вул. Руська, 3) може на основі свого статута закладати захоронки по цілому краю. Те саме право має також УПТ «Рідна Школа» (Ринок, 10), яка й перебрала на себе контролю виховної сторони в захоронках і удержує в них своїм коштом учительки, тому зі всіма запитами і вказівками дотично творення нових діточих гнізд треба звертатися в першу чергу до цих двох товариств і через них вносити також подання до шкільної влади о дозвіл на відкриття захоронки. Передовсім відноситься це до місцевостей, де нема ні читалень «Просвіти», ні філії чи кружка «Союза Українок» або «Краєвого тов-а охорони дітей», бо і ці товариства можуть також творити захоронки. Якщо в якій громаді нема ще досі ні зав'язку згаданих вище організацій, там треба просто зложити гурток людей доброї волі, рухливих і проворних, які переведуть усю підготовчу працю і дальші формальности.

А підготовча праця ось в чому:

1. Вишукати на приміщення захоронки бодай одну ясну, суху, чисту й простору кімнату з кухнею, по можности також з подвір'ям або городом, де діти могли би літом бавитися.

2. Постаратися о малі лавочки (на подобу шкільних) для дітей, о крісло і столик для учительки, о забавки і матеріал до праць діточих, о вішалки на річи, о шафу, де б ховати шкільні при-бори.

3. Закупити кухонне начиння.

4. Умовитися з родичами дітей, що мають ходити до захоронки, яку оплату можуть вони складати місячно за свою дитину (евентуально в харчах), щоби приблизно вже заздалегідь уложити прелімінар видатків і обміркувати, кілька дарових місць можна зарезервувати для найбільшніх.

5. Вишукати провідницю захоронки. Мусить це бути кваліфіко-вана учителька, а принайменше укінчена семінаристка з матурою або фребелів-ським курсом. Якщо на місци нема підходячої сили, звернутися за нею до «Рідної Школи».

6. Прийняти помічницю до ведення кухні й удержування порядку в захоронці. Мусить це бути бадьора, весела жінка, яка любить діти і вміє коло них ходити.

Якщо всі ті підготовчі роботи довершені, комітет основателів чи кружок або філія одного з центральних краєвих товариств, вище згаданих,

* «Вказівки» подані з незначними змінами орфографічного та пунктуаційного характеру.

вносить подання до своєї шкільної влади (міської чи повітової) о дозвіл на відкриття захоронки. В поданню треба докладно подати, де і як буде приміщена захоронка (начерк пляну будинку), хто і по якому плянови буде її вести (залучити евентуально свідоцтво учительки і заявити, що захоронка буде ведена по взорови державних), як буде заосмотрена в потрібне приладдя. Подання з підписами основателів чи кружка переслати належить до Головної Управи «Рідної Школи» у Львові до провірення і дальшого переведення справи. До подання долучити один примірник статута кружка, читальні чи філії товариства, яке вносить і підписує цю просьбу на доказ, що в статуті зазначене йому право творити захоронки.

Кожда захоронка повинна також подбати про книжки підручні для учительки, які обговорюють справу ведення захоронок і подають матеріал до праці з дітьми. Згодом утвориться таким чином захоронкова бібліотека, з якої могли б користати всі ті, що цікавляться дошкільним вихованням у нас і за границею.

З українських підручників подаємо слідуючі:

«Нові дороги в начанню». Видання УПТ. – Львів, 1918.

«Українській дитині» – збірник статей на різні виховавчі теми. Видання львівської філії Кр. Тов-а охорони дітей і опіки над молоддю. Львів, 1921.

«Теорія і практика дошкільного виховання пера звісної нашої дослідниці Софії Русової, професора педагогіки в українському вищому педагогічному інституті ім. Драгоманова в Празі. Книжка обіймає в першій часті коротку історію новітніх дослідів над дитиною, в другій подає практичні поради про виховання в діточому садку і багату збірку віршів, оповідань, казок, забав і пісеньок з нотами. Вибір з найкращих наших письменників і народної словесности. Обговорені також праці дітей: ліпка, вишиванки, мальованки, складанки, плетення.

«Дзелень-Бом» – збірничок віршиків, казочок, приповідок для найменших. Державне видавництво Радянської України. «Веснянка» – збірничок діючих забав Аркадія Животка. Кременець, 1922. «Промінь» того ж самого автора – збірник для праці з дітьми в дошкільних заведеннях і родинях. Подає розклад занять на пори року. Українське видавництво в Катеринославі, 1922.

Можна теж покористуватися в захоронці співаничком Мих. Гайворонського, видання УПТ, і книжечкою О. Суховерської «Рухові гри і забави з мельодіями і примівками». Львів, 1924.

ПРАВИЛЬНИК

для організаційно-фінансової підтримки диточого садка (уривок)

І. Загальні постанови

1. Тому, що справа виховання української молоді мусить мати одноцільний плян, а тим самим мусить бути зосереджена в одних руках; тому, що українське організоване громадянство настановило ще в 1920 р. Рідну Школу найвищою національною владою для справ виховання української молоді, організаційні форми та спосіб диточих садків повинні належати виключно до Рідної Школи.
2. Ця основна постанова ніяк не виключає ініціативи й помочі інших українських товариств, організацій, корпорацій, установ, навіть одиниць, Навпаки: моральна й матеріальна поміч та тісна співпраця особливо всіх українських організованих громад у найвищому ступні потрібна.
3. Підготовку оснування диточого садка має з правила взяти в руки місцевий Кружок Р. Школи.

Якби Старшина даного Кружка Р. Ш. була замало діяльна, тоді Пов. Кружок Р. Ш. може зарядити скликання Загальних Зборів Кружка для перевибору Старшини на більше енергійну й дбайливу, або при Старшині створити окрему Комісію для 238івочого садка

4. Якби не було в місцевості Кружка Р. Ш. й не було вже часу ждати на покінчення всіх формальностей, злучених з оснуванням самого Кружка Р. Ш., тоді повинно взятися за підготовку 238івочого садка котресь із місцевих товариств.
5. При оснуванні 238івочого садка Кружки Р. Ш. згл. Окремі комісії для діт. Садка обов'язані, – а інші установи повинні – так потупати, як постановляє цей правильних.

Усе суперечне з тим правильником, мусіла би Рідна Школа уважати як вилім у найважливішій організованій ділянці.

6. Діточий садок закладати й уважати виключно як суспільну установу (згідно із розп. Президентка Р. П. з 22. IV. 1927 р., Дн. Зак. Р. П. з 30. IV. 1927 р., ч. 40, поз. 354 – артикул 1.).

II. Як підготувати оснування 238івочого садка

7. Про намір оснувати 238івочог садок має місцевий Кружок Р. Ш. повідомити Повітовий Кружок, і з ним установити 238івочого наради в даній місцевості в тій справі.

З Пов. Кругом треба заздалегідь обговорити справу лікарського догляду в 239івочого садку.

8. З весною (в березні, а найдалше у квітні) уладить місцевий Кругок Р. Ш. нараду представників місцевих товариств і місцевих громадян. На цій нараді повинні обов'язково бути батьки дітей, нижче 7 літ (тобто дітей, що ще не належать до школи), а повинні бути й такі, що не мають таких дітей.

9. Нарату можна відбути без окремого оголошення в 239івочого239аційній владі на підставі арт. 18 закону про збори з 11. Ш. 1932 (Дн. 3. Д. ч. 48, поз. 450). Предсідник наради, зглядно Президія наради мусить знати особисто всіх приявних на нараді. Кого ніхто не знає, або кого не хоче мати на нараді, того не запускати до салі.

10. На нараді має бути окремих реферат про завдання і вартість 239івочого садка для батьків, громадян, народу.

Треба теж обміркувати, як діти будуть харчуватися (чи будуть ходити до дому, чи батьки доставлять готові харчі, чи матеріал на харчі, або оплатять харч грошми). Якби батьки погодилися оплачувати харч у натурі або грошми, то одночасно треба постановити висоту такої оплати. (Ліпше було би, щоби діти харчувалися разом у садку, щоби мали на пору невибагливий, здоровий харч, а по їжі щоби спільно переспали під доглядом провідниці).

Треба також обміркувати, де буде садок приміщений і хто був би господинею в садку, особливо тоді, якщо діти мали би спільно харчуватися.

11. Після наради зладити список: а) батьків, які рішаються післати своїх дітей того року до 239івочого садка;б) дітей, що мали би вчашати до садка.

12. Батьки, які рішаються дати дітей до садка, мають зложити написані заяви, кільки вони зобов'язуються платити на вдержання садка та що вони погоджуються, аби їхня дитина була ведена згідно з постановою правильника садка...

Правильник
дитячого садка в громаді _____

I. Год. 7–9 рано	Збірка дітей, санітарний перегляд, миття рук, чесання, чищення та спільна молитва.
II. Год. 9 рано	Перше снідання. Посудина власна з 240ід проваджен точних гігієнічних засад.
III. Год. 9.30–10.30	Забави: Діти під доглядом провідниці дитячого садка виконують сільські забави.
IV. Год. 10.30–12	В погідних соняшних днях: Соняшна купіль і самостійне миття під доглядом провідниці садка. В слотні дні: Загальна забава в домівці.
V. Год. 12–13	Спільний обід з 240ід проваджен гігієнічних засад. Діти миють самі свою посудину, миють руки та засідають до спільного стола. Провідниця розділяє харч.
VI. Год. 13–14	Відпочинок: Миття рук і посудини; перегляд дітей під оглядом санітарним, помір і вага дітей та ес240ід про вигляд.
VII. Год. 14–15	Погідні дні: Загальний відпочинок (спання) в тіні дерев. У слотні дні: Загальний відпочинок (спання) в домівці.
VIII. Год. 15–18	В погідні дні: Прогулька на майдан, гри й забави м'ячиком, обручем, ливною і т. п. У слотні дні: Дитячі забави в домівці.
IX. Год. 18–19	Точний перегляд дітей під гігієнічним оглядом, санітарна перевірка, миття рук та естетичний вигляд.
X. Год. 19–20	Підвечірок при спільному столі, миття посудини, спільна молитва та 240ід провадження дітей під домашнім доглядом домів.

Конспект заняття 31.V.1934 р. в захоронці на Шумлянщині (передмістя Стрия)*

Тема лекції: Виучити вірш і вправи в розрізнюванні красок.

Молитва: Діти стають лицем до образу, відмовляють «Отче наш» і «Ангеле Божий» і відспівують пісню.

По молитві оглядаю чистоту, рівночасно нав'язую поговорку до руханки: – В чому діти миються?

– В чому купаються (як зимно? в гарячі дні?/).

Вставайте і підемо «на ріку».

– Куди йдемо на ріку (лісом, відтак толокою).

– Чи толокою можемо так само іти, як дорогою? (Ні).

– Чому? (Бо є трава).

– Щоб не стоптати трави, мусимо високо піднімати ноги.

Ми вже на річці

– Чого там багато? (Каміння).

Ми хочемо перейти по камінню, легенько, однією ногою – на один камінь, другою – на другий. Тепер розбираємось, складаємо речі на березі, ліземо в «воду».

У «воді» діти виконують різні рухи: підскакують, присідають, миють руки, ноги, відтак виходять з «води», відпочивають, гріються на «сонці», убираються і вертають чистенькі до захоронки.

Підготовка до вірша:

– Діти, чому у вас такі позамаювані образи? (Бо недавно були Зелені свята).

– Куди ви ходили на ті Зелені свята? (До церкви, на цвинтар).

– Чи так з порожніми руками ви ходили на цвинтар? (Ні).

– А що ви несли? (Вінці).

– Котра дівчина несла вінок?

– З чого він був зроблений?

– На чию могилу ви несли той вінок? (На стрілецькі могили).

– Хто то були ті стрільці? (Українські жовніри, що боролися за волю України).

Вони не всі поховані на цвинтарі, декотрі поховані на полі, в лісі, під лісом. Може діти не раз бачили хрести на полі. Там є поховані стрільці. Тепер я вас навчу віршик «Стрілецькі могили».

* Подається із незначними орфографічними та стилістичними змінами.

Вірш

Маленькі хлоп'ята збирають квітки
Маленькі дівчата плетуть з них вінки,
Щоби прикрасити під лісом могили,
Що в них українські стрільчики спочили.
Про борців за волю діти пам'ятають,
Ідуть на могили, пісеньки співають.

Щоби не перемучити дітей наукою, перерву якоюсь забавою зі співом.
По забаві повторимо віршик, діти умиють руки і будуть їсти снідання. По сніданню відпочинок.

Після відпочинку бесіда.

Діти, ми сьогодні були на «річці». Що ми там бачили? Що їздить по воді? (Човен). З чого той човен зроблений? (З дерева). Ми зробимо собі такий самий човен, але з паперу.

Даю дітям папір, робимо човни.

– Чим ми можемо прикрасити той човен? (Малюнком).

Роздам дітям kredki і кожен розмалює свій човен. Тоді буду питатися, якого кольору є кожен човен. Поскладаємо човни до другої кімнати і на тім закінчу лекцію.

Похмурська Олена.

[396, 7-12]

Курси провідниць дитячих і садків (Інструкція Головної Управи «Рідної школи»)*

I. Організація.

1) Підготовки провідниць дитячих садків належить виключно до Рідної Школи. Тому лише Головна Управа Рідної Школи, або Повітові Союзи Кружків Рідної Школи з правом Повітових Кружків можуть закладати й вести курси для провідниць дитячих садків.

2) Про відкриття й ведення курсу треба подати оголошення в українських часописах із докладним зазначенням, хто й де відкриває курс, часу тривання курсу, речинця вношення подань із вимаганими документами (метрика, свідоцтво зрілості, свідоцтво здоровля) та висоти сплати за курс.

3) Назначений управитель курсу на основі нижче поданої програми навчання добирає й ангажує відповідних прелегентів, укладає поділ годин, приготує лекційний денник і виказ учацання на курс та пильнує, щоби наука на курсі відбувалася правльно й щоби вчителі вичерпали свої виклади.

4) Після закінчення курсу видаються кандидаткам посвідки.

Якщо б староство зажадало звіту з курсу в напрямі, хто і яких предметів викладав, то такий звіт треба вислати.

II. Програма.

A) Теорія.

1) Література для дітей дошкільного віку.

Виклади: про значіння оповідань і казок для умового й почуваного розвитку дитини, про техніку оповідання, про заінтересування дитини та про джерела й методичні вказівки.

2) Психологія дитини дошкільного віку.

Виклади: про головні напрямні розвитку мови, світогляд, розумування й думання дитини – про пізнання і впливання та про зацікавлення.

При викладах узгляднювати особливо сільську дитину.

3) Педагогіка дитини дошкільного віку.

Виклади: про інстинкти і творення навиків, про заміри й їх виконання, про те, які вимоги можна ставити у тому віці, про умовий розвій і його чинники, про елементи суспільного й національного виховання і про методику виховних впливів.

* Скорочено, незначні зміни у правописі.

4) Метода виховання в дошкільних установах.

Виклади: про загальні основи організації занять зі спеціальним узгодженням занять у дитячих садках і в приміненні до потреб та обставин нашого села, про пересічний тип занять у соняшні і слотні дні, про методику поодиноких родів занять, як моделювання, витинання, ліплення, складання, будування, рисування і т. п., про способи оповідання, інсценізування, ілюстрування мімікою, жестами, піснею, рухами і т. п., про відбір відповідних пісень, ігор, забав, віршів і т. п. та про способи їх виучування, – про уклад занять у загальних зарисах на цілий час тривання дитячих садків і на поодинокі промежутки часу, як тижні, дні в залежності від середовища, як містечко, село, населення, стан погоди і т. д. і про типи занять у дитячих садках та схему одного дня занять і розподіл часу.

5) Фізичний розвій дитини. Фізична й ритмічна руханка.

Виклади: про фізичну руханку, ритмічні вправи, про ігри й забави та про їх вплив і значіння для фізичного розвитку дитини, про спосіб і час їх примінювання, про доступні спорти в тому віку, пророгульки, про організацію руханкових занять та про їх методику.

6) Спів.

Виклади: про значіння пісні для дитини в дошкільному віці, про відбір відповідних пісень, про спосіб їх вивчення та про уладження циклу пісень на цілий час тривання садку.

7) Рисунки й роботи.

Виклади: про психологію рисунків і робіт дитини та про їх еволюцію, про матеріали до рисунків і робіт, про популяризацію найконечніших посібників у рідношкільній праці, як забавок, образів і т. п. та про методику рисунків і робіт.

8) Гігієна.

Виклади: про гігієну дитини в дошкільному віці, про її відживлювання, важніші недуги та як їх пізнати, про ратівництво та санітарні приписи для садків.

9) Економіка.

Виклади: про відповідний розклад часу на поодинокі заняття та про харчування дітей у часі занять.

Б) Практика.

1) Госпітації. Оглядання занять у захоронках. Після того відбуваються конференції, на яких обговорюються під проводом учителя заняття в захоронці. Госпітації відбуваються впродовж половини курсу. В другій половині курсу кандидатки самі проводять заняття в захоронках з практичних лекцій. Після відбуття практичних занять відбуваються кандидатки під проводом учителя конференції, на яких вони обговорюються. [391]

Словничок іншомовних, діалектних і маловживаних слів, які зустрічаються у тексті монографії та в додатках

<i>Абсольвент(-ка)</i>	– випускник/-ця/
<i>Амбасадор</i>	– посол
<i>Анімувати</i>	– тут залучати
<i>Ангажувати</i>	– брати на роботу, наймати; втягувати, залучати до якоїсь справи
<i>Барвне</i>	– ілюстроване
<i>Вакації</i>	– канікули
<i>Взір</i>	– зразок
<i>Виділ</i>	– управа установи (товариства)
<i>Визнання</i>	– віросповідання
<i>Виказ</i>	– список, відомість
<i>Виклад</i>	– доповідь, лекція
<i>Відчит</i>	– звіт, повідомлення, доповідь
<i>Вікт, віктуали</i>	– підмоги (матеріальні)
<i>Вправи змислів</i>	– вправи на розвиток органів чуття
<i>Гміна</i>	– основна адміністративна одиниця в краї в період польської державності, затверджена законом від 1933 р.
<i>Госпітації</i>	– пасивне відвідування занять
<i>Громада</i>	– основна одиниця територіального самоврядування в Австро-Угорській імперії, наділена широкими адміністративними повноваженнями
<i>Датки</i>	– пожертви (подарунки)
<i>Денник</i>	– щоденник, журнал (класний)
<i>Духовий</i>	– духовний
<i>Евентуально (-ий)</i>	– можливо(-ий)
<i>Єпархія-дієцезія</i>	– церковно-адміністративна одиниця, очолювана єпископом
<i>Жерело</i>	– джерело
<i>Животність</i>	– життя
<i>Зазив</i>	– заклик, відозва
<i>Зверхник</i>	– керівник
<i>Звідомлення</i>	– звіти
<i>Злотий</i>	– грошова одиниця в Польщі

<i>Золотий ринський</i>	– Грошова одиниця в Австро-Угорщині = 2 кронам (коронам)
<i>Імпрези</i>	– вистави
<i>Катехит</i>	– учитель релігії
<i>Квестіонар</i>	– анкета, запитальник
<i>Кнеблювати</i>	– тут закривати
<i>Комісар</i>	– державний урядовець з особливими адміністративними повноваженнями
<i>Комплет</i>	– комплект (тут – кворум)
<i>Консисторія</i>	– колегіальна установа церковного управління
<i>Крона (корона)</i>	– грошова одиниця в Австро-Угорщині = 100 гелерам
<i>Кредка</i>	– крейда
<i>Креси</i>	– окраїни
<i>Крилошанин-канонік</i>	– вищий титул священика в єпархії української католицької церкви
<i>Кружок</i>	– гурток
<i>Матістрат</i>	– міська управа
<i>Матура</i>	– іспит на атестат зрілості
<i>Меморіал</i>	– назва (тут – прізвище)
<i>Назвисько</i>	– петиція, меморандум
<i>Обіжник</i>	– ікона
<i>Образ</i>	– директива, розпорядження
<i>Образки</i>	– картинки
<i>Обсервування</i>	– обстеження
<i>Опінія</i>	– думка (громадська); репутація; оцінка, відгук
<i>Орудник</i>	– місце розташування
<i>Осідок</i>	– засіб
<i>Очерк</i>	– півріччя, семестр
<i>Парох, парохія</i>	– священик, наставник парафії; організована релігійна громада як самостійна одиниця найнижчого ступеня
<i>Пільні роботи</i>	– польові роботи
<i>Побіда</i>	– перемога
<i>Подання</i>	– заява, прохання
<i>Позамаюваний</i>	– прикрашений
<i>Попис</i>	– показовий виступ, змагання
<i>Помір</i>	– вимірювання

<i>Попирати</i>	– підтримувати
<i>Правний</i>	– юридичний
<i>Прелегент</i>	– лектор, доповідач
<i>Прелімінар</i>	– перелік
<i>Притиси</i>	– вимоги
<i>Притуловища</i>	– тут захоронки, притулки
<i>Ратівництво</i>	– порятунок
<i>Регулямін</i>	– статут, розпорядок; регламент
<i>Речинень</i>	– перелік
<i>Розбиратися</i>	– роздягатися
<i>Русини</i>	– традиційна назва українців в умовах Австро-Угорської монархії
<i>Середники</i>	– засоби
<i>Сестри служебниці Пречистої Діви Марії</i>	– чернече жіноче товариство греко-католицької церкви, засноване в 1892 р.; займалося вихованням дітей у захоронках, сирітських захистах; у 1930 р. Сестри Служебниці мали в Галичині 70 домів
<i>Сестри василіянки</i>	– жіноча вітка василіянського чернечного чину греко-католицької церкви; у 1930 р. в Галичині було 16 греко-католицьких василіянських монастирів; утримували школи, учительські семінарії та ін.
<i>Сльотні дні</i>	– непогожі дні
<i>Субвенція</i>	– допомога, яка дається на означену ціль
<i>Тяглість праці</i>	– стаж роботи
<i>Убиратися</i>	– одягатися
<i>Умисловий розвій</i>	– розумовий розвиток
<i>Фестин</i>	– свято, святкова забава
<i>Фіра</i>	– підвода
<i>Шематизм</i>	– збірник, довідник

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

– А –

Амбрамсон С. – 6
Артемова Л. – 6

– Б –

Барановський М. – 61, 62
Барвінок Ганна – 65
Барвінський О. – 63, 65
Баран Б. – 87, 88, 91, 219
Бартошевський І. – 63, 64, 72
Бачинська-Донцова М. (Донцова М.) – 87, 88, 159, 168
Бігун О. – 170
Бізон І. – 62
Біланюк П. – 148, 149, 153, 161, 171, 177, 219
Білецька М. 48, 52, 56, 219
Білоус М. – 184
Блажкевич І. – 19, 87, 88, 98, 100, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 153, 161, 168
Бобжинський М. – 60
Бобикевич-Селезінка Н. (Селезінка Н.) – 87, 88, 91, 135, 136, 153, 162, 168
Броніцька-Потоцька К. – 18
Брунсвік Т. – 13
Будка Н. – 170

– В –

Велигорський І. – 169
Великанович Д. – 104, 220
Веріго-Радзивілович М. – 75, 122
Вільдерспін С. – 11
Водовозова Є. – 65
Воєвідка К. – 169
Возняк М. – 19
Врецьона Г. – 31, 72, 220

– Г –

Гайворонський М. – 133, 165
Галущинський М. – 112, 165, 168, 220
Ганущак М. – 170
Герасимович І. – 74, 99
Гірняк О. – 167

Глинська М. – 18
Гординська О. – 62, 84, 220
Гордієвський І. – 58
Грабський С. – 180
Гриневичева Катря – 64
Гриньовська Є. – 69
Грінченко Б. – 65
Гротт Ф. – 63
Грубер Й. – 62
Грушевська М. – 48, 49, 51, 52, 58, 220
Грушевський М. – 9, 36, 37, 38, 39, 42, 69, 72
Грушкевич Т. – 63
Губерт М. – 184

– Д –

Девассер О. – 169
Декролі О. – 116, 139, 161, 168, 188
Дзерович Ю. – 82, 155, 171, 185, 221
Дзерович-Литвиненко Н. – 177
Дніпрова Чайка – 65
Домбровський А. – 155
Домбчевська І. – 88
Дорошенко Д. – 9
Драгоманов М. – 34
Духнович О. – 27, 28, 30
Дучимінська О.-О. – 127, 128, 141, 161, 221

– Е –

Емінгер Ю. – 14, 18

– Є –

Єфименко О. – 9

– Ж –

Животко А. – 113, 119, 120, 121, 125, 138, 161, 188, 221
Жуковецька-Вільшанецька В. (В. Вільшанецька-Жуковецька,
В. Жуковецька) – 127, 128, 129, 130, 141, 161, 221

– З –

Залужний І. – 19, 20
Згарський Є. – 31

– К –

Карпантьєр М.-П. – 11

Кекиш М. – 165
Кельнер Л. – 63
Кисілевська О. – 82, 86, 87, 88, 127, 141, 142, 143, 155, 162, 168, 222
Кленке Г. – 29
Кобринська Н. – 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 58, 59, 72, 90, 222
Ковалів-П'ятка С. – 64
Козловська М. – 153, 162, 170, 171, 222
Колесса П. – 57
Коменський Я.-А. – 10, 59, 63, 132
Кониський О. – 65
Конрад С. – 155, 177, 185
Кордюк Ю. – 171
Коренець Д. – 82
Коржинський С. – 185
Коропчевська Т. – 85
Коцовська В. – 52, 58, 59, 60
Кравченко Уляна – 64
Крауз – 15
Крип'якевич І. – 9
Кузик М. – 127
Кузьмів Я. – 147, 150, 153, 162, 171, 185, 222
Кузьмович В. – 99, 113, 170, 222
Куліш П. – 28, 34
Кульба А. – 170, 185
Куровець І. – 165
Кушнір М. – 169

– Л –

Левицький В. – 113, 132
Левицький К. – 57
Левицький М. – 10
Лежогубська В. – 165
Лициняк В. – 78
Літинська В. – 165
Ліщинський І. – 74, 76
Локк Дж. – 59
Лучаківська-Стельмах М. – 87
Любомирська С. – 18

– М –

Майковська З. – 53
Макарушка О. – 82, 131, 223
Макух-Павликовська І. – 84, 91
Малицька К. (Віра Лебедова) – 39, 44, 61, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 78, 82, 84, 85, 87, 91, 99, 121, 122, 123, 124, 125, 135, 141, 155, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 174, 178, 180, 223
Маренгольц-Бюлов Б. – 12
Мацюк Я. – 116, 144
Микитюк В. – 88
Могильницький І. – 10
Монтессорі М. – 66, 115, 117, 123, 126, 134, 139, 144, 161
Мудрик М. – 84

– Н –

Нагірна М. – 41, 43
Наконечна М. – 52
Негребецький І. – 31, 32, 33, 72, 223
Недільський І. – 169
Нижанківська-Бобикевич О. – 48
Нечуй-Левицький І. – 65
Новосельський Т. – 13

– О –

Оберлін Ф. – 11, 40
Озаркевич О. – 52
Олеськів-Федорчак С. – 82, 84, 91, 125, 126, 178
Оуен Р. – 11

– П –

Павлик М. – 34, 36, 37, 39, 42, 43
Пантелівна І. – 177
Панькевич К. – 52
Паращин П. – 155
Партицький О. – 30, 31, 72, 223
Парфанович С. – 170
Пастернак М. – 180
Пачовська В. – 91
Пачовський В. – 147
Пеленська І. – 174, 223
Песталоцці Й.-Г. – 10, 59, 63, 120, 132

Петришин І. – 47, 48, 224

Петрів І. – 152

Підгірянкa Марійка (Ленерт-Домбровська М.) – 63, 100

Платон – 10, 59

Понінська О. – 18

Пчілка Олена – 65

– Р –

Ракова С. – 84, 99, 170

Рассел Б. – 143

Ревакович М. – 41

Ріппель О. – 167

Рудницька-Лисяк М. (Рудницька М.) – 82, 87, 91, 104, 224

Рудницька С. – 54

Русова С. – 38, 69, 85, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 126, 131, 136, 138, 142, 146, 147, 153, 161, 188, 224

Руссо Ж.-Ж. – 10, 59, 132

– С –

Савицький Р. – 150, 151, 162, 169

Сангушко І. – 18

Саріуш-Яворська М. – 63

Свобода Я.-В. – 13

Селецький К. – 39, 53, 225

Сельський Є. – 79

Середа М. – 91

Сидорович с. – 171

Симонович А. – 65

Сімович В. – 177

Сірополко С. – 113, 114, 161, 188, 225

Старицька-Черняхівська Л. – 65

Старчук І. – 151, 177

Студнічкова Б. – 13

Суховерська О. – 133, 138, 165

– Т –

Таранько М. – 134, 165, 171

Терлецький О. – 113

Тисовський О. – 127

Томич М. – 85

Трофан М. – 169

– У –

Українка Леся – 65
Ушинський К. – 142

– Ф –

Федак С. – 77
Філяс О. – 151, 153
Франко І. – 20, 29, 30, 34, 37, 39, 42, 43, 52, 64, 68, 72
Франко О. – 52
Фребель Ф. – 12, 13, 31, 59, 62, 63, 65, 72, 117, 123, 126, 132, 134, 161, 164, 169, 188

– Х –

Холл С. – 65

– Ц –

Цегельська О. – 64
Целевич В. – 79, 165
Цісик Є. – 57
Ціцімірська Н. – 122, 126

– Ч –

Чапельський І. – 57

– Ш –

Шашкевич М. – 10
Шевченко Т. – 27, 34, 54
Шептицький А. – 57
Шептицький Л. – 107
Шіслер З. – 14, 15
Шлегер А. – 48, 96
Шухевич В. – 65
Шухевич Г. – 48, 226
Шухевич Р. – 48, 96
Шухевич-Старосольська Д. – 56, 226

– Я –

Яворська М. – 170, 226
Яремко О. – 59, 60
Ярошинська Є. – 37, 64
Ясінчук Л. – 26, 46, 96, 121, 144, 145, 146, 152, 153, 162, 168, 171, 173, 226
Яцикевич В. – 169

Наукове видання

НАГАЧЕВСЬКА Зіновія Іванівна

**Українське дошкілля
в освітньому просторі
Східної Галичини
(кінець ХІХ ст. – 1939 р.)**

Монографія

В авторській редакції

*При оформленні обкладинки використано
елемент ілюстрування часопису «Жіноча доля»
за січень 1926 р.*

Літературний редактор – *Гафія Василевич*
Комп'ютерна верстка – *Віра Яремко*

Підписано до друку 22.01.2015. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура “Times New Roman”.
Ум. друк. арк. 14,8. Тираж 300 пр. Зам. № 008/02/2015

ISBN 978-966-2716-52-9

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.

